T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİM BİLİM DALI

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KOSOVA ALÂUDDİN MEDRESESİ

(DOKTORA TEZİ)

Muhadin GASHİ

BURSA – 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİM BİLİM DALI

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KOSOVA ALÂUDDİN MEDRESESİ

(DOKTORA TEZİ)

Muhadin GASHİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 711221020 numaralı Muhadin Gashi'nin hazırladığı "Kuruluşundan Günümüze Kosova Alâuddin Medresesi" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/10/2023 günü 14:00 – 15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BAŞARILI olduğuna OYBİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKÇI
Balıkesir Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ
Marmara Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

….. / ….. / ……

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Kuruluşundan Günümüze Kosova Alâuddin Medresesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazmave etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütünalıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünücümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

27/09/2023

Adı Soyadı	Muhadin GASHİ
Öğrenci No	711221020
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Din Eğitimi
Statüsü	Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/09/2023

Tez Başlığı / Konusu: **Kuruluşundan Günümüze Kosova Alâuddin Medresesi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 170 sayfalık kısmına ilişkin, 26/09/2023 tarihinde şahsım tarafından ***Turnitin*** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **13**'tür.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/09/2023

Adı Soyadı:	Muhadin GASHİ
Öğrenci No:	711221020
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Doktora / Din Eğitimi
Statüsü:	Doktora

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
27/09/2023

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar adı soyadı	:	Muhadin GASHİ
Üniversite	:	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	:	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim dalı	:	Din Eğitimi Bilim Dalı
Tezin niteliği	:	Doktora Tezi
Mezuniyet tarihi	:	……/……/2023
Tez danışmanı	:	Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KOSOVA ALÂUDDİN MEDRESESİ

Bu çalışma, Kosova'daki din eğitiminin kapsamlı bir incelemesini sunmakta ve bu eğitimin Osmanlı İmparatorluğu döneminden çağdaş manzaraya kadar olan evriminin izini sürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde cami ve medreselerdeki dini eğitim uygulamalarının detaylı bir incelemesini sunarak bölgedeki İslami eğitimin tarihi temellerine ışık tutuyor. Ayrıca bu çalışma, Kosova'daki medreselerin zengin tarihini inceleyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi öncesinde ve sonrasında meydana gelen dönüşümleri aydınlatmaktadır.

Bu araştırmanın odak noktası, müfredatı ve akademik kadrosu hakkında kapsamlı bir genel bakış sağlayan Alâuddin Medresesi'dir. Alâuddin Medresesi'nin 21 mezunuyla yapılan derinlemesine görüşmeler merceğinden yapılan çalışmada, bu saygın kurumda eğitimini tamamlayan bireylerin deneyim ve duyguları incelenmektedir. Medrese eğitiminin mezunlarının duyguları, algıları ve istekleri üzerindeki derin etkisini anlamayı amaçlamaktadır. Araştırma metodolojisi olarak zengin nitel veriler üreten beş ana sorudan oluşan yapılandırılmış bir dizi kullanılmıştır. Bu görüşmeler sayesinde farklı bakış açıları ve medrese eğitiminin dönüştürücü rolü ortaya çıkmıştır. Mezunlar, gurur ve mutluluktan, topluluklarına ve inançlarına karşı artan sorumluluk duygusuna kadar uzanan derin duyguları ifade etmektedirler. Bu bulgular, medrese eğitiminin dini kimlikle derin bir bağ kurma ve topluma hizmet etme konusunda sarsılmaz bir bağlılığı teşvik etme konusundaki kalıcı öneminin altını çizmektedir.

Bu çalışma, medrese eğitiminin tarihsel temellerine ve çağdaş sonuçlarına dair içgörüler sunarak, Kosova'daki din eğitimi üzerine daha geniş söylemlere katkıda bulunmaktadır. Din eğitiminin çok yönlü boyutlarını ve bunun Kosova'daki bireyler ve topluluklar üzerindeki derin etkisini anlamaya çalışan akademisyenler, eğitimciler ve politika yapıcılar için değerli bir kaynak olarak hizmet vermektedir.

Anahtar kelimeler: *Din eğitimi, Alâuddin Medresesi, Alâuddin mezunları*

ABSTRACT

Name & surname	:	Muhadin GASHİ
University	:	Bursa Uludağ University
Institute	:	Institute of Social Sciences
Field	:	Philosophy and Religious Sciences
Subfield	:	Religion Education
Degree awarded	:	Ph. D.
Date of degree awarded	:	……/……/2023
Supervisor	:	Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞANVER

KOSOVO ALÂUDDIN MADRASA FROM FOUNDATION TO THE PRESENT

This paper presents a comprehensive exploration of religious education in Kosovo, tracing its evolution from the era of the Ottoman Empire to the contemporary landscape. It offers a detailed examination of religious education practices within mosques and madrasas during the Ottoman Empire, shedding light on the historical foundations of Islamic education in the region. Furthermore, this study delves into the rich history of madrasas in Kosovo, elucidating the transformations that occurred before and after the Ottoman Empire's influence.

A focal point of this research is the Alâuddin Madrasa, where it provides a thorough overview of its curriculum and academic faculty. Through the lens of in-depth interviews with 21 graduates of Alâuddin Madrasa, the study delves into the experiences and sentiments of individuals who have completed their education at this esteemed institution. It seeks to understand the profound impact of Madrasa education on the emotions, perceptions, and aspirations of its graduates. The research methodology employs a structured set of five main questions, which generated rich qualitative data. Through these interviews, a diverse spectrum of perspectives emerged, revealing the transformative role of Madrasa education. Graduates express profound emotions ranging from pride and happiness to a heightened sense of responsibility towards their communities and faith. These findings underscore the enduring relevance of Madrasa education in fostering a deep connection to religious identity and an unwavering commitment to serving society.

This study contributes to the broader discourse on religious education in Kosovo, offering insights into the historical underpinnings and contemporary implications of Madrasa education. It serves as a valuable resource for scholars, educators, and policymakers seeking to understand the multifaceted dimensions of religious education and its profound impact on individuals and communities in Kosovo.

Keywords: *Religious education, Alâuddin Madrasa, Alâuddin graduates*

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Alâuddin Medresesi'nin kuruluş esasları ve yıllar içinde sunduğu eğitim programı irdelenmeye çalışılmıştır. Özellikle Alâuddin Medresesi mezunları ile yapılan nitel araştırma bu çalışmada bir yeniliği temsil etmektedir. Medrese mezunları ile daha önce herhangi bir araştırma yapılmadığı göz önünde bulundurularak bu çalışmada mezunların Alâuddin Medresesi'ni nasıl değerlendirdikleri, eğitim kalitesi hakkında ne düşündükleri akademik ve iş hayatında neler kattığı gibi sorulara yanıtlamak için derinlenmesine görüşme yapılmıştır. Analiz edilen konuşmalardan mezunların Alâuddin Medresesi'ne çok değer verdiklerini, medreseden memnun olduklarını, hayata çok şey kattığını ve Medrese'de okudukları için şükrettikleri anlaşılmıştır.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Kosova'da din eğitiminin tarihi ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bu bölümde, Kosova'nın geçmişindeki din eğitimi, Osmanlı dönemi ve Osmanlı sonrası Kosova'da eğitim ve din eğitimi, mektepler, iptidailer, rüştiyeler ve medreseler hakkında genel olarak bilgi verilmiştir. Bu bölümde ayrıca, Kosova'da din eğitimi veren camilerin ve bu camilerdeki din eğitiminin tarihi, özellikleri ve önemi incelenmiştir.

İkinci bölümde, tarih, eğitim ve kurumsal kaynakları taranarak genel olarak medreseler ve Kosova Alâuddin Medresesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda, Kosova'da resmî din eğitimi veren medreselerin tarihi, Osmanlı döneminde Kosova'daki medreseler, 1948'den günümüze Kosova'da medreselerin durumu ve geçmişi incelenmiştir. Daha sonra, 2012'ye kadar Alâuddin Medresesi'nde yer alan müfredat sınıflara göre ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 2012'den sonra ise mevcut olan ders müfredatı incelenmiş ve bu bağlamda X., XI., XII. sınıf ders programlarına yer verilmiştir. Ayrıca, Alâuddin Medresesi'nin müdürleri ve öğretim kadrosu da ele alınmış ve son olarak Priştine İslamî Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi) kapsamında I., II., III. ve IV. sınıf ders programları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde, Kosova'daki medrese eğitimi konusunda geniş bir bakış sunmak amaçlanmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde nitel araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir. Bu bölümde, Kosova'daki Alâuddîn Medresesi mezunlarıyla yapılan derinlemesine

görüşmelerden elde edilen bilgiler sunulmaktadır. Görüşmelerin titiz analizinden ortaya çıkan noktalar, modeller ve anlatımlarla, katılımcıların algıları ve deneyimlerinin kapsamlı bir keşfi gerçekleştirilmektedir. Medrese eğitiminin kalitesi, sahip olduğu kişisel ve profesyonel etki ve mezunların özlemleri ve topluma katkıları hakkındaki düşünceler belgelenmiştir. Kosova'daki din eğitiminin çok yönlü dünyası, araştırmanın özünü özetleyen katılımcıların düşünceleri ve deneyimleriyle aydınlatılmaktadır. Bu bölümde, Kosova bağlamında bireyleri ve toplulukları şekillendirmede Medrese eğitiminin rolüne ilişkin kapsamlı bir anlayış sunulmaktadır.

Tez süresince bana güvenen ve beni her zaman cesaretlendiren, destekleyen ve yardım eden, görüş ve önerileriyle katkıda bulunan tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Şanver'e şükranlarımı sunuyorum. Elbette ki bu çalışma diğer insanların yardımı da olmadan bu günü görmezdi. Kosova İslam Birliği Baş İmamı Sayın Vedat Sahiti'ye görüşme verilerinin toplanmasında sağladığı yardımından dolayı müteşekkirim. Aynı zamanda, görüşmeye katılarak değerli zamanlarını paylaşan tüm katılımcılara teşekkür ederim. Nitel verilerin analizi ile yardım eden arkadaşım Dr. Kujtim Hameli'ye de bir teşekkürü borcu bilirim. Son olarak doktora tez çalışma süresince ve her daim desteklerini esirgemeyen anneme, babama, kardeşime, eşime ve çocuklarıma çok teşekkür ediyorum.

Bursa, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **x**

GİRİŞ **1**
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı 1
2. Araştırma Yöntemi 3
3. Evren ve Örneklem 5
4. Veri Analiz Teknikleri 6
5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlıkları 7

BİRİNCİ BÖLÜM
KOSOVA'DA DİN EĞİTİMİNİN TARİHİ

1.1. Osmanlı Dönemi Kosova'da Eğitim ve Din Eğitimi 10
1.1.1. Priştine'de Din Eğitimi 12
1.1.2. Mitroviçe'de Din Eğitimi 14
1.1.3. Vuçitern'de Din Eğitimi 14
1.1.4. Gilan'da Din Eğitimi 15
1.1.5. Preşeva'da Din Eğitimi 15
1.1.6. Prizren'de Din Eğitimi 16
1.1.7. İpek'te Din Eğitimi 18
1.1.8. Yakova'da Din Eğitimi 18
1.2. Osmanlı Sonrası Kosova'da Eğitim ve Din Eğitimi 19
1.3. Kosova'da Din Eğitimi Veren Câmiler 29
1.3.1. Priştine Camileri 30
1.3.2. Prizren Câmileri 34

1.3.3. Gilan Câmileri 43
1.3.4. Mitroviça Câmileri 43
1.3.5. Peja/İpek Câmileri 44
1.3.6. Gjakova/Yakova Câmileri 45
1.3.7. Diğer Câmiler 46

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KOSOVA'DA MEDRESELER VE ALÂUDDİN MEDRESESİ

2.1. Erken Dönem ve Klasik Dönem Osmanlı'da Medreseler 49
2.2. Kosova'da Resmî Din Eğitimi Veren Medreseler 56
2.2.1. Kosova'da Medreselerin Tarihi 56
2.2.2. Osmanlı Döneminde Kosova'da Medreseler 59
2.2.3. 1948'den Günümüze Kosova'da Medreseler 61
2.3. 1999-2012'ye Kadar Kosova'daki Alâuddin Medresesinin Müfredatı 66
2.3.1. I. Sınıf Müfredatı 67
2.3.2. II. Sınıf Müfredatı 69
2.3.3. III. Sınıf Müfredatı 70
2.3.4. IV. Sınıf Müfredatı 73
2.4. 2012'den Sonra Mevcut Olan Ders Müfredatı 78
2.4.1. X. Sınıf Müfredatı 79
2.4.2. XI. Sınıf Müfredatı 83
2.4.3. XII. Sınıf Müfredatı 89
2.5. Alâuddin Medresesi'nin Müdürleri 98
2.6. Alâuddin Medresesi'nin Kadrosu 98
2.7. Priştine İslamî Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi) 103
2.7.1. I. Sınıf Ders Programı 104
2.7.2. II. Sınıf Ders Programı 104

2.7.3. III. Sınıf Ders Programı 105
2.7.4. IV. Sınıf Ders Programı 105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALÂUDDİN MEDRESESİ MEZUNLARININ MEDRESEYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE MEMNUNİYET DURUMU

3.1. Nitel Araştırmadan Elde Edilen Verilerin İçerik Analizinin Sonuçları 108

SONUÇ VE TARTIŞMA 141
KAYNAKÇA 150
EK-1: GÖRÜŞME FORMU (TÜRKÇE) 158
EK-2: GÖRÜŞME FORMU (ARNAVUTÇA) 162
ÖZGEÇMİŞ 166

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Priştine'de Bulunan Mektepler 14
Tablo 2: Osmanlı Döneminde Priştine'de İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Camiler .. 31
Tablo 3: Osmanlı Döneminde Priştine'de İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Camiler-Mescitler 31
Tablo 4: Osmanlı döneminde Prizren'de İnşa Edilen ve Bugün Halen Ayakta Olan Camiler 35
Tablo 5: Osmanlı Döneminde Prizren'de İnşa Edilmiş, Sonrasında Yıkılmış, Günümüzde İse Restore Edilen Camiler 36
Tablo 6: Osmanlı Döneminde Prizren'de İnşa Edilen ve Günümüze Kadar Gelemeyen Camiler 36
Tablo 7: Osmanlı Döneminde Gilan'da İnşa Edilen Camiler 43
Tablo 8: Osmanlı Döneminde Mitroviça'da İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Camiler 44
Tablo 9: Osmanlı Döneminde Mitroviça'da İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Câmiler 44
Tablo 10: Osmanlı Döneminden Sonra İnşa Edilen Camiler 44
Tablo 11: Osmanlı Döneminde Peja/İpek'te İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Câmiler 45
Tablo 12: Osmanlı Döneminde Peja/İpek'te İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Câmiler 45
Tablo 13: Osmanlı Döneminde Yakova'da İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Câmiler 45
Tablo 14: Osmanlı Döneminde Yakova'da İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Camiler 46
Tablo 15: Osmanlı Döneminde İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Câmiler 46
Tablo 16: Osmanlı Döneminde İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Câmiler 47
Tablo 17: Yıkılan Osmanlı Camilerinin Yerine İnşa Edilen Câmiler 47
Tablo 18: Alâuddin Medresesi'nin Eğitim Kadrosu 99
Tablo 19: I. Sınıf Ders Müfredatı 104
Tablo 20: II. Sınıf Ders Müfredatı 104
Tablo 21: III. Sınıf Ders Müfredatı 105
Tablo 22: IV. Sınıf Ders Müfredatı 105
Tablo 23: Mülâkat Yapılanların/Katılımcıların Demografik Yapısı 107

Tablo 24: Alâuddîn Medresesi'ndeki Eğitim Kalitesini Anlatmak Için en Sık Kullanılan Niteliklerden Bazıları 110

KISALTMALAR

A.S.	:	Aleyhisselam
Çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DÇFA	:	Drejtoria për Çështje Fetare dhe të Arsimit – Diyanet İşleri ve Eğitim Müdürlüğü
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsılat
H.	:	Hicri
M.	:	Milladi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
RA	:	RadiyAllahu anhu/a
SBE.	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
UÇK	:	Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Kosova Kurtuluş Ordusu
vd.	:	Ve diğerleri

GİRİŞ

Din eğitimi ve İslamî eğitim, her ülkede her zaman zorluklarla içiçe olmuştur. Nesilleri dinî değerlerle donatılmış olarak yetiştirmek, geleceği inşa etmek ve insanları bu dünyaya ve ahirete hazırlamak demektir. Bu düşünce ve ideal çerçevesinde Kosova'da medreseler ve camiler, İslamî din eğitiminde hizmet vermişler ve günümüze kadar damgasını vurmuşlardır. Alâuddin Medresesi de, yeni nesilleri bu düşünce ve amaç doğrultusunda yetiştiren bir din eğitimi kurumu olmaya devam etmektedir.

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Kosova'da yer alan Alâuddîn Medresesi, geleneklerle dolu ve nesiller boyu öğrencilerin eğitiminin emanet edildiği saygın bir kurum olarak hizmet vermektedir. Alâuddîn Medresesi, dünyadaki diğer birçok dinî eğitim kurumu gibi, mezunlarının entelektüel ve manevi hayatını şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, öğrencilerinin ve daha geniş bir topluluğun hayatında sahip olduğu önemli rolün ortasında, onların deneyimlerine ve algılarına ilişkin anlayışımızda kritik bir boşluk mevcuttur.

Medrese eğitim sistemi, öğrencilerine İslamî eğitim ve değerler kazandıran Kosova'da önde gelen bir kurum olmuştur. Bununla birlikte, tarihsel önemine rağmen, Kosova'daki Alâuddîn Medresesi mezunlarının deneyimlerinin ve algılarının bilimsel olarak araştırılmasında bir boşluk mevcuttur. Bu mezunların medrese eğitimlerine yönelik görüş ve tutumlarının yanı sıra yaşamları ve toplum üzerindeki etkilerini anlamak önemli bir araştırma problemini temsil etmektedir.

Kosova'daki Alâuddîn Medresesi mezunları hakkında kapsamlı araştırma eksikliği, eğitimlerinin kalitesi ve etkinliği, onları imamlık ve çeşitli mesleklere ne ölçüde hazırladığı ve Medresenin topluma katkılarını şekillendirmedeki rolü hakkında cevapsız sorular bırakmıştır. Bu araştırma problemini ele almak için, bu çalışma, nispeten keşfedilmemiş bir eğitim alanı ve sonuçları hakkında değerli bilgiler sağlamayı amaçlayan derinlemesine görüşmeler yoluyla bu mezunların algılarını, deneyimlerini ve görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı iki yönlüdür. İlk olarak, Kosova'daki Alâuddîn Medresesi mezunlarının görüş ve tutumlarını keşfetmeyi amaçlamakta ve onların deneyimleri, bakış açıları ve duyguları hakkında kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. İkinci olarak, bu çalışma medrese eğitimi ve sonuçlarıyla ilgili aşağıdakiler dahil birkaç araştırma sorusunu ele almayı amaçlamaktadır:

1. Medrese Eğitiminin Takdiri: Medrese mezunları aldıkları eğitimin kalitesini ne ölçüde takdir etmektedirler? Medrese deneyimlerinin en çok hangi yönlerine değer veriyorlar?
2. Medrese Eğitimindeki Eksiklikler: Medrese eğitiminde eksiklikler var mıydı? Varsa, eğitim deneyimini geliştirmek için hangi yönler geliştirilebilirdi?
3. Farklı Mesleklere Hazırlık: Medrese eğitimi, mezunları dinî hayatının yanında mesleklere yeterince hazırlamış mı? Mezunlar, medrese eğitiminin mevcut veya arzu ettikleri mesleklere uygunluğunu nasıl algılamaktadırlar?
4. Topluma Katkılar: Medrese mezunları daha geniş topluma katkıda bulunma konusunda kendilerini nasıl rollerde görüyorlar? Medrese eğitimlerine atfedilebilecek herhangi bir faaliyet veya girişimde bulunmuş mıydılar?
5. Öğretmen Hazırlığı: Mezunlar, Medrese öğretmenlerinin müfredatı uygulamadaki hazırlığını ve etkililiğini nasıl algılamaktadırlar? Öğretim yöntemlerinde ve içerik sunumunda herhangi bir güçlü veya zayıf yön var mıydı?
6. Eksik Konular veya Dersler: Mezunların öğrenim süreleri boyunca eksik olduğunu ancak gerekli olduğunu düşündükleri herhangi bir konu veya ders var mıydı? Medrese müfredatını geliştirmek için hangi potansiyel boşlukları veya eklemeleri önermektedirler?
7. Mezuniyet Duyguları: Medrese mezunları mezuniyetlerini hangi duygu ve düşüncelerle ilişkilendirir? Alâuddin Medresesi'ndeki eğitim yolculuklarından memnunlar mı, gurur duymakta mı yoksa değiller midir?

Kosova'da Alâuddîn Medresesi mezunları ile gerçekleştirilen bu araştırma, türünün ilk örneği olması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı ve bu mezunların deneyimlerini ve bakış açılarını derinlemesine keşfetmeyi amaçlamaktadır. Titiz, derinlemesine görüşmeler yoluyla, bu çalışma Kosova'daki

Medrese eğitim sistemi hakkında değerli içgörüler sağlamayı, güçlü ve zayıf yönleri ve mezunlarının yaşamlarını şekillendirmedeki rolü hakkında kapsamlı bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın bulguları, eğitim politikalarını, müfredat geliştirmeyi ve Kosova'nın eğitim ortamında din eğitiminin önemine ilişkin geniş bir bilgilendirme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, medrese mezunlarının görüşlerini dile getirmeleri ve çağdaş toplumda din eğitiminin gelişen rolü hakkında devam eden konuşmalara katkıda bulunmaları için bir platform sunmaktadır.

Özetle, bu araştırma problemi ve amacı, bu çalışmanın üzerine inşa edildiği temeli oluşturmaktadır. Kosova'daki Alâuddîn Medresesi mezunlarının deneyimlerine ve bakış açılarına ışık tutmak ve Medrese eğitimi dünyasına ve bunun bireyler ve toplum üzerindeki etkisine dair değerli bilgi ortaya çıkarmak için önemli bir çabayı temsil etmektedir.

2. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmanın öncelikli amacı, Kosova'da Alâuddîn Medresesi'nden mezun olan bireylerin algılarını keşfetmektir. Özellikle, onların medrese eğitimi hakkındaki duygularını, yaşamları üzerindeki etkisini ve topluma katkılarını anlamaya çalışmaktır. Bu algıları tespit etmek için, birincil veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşmelerden yararlanan nitel bir araştırma metodolojisi kullanılmıştır.

Bu çalışma için veri toplama, çevrimiçi derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme, araştırmacıların katılımcıların bakış açılarını, deneyimlerini ve duygularını ayrıntılı olarak keşfetmelerine imkan tanıyan köklü bir nitel araştırma tekniğidir.[1] Çevrimiçi görüşmeleri seçme kararı, bu görüşmelerin sağladığı faydalardandır. Çevrimiçi görüşmeler, coğrafi sınırları aşan bir erişilebilirlik düzeyi sunarak, farklı şehirlerden katılımcıların araştırmaya katılabilmelerini sağlamıştır. Bu genişletilmiş erişim, normalde mesafe nedeniyle erişimi zor olabilecek medrese mezunlarından geniş bakış açılarını yakalamak açısından özellikle önemlidir.

Esneklik, çevrimiçi görüşmelerin bir başka önemli avantajıdır.[2] Katılımcılar kendilerine uygun görüşme zamanlarını seçme özgürlüğüne sahip olmuşlar, bu da program

[1] Joseph F. Hair vd., *Essentials of Marketing Research* (New York: McGraw-Hill, 2021), 83-85.
[2] Hair vd., *Essentials of Marketing Research*, 83-85.

çakışmalarını azaltmış ve katılımı bireysel tercihlerine daha uygun hale getirmiştir. Çevrimiçi görüşmeler yapmak, belgeleme ve transkripsiyon sürecini kolaylaştırmıştır. Çevrimiçi görüşme, katılımcıların yanıtlarının doğru bir şekilde, kelimesi kelimesine kaydedilmesini sağlayarak verilerin kapsamlı ve kesin bir şekilde analiz edilmesini sağlamıştır. Ayrıca, çevrimiçi yaklaşım, hem araştırmacılar hem de katılımcılar için lojistik ve malî yükleri önemli ölçüde azaltmıştır. Fiziksel seyahat ve yüz yüze toplantılara olan ihtiyacı ortadan kaldırarak uygun maliyetli ve verimli bir veri toplama yöntemi haline getirilmiştir.

Veri kalitesi ve etik standartların sağlanması için çeşitli önlemler alınmıştır. Görüşmeler öncesinde tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmış ve görüşme sürecinin sorunsuz geçmesi için teknik destek verilmiştir. Ayrıca, katılımcıların bilgilerinin gizliliğini korumak için şifreleme ve parola koruması gibi veri güvenliği önlemleri uygulanmıştır.

Bu araştırma için gerçekleştirilen çevrimiçi derinlemesine görüşmeler, beş anahtar sorudan oluşan bir set etrafında dikkatlice yapılandırılmıştır. Bu sorular, medrese mezunlarıyla anlamlı sohbetler yapmak ve onların algılarının ve deneyimlerinin derinliğini ortaya çıkarmak için temel oluşturmuştur.

1. Alâuddîn Medresesi'nde aldığınız eğitimi genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? (Yeterli/yetersiz gibi…) Eksik veya yetersiz bulduğunuz yönleri var mıdır? Açıklar mısınız?
2. Mesleğinizdeki başarı açısından medresede aldığınız eğitimin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Mesleğinizi yaparken, medrese eğitiminizden kaynaklı yeterli görmediğiniz/eksik gördüğünüz noktalar var mı? Varsa nelerdir?
3. Medresede eğitim veren hocalarınızın yeterince faydalı olduklarını düşünüyor musunuz? Hocalarla ilgili eksik gördüğünüz/eksik bulduğunuz hususlar var mıydı? Açıklayınız.
4. Medrese programında yer almadığı halde, yer almasını düşündüğünüz ders/ler var mıdır (şu ders/ler de programda yer alsa iyi ve yararlı olur diye düşündüğünüz ders veya konu/lar var mıdır)? Açıklar mısınız?

5. Alâuddîn Medresesi'nden mezun olmak, size nasıl bir duygu sağlıyor? (Güven, güvensizlik, mutluluk, mutsuzluk gibi…). Medresede okumuş olmaktan mutlu ve memnun musunuz?

Yapılandırılmış görüşmelerin kullanılması, görüşmeler arasında tutarlılık sağlamış ve yanıtların karşılaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, görüşme sürecinin aynı zamanda açık uçlu tartışmalara da olanak tanıdığını ve katılımcıların görüşlerini özgürce ve kendi sözleriyle ifade etmelerini sağladığını belirtmek önemlidir. Yapı ve esneklik arasındaki bu denge, kapsamlı ve zengin niteliksel verilerin toplanmasında hayati önem taşımıştır.

3. Evren ve Örneklem

Bu nitel araştırma çalışması için ilgi anakütle, Kosova'da medreseden mezun olan tüm bireyleri kapsamaktadır. Kosova'da medrese eğitimi uzun bir geçmişe sahiptir ve medrese mezunları, bu eğitim sistemi bağlamında dinî ve akademik eğitim almış çeşitli bireyleri temsil etmektedir. Medrese mezunlarının algılarını ve deneyimlerini anlamak, bu önemli eğitimin bireyler ve toplum üzerindeki etkisine dair fikir edinmek için önemlidir.

Bununla birlikte, zaman sınırlamaları ve mevcut kaynaklar da dahil olmak üzere nitel araştırma yürütmenin pratik kısıtlamaları nedeniyle, bu çalışma için örneklem büyüklüğünün 21 kişiyle sınırlı olduğunu not etmek önemlidir. Bu örneklem boyutunun Kosova'daki Medrese mezunlarının tüm nüfusunu temsil etmesi amaçlanmamakla birlikte, bir dizi bakış açısı ve deneyim sağlamak için stratejik olarak seçilmiştir.

Bu araştırmada katılımcıları seçmek için *amaçlı örnekleme* yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, katılımcıların araştırma sorusuyla ilgili belirli kriterlere göre seçildiği olasılık dışı bir örnekleme tekniğidir.[3] Bu durumda, seçim için birincil kriter, Kosova'daki Alâuddîn Medresesi mezunu olmaktı. Amaçlı örnekleme yaklaşımı, araştırma hedeflerine ilişkin değerli bilgiler sağlayabilecek hedeflenen bir katılımcı seçimine izin vermiştir. Araştırma, Alâuddîn Medresesi'nde eğitimini tamamlamış bireyler seçilerek, bu kurumdaki medrese eğitiminin benzersiz yönlerini ve mezunlarının yaşamları üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır.

[3] Hair vd., *Essentials of Marketing Research*, 155.

Örnek boyutunu 21 katılımcıyla sınırlama kararı, veri doygunluğu ilkesine göre verilmiştir. Veri doygunluğu, yeni bilgiler veya içgörüler tekrarlı hale geldiğinde ve artık araştırma hedeflerine önemli ölçüde katkıda bulunmadığında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın niteliksel doğası ve derinlemesine görüşmeler yoluyla aranan bilgilerin derinliği göz önüne alındığında, araştırma zaman çizelgesi içinde veri toplama ve analiz etme fizibilitesini korurken veri doygunluğunu elde etmek amacıyla örneklem büyüklüğü belirlenmiştir.

Örnek boyutu Kosova'daki Medrese mezunlarının tüm nüfusunu temsil etmese de, çeşitli deneyim ve bakış açılarını yakalamak için stratejik olarak tasarlanmıştır. Bu farklı örnekleme, araştırma sorularının kapsamlı bir şekilde araştırılmasına olanak sağlamış ve medrese eğitiminin ve mezunlar tarafından algılanan sonuçlarının ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

4. Veri Analiz Teknikleri

Bu çalışmada birincil veri analiz tekniği olarak *içerik analizi* kullanılmıştır. İçerik analizi, metinsel veya görsel verileri analiz etmek için sistematik ve nesnel bir yöntemdir ve araştırmacıların verilerdeki kalıpları, konuları ve eğilimleri belirlemesine olanak tanımaktadır. Katılımcıların anlatılarındaki hem açık, hem de örtük içeriği ortaya çıkarmak için uygundur.[4]

Analiz süreci, görüşme kayıtlarının transkripsiyonu ile başlamış ve analiz için temel oluşturan metinsel bir külliyat oluşturulmuştur. Bu transkriptler, katılımcıların yazdıkları metinlerini ve ifadelerini bir bütün olarak yakalayan ham veri görevi görmüştür.

İçerik analizi, aşağıdakiler de dahil olmak üzere birkaç farklı aşama içermektedir:

1. ***Veri Hazırlama:*** Bu aşamada, verilerin analiz için düzenlenmesi ve hazırlanmasına odaklanmıştır. Veri temizleme, tanımlayıcı bilgilerin kaldırılması ve kodlama için yapılandırılmış bir veri kümesinin oluşturulması gibi görevleri içermektedir.
2. ***Kodlama Süreci:*** Kodlama süreci, kodların transkriptlere sistematik olarak uygulanmasını içermektedir. Belirli bir kodla ilgili metnin her bölümü, sonraki analiz için vurgulanmış veya etiketlenmiştir. Araştırmaya

[4] Hair vd., *Essentials of Marketing Research*, 91.

katılanlar, veri analizi sırasında mahremiyetlerini korumak için ‘Kişi 1’, ‘Kişi 2’ vb. tanımlayıcılarla anonimlik ve gizlilik amacıyla kodlanmıştır. Bu süreç titizlikle yürütülmüş ve ilgili tüm içeriğin yakalanması sağlamıştır.

3. ***Verilerin Yorumlanması:*** Kodlama oluşturulduktan sonraki adım, verileri bu noktalar bağlamında yorumlamaktı. Anlam çıkarmak, bağlantıları belirlemek ve katılımcıların algıları ve deneyimleri hakkında içgörüler elde etmek için kategoriler geliştirilmiştir.Yorumlar okundukça kategoriler oluşmaya başlanılmıştır.
4. ***Bulguları Raporlama:*** İçerik analizinin son aşaması, bulguların raporlanmasını içermektedir. Belirlenen soruları ve kalıpları, görüşmelerden açıklayıcı alıntılarla destekleyerek sunulmuştur. Bulgular, anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak için tutarlı ve yapılandırılmış bir şekilde sunulmuştur.

İçerik analizinden yararlanan bu çalışma, katılımcıların algıları ve deneyimleri hakkında kapsamlı ve veriye dayalı bir anlayış sunarak araştırma hedefleriyle uyumlu hale gelmiş ve nitel araştırma sürecini zenginleştirmiştir. Bu araştırma raporunun sonraki bölümlerinde, bu içerik analizinden ortaya çıkan bulgu ve yorumlara değinilecektir.

5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlıkları

Bu araştırma, Kosova’daki Alâuddîn Medresesi mezunlarının algıları ve deneyimleri hakkında değerli içgörüler sağlamayı amaçlasa da, bulguların kapsamını, genellenebilirliğini ve derinliğini etkileyebilecek çeşitli potansiyel sınırlamaları kabul etmek ve ele almak önemlidir.

Bu çalışmanın önemli bir sınırlaması, örnekleme yanlılığı potansiyelidir. Araştırmada, yalnızca Alâuddîn Medresesi mezunlarına odaklanarak katılımcıları seçmek için amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Bu yaklaşım, çalışmada temsil edilen bakış açılarının ve deneyimlerin çeşitliliğini sınırlayabilmektedir. Görüşmeye katılmamayı seçen veya müsait olmayan mezunlar, yakalanmayan farklı bakış açılarına sahip olabilmektedir.

Bu araştırmanın bulguları, Kosova'daki tüm Medrese mezunlarına tamamen genellenememesi araştırmanın diğer bir sınırıdır. Alâuddîn Medresesi, önemli olmakla birlikte, daha geniş eğitim sistemi içinde sadece bir kurumdur.

Nitel araştırmaya katılanlar, özellikle eğitim gibi hassas konuları tartışırken sosyal istenirlik yanlılığı sergileyebilmektedirler. Bu önyargı, katılımcılar gerçek görüş veya deneyimlerini ifade etmek yerine toplumsal normlar veya beklentilerle uyumlu yanıtlar verdiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu sınırlamayı azaltmak için, açık ve dürüst cevaplar vermeyi teşvik ederek, katılımcılarla güven ve yakınlık kurmaya çalışılmıştır.

Mezunlardan medrese deneyimleri üzerine düşünmeleri istenmiştir. Bu, katılımcıların Medrese'de geçirdikleri zamandaki belirli ayrıntıları veya deneyimleri doğru bir şekilde hatırlayamayabilecekleri hatırlama yanlılığı potansiyelini ortaya çıkarmaktadır. Eğitimlerinin önemli ve akılda kalıcı yönlerine odaklanmak için sorular yapılandırılarak bu ön yargıyı en aza indirmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırma, doğası gereği veri analizi sırasında bir öznellik unsuru içermektedir. Araştırmacılar, verileri kendi bakış açılarına göre yorumlamakta ve kategorilere ayırmakta, bu da önyargıya neden olabilmektedir. Analizin güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmak için danışman hocadan ve diğer araştırmacı arkadaşlardan düşüncelerinin paylaşmalarını istenmiştir.

Bu çalışma, öncelikle derinlemesine görüşme yoluyla toplanan nitel verilere dayanmaktadır. Niteliksel veriler, katılımcıların deneyimleri ve algıları hakkında zengin içgörüler sunarken, daha geniş anketlerin ölçülebilir yönlerinden yoksundur. Bu nedenle, çalışma istatistiksel genellenebilirlik veya istatistiksel korelasyonlar çizme yeteneği sağlayamamaktadır.

Görüşmecinin rolü, özellikle görüşmecinin konu veya katılımcılarla kişisel veya profesyonel bir bağlantısı varsa, önyargıya yol açabilmektedir. Bu önyargıyı en aza indirmek için, görüşmeler sırasında nesnellik korunmuş ve yerleşik görüşme protokollerine bağlı kalınmıştır.

Çalışma, görüşme sayısını ve veri toplama derinliğini sınırlamış olabilecek, tanımlanmış bir zaman çerçevesi içinde yürütülmüştür. Daha kapsamlı araştırma, ek içgörüler ve bakış açıları sağlayabilmektedir.

Katılımcıların algıları ve deneyimleri, sosyo-ekonomik durum, aile geçmişi veya bölgesel etkiler gibi dış etkenlerden etkilenmiş olabilmektedir. Bu dış faktörler, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde araştırılmamıştır.

Bu sınırlılıklar kabul edilmekle birlikte, bu araştırmadan elde edilen bulguların önemini ve geçerliliğini azaltmamalıdır. Bunun yerine, sonuçları yorumlarken ve uygularken dikkate alınması gereken noktalardır. Gelecekteki çalışmalar, medrese eğitiminin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için daha büyük ve daha çeşitli örnekler, boylamsal araştırma tasarımları ve niceliksel veri toplama yöntemleri kullanılarak bu sınırlamalardan bazılarını ele alınabilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOSOVA'DA DİN EĞİTİMİNİN TARİHİ

1.1. Osmanlı Dönemi Kosova'da Eğitim ve Din Eğitimi

Kosova eski çağlardan beri tarih sahnesinde yerini almıştır. İlk zamanlarda İlirya, Helen ve Trakya kabileleri orta Balkan Yarımadası'nın merkezindeydi. İliryalıların en büyük kollarından biri olan Dardanlar (Dardanët), şimdi yeni adıyla tanınan Kosova'da M.Ö. IV. yüzyılda yaşamışlardır. İliryalıların başka küçük kabileleri de bulunmaktaydı. Bunlar Taulant (Taulantët), Ekeller (Enkelët), Albanlar (Albanët) olarak sıralanabilir.[5]

IV. yüzyıldan önce, geçmişi Roma öncesine dayanan İliryalıların torunları olduklarını iddia eden Arnavutlar, Kosova'nın asıl yerli halkı olduklarını öne sürmektedirler. Öte yandan Prof. Dr. İlber Ortaylı, Kosova'nın, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bir Arnavut devleti olduğunu, bu esnada bölgede Sırplaştırma politikasının uygulandığını, ancak bu politikanın 1389'da Birinci Kosova Savaşı ile sona erdiğini savunmaktadır.[6]

1389 yılında Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına katıldıktan sonra Kosova, Üsküp Sancağı'na bağlanmıştır. Rumeli Eyaleti'nin Vucitern ve Üsküp sancaklarına ayrıldığı bu bölge, 19. yüzyıldan önce Manastır'a, daha sonra da Sofya vilayetlerine dahil edilmiştir. 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nın öngördüğü koşullarda Kosova, eyalet haline getirilmiştir. Priştine, Prizren, İpek, Yeni Pazar, Üsküp ve Taşlıca sancaklarını içine alan vilayetin yönetimi özel bir idareye verilmiştir. Bu idarenin kararlarının tümü, Osmanlı makamlarının onayı sonrasında Rusya ile istişare edilerek alınacaktır. Ancak Ayastefanos Antlaşması'nın bu hükmü, Berlin Antlaşması ile değiştirilmiştir. Rusya yerine Doğu

[5]Beq Jubani vd., *Historia e Popullit Shqiptar* (Priştine: Libri Shkollor Yayınları, 2002), 8-10.
[6]İlber Ortaylı, "Prizren'de Yaşayan Osmanlı", *Milliyet* (Erişim 28.06.2022)

Rumeli'de kurulan idarenin görüşünün dikkate alınması planlanmıştır.[7] Yenipazar sancağı Kosova'dan ayrılarak doğrudan merkeze geçiş yapmıştır.[8] Üsküp 1888'de vilâyetin merkezi olmuş, Balkan Savaşları sırasında (1912-1913) Sırplar tarafından işgal edilen Kosova ise, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile Sırbistan'a devredilmiştir.[9]

Osmanlı döneminde Arnavutluk'un yönetiminin ele geçirilmesi; siyasî, sosyal ve ekonomik değişimlerin yanı sıra nüfusun dinî yapısının da farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Katolik ve Ortodoks inancına sahip olmasının yanı sıra Arnavut toplumu, Osmanlıların gelişinden önce de İslam ile bağlantılı bir ülkeydi. Fakat halkın asıl İslamlaşma süreci Osmanlıların gelmesiyle başlamıştı.[10] Bu yüzden de Kosova'da İslamî hayatın ve kurumların ortaya çıkışının, bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolüne girmesiyle başladığı kabul edilmektedir. Yani bu, bir sürecin başlangıç milâdı olarak görülebilir. Ancak Arnavut tarihçilerin kabul ettiği gibi, İslamlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesinden önce, tüccarların yanı sıra askerî ve sivil gruplarla olan temasa dayanmaktadır.[11] Nasıl ki felsefe M.Ö.500 ve 400'lü yıllarda Ege kıyıları, İtalya güneyi ve Mısır gibi Akdeniz ülkelerinin birbiriyle olan deniz mücadeleleri ve ticaret irtibatı sonucunda doğduysa; düşünceler gibi din de, savaş ile olduğu kadar, temas ve diyalogla da yayılmaktadır. Osmanlı dönemi başlangıcında büyük bir din değiştirme olmamasına rağmen, Balkanlar'da İslam'ı ilk benimseyenler Arnavut hükümdarlar olmuştur.

1480'de Prizren'in köylerinde müslüman kimselerin olmadığı bildirilmektedir.[12] Diğer yandan da Arnavutların çoğunluğu, Fatih Sultan Mehmed döneminde İslam'ı kabul etmiştir.[13] Unutulmamalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman Balkanlarda İslam'ı zorla kabul ettirmemiştir.[14] Arnavutların İslamlaşması esas olarak 16. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Örneğin, 1638'de Prizren'de 22 Katolik, 34 Ortodoks ve 3.000 Müslüman

[7]Şevket Balla, *Çamerya Sorunu* (İzmir: 2012) 18.
[8]Koço Danaj, *Doğal Arnavutluk Platformu*, çev. Sokol Brahaj, (İzmir: 2011), 70.
[9]Robert P. Gwinn, "Kosova", *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi* (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1986), 300.
[10]Münir Aktepe, "Kosova", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: 2002), 216-219.
[11]Muhamed Ahmetaj, "Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği ve Kurumları", *Balkan Araştırmaları Dergisi* 7/1, (2016), 68.
[12]Aktepe, "Kosova", 216-219.
[13]Necati Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", *Journal of World of Turks* 2/3, (2010), 6.
[14] Kemal H. Karpat, "Balkanlar'da İslam", *Balkanlarda İslam: Miadi Dolmayan Umut*, 1 (2016), 95.

evi varken,Yakova'da 20 Ortodoks, 20 Katolik ve 320 Müslüman evi bulunmaktaydı.[15] Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kosova'nın İslam Birliği işlerini temsil eden kurumlar, Devlet-i Âliye'ye bağlı diğer bölgelerde olduğu gibi İstanbul'daki Şeyhülislam'a bağlı olan bölge müftülükleri tarafından yönetilmiştir.[16]

İslamiyet'in kabulü ile birlikte insanlarda din öğrenme veya dinî irşad alma isteği oluşmuş ve bu amaçla açılan ilk mektepler daha sonraki medrese öğretiminin temelini oluşturmuşlardır.[17] Osmanlı İmparatorluğu döneminde Osmanlılar gittikleri her yerde eğitim için uygun zemin yaratmaya çalışmışlardır. Osmanlı döneminde eğitimin direği medresenin olduğu da ek olarak söylenebilir.[18] Medrese, belirli bir sistemi ve içerik yapısına sahip bir kurum olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda okul ve eğitim faaliyetinin ilk olarak Kosova'da yoğun şekilde başladığı görülmektedir. Çok kısa sürede yüzlerce okul açılmış ve öğretmenler işe alınmıştır. Kosova'da açılan okulların ihtiyaca cevap verememeleri nedeniyle kısa bir zaman içerisinde, okullaşma oranı son derece yüksek tutulmuştur. Bu durumda okullar genişletilmiş veya yeni okullar inşa edilmiştir.[19] Bu sayede kırsal ve eğitime erişemez olan bölgelerdeki insanların da okullara olan erişiminin kolaylaştırılması düşünülmüştür.

İlköğretim düzeyindeki Osmanlı okullarına genellikle "sıbyan mektebi" ya da "mahalle mektebi" denilmiştir. Sıbyan okullarına "mekteb" veya "küttâb", maddî imkanları olmayan çocuklar için açılan okullara "küttâb-ı sebîl" (veya sebil-küttâb) ya da "mekteb-i sebîl" de denmektedir.[20] Aşağıdaki bölümde sırayla Kosova'nın her şehrinde bulunan mektep, medrese ve talebe durumları incelenecektir.

1.1.1. Priştine'de Din Eğitimi

1869 yılına kadar Priştine'deki herhangi bir eğitim merkezinde Arapça eğitimi verilmektedir. Priştine kaymakamlarından Abdurrahman Paşa, 1869'da bir okul yaptırmış

[15]Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian a History of Kosovo* (London: Columbia University Press, 1998), 23.
[16]Ahmetaj, "Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği ve Kurumları", 69.
[17]Ramiz Zekaj, *Zhvillimi i Kulturës Islame te Shqiptarët Gjatë Shekullit XX* (Tiranë: Ribotim, 2002), 20.
[18]Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık 2006), 6-10.
[19]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 25.
[20]Mustafa Ergün, "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme", *Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi* 32 (2000), 735.

ve böylece Priştine'de modern eğitim bu noktada başlamıştır. Priştine'de ilkokulun açılışı 1882 yılına denk gelmektedir. Aynı yıllarda Priştine'de bir kız okulu bulunmaktadır. 1886 yılında da Priştine'de yeni bir kız okulu yapıldığı ve bu okula memurların atandığı anlaşılmaktadır.[21]

1896'da, 148 hristiyan erkek öğrencisi bulunan bir iptidai mektep, 60 hristiyan kız öğrencisi bulunan bir inas (kız) sıbyan mektebi ve 70 yahudi öğrencisi olan bir yahudi iptidai mektebi olduğu bilinmektedir. Priştine ilçesine bağlı Gatovişe köyünde yaşayan Miçe Veled-i İspasadir'in kontrolünde kapalı bir Rum mektebinin açılması için müracaat edilmiştir. 1899'da Priştine'deki Krizoyek Mektebi'nin yeniden açılmasının yanı sıra 1903 ve 1905'te köylerde yeni okullar açılması için de olağanüstü çabalar sarf edilmiştir. Kısa sürede açılan bu okullara öğretmenler atanmıştır. 1904 yılında Prizren'de bir mektep rüştiyeye dönüştürülmüş, 1905 yılında ise Priştine'de bir idadinin açıldığı ve buraya muallimlerin atandığı bildirilmiştir. Okul yazışmalarından, Priştine'deki Darülmuallim mektebinin 1908 yılında açıldığı anlaşılmaktadır.[22]

Medreselere gelince, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Priştine'de Sultan III. Selim ve Pirinaz Medresesi olmak üzere iki medrese faaliyet gösteriyordu. Bu medreselerin ne zaman açıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte ne kadar süredir faaliyette oldukları kaydedilmektedir. Pirinaz Medresesi 1923 yılına kadar faaliyetteydi, ancak Kosova Koruma Komisyonu üyelerine eğitim verdiği iddiasıyla kapatıldı. Birkaç yıl sonra yeniden açılan medrese, Sultan III. Selim Medresesi ile birleştirilmiş ve siyasî işlerin değişmesiyle 1941 yılında Pirinaz Medresesi olarak faaliyetine devam ederken Sultan III. Selim Medresesi ile aynı müfredat devam ettirilmiştir. Pirinaz Medresesine Ahmet Mardoçi Efendi, Sultan III. Selim Medresesi'ne ise müderris Haxhi İlyas Hashani başkanlık etmiştir. 1948 yılında dönemin hükümetinin emriyle ülkedeki tüm medreselerin kapatılmasıyla birlikte Pirinaz ve Sultan III. Selim medreseleri de bu karardan nasiplerini almışlardır.[23] Tablo 1'de 1896'da Priştine'de bulunan mektepler listesine yer verilmiştir.

[21]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 16.

[22]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 17.

[23]Fahri Avdija – Riad Domazeti, "Kosova'da İslami Eğitim Araştırması", *Balkanlarda Din Eğitimi, Araştırma Raporu* (Değerler Eğitim Merkezi, 2016) 45. Ayrıca şu esere de bakılabilir: Mücahit Asim, "Kosova Vilâyetinde İptidaiyeler", *Çevren Dergisi* 37 (1983), 62.

Tablo 1: Priştine'de bulunan mektepler

Okullar	Muallim ve Muallimler	Öğrenci Sayısı
1. Rüştiye Mektebi	1. Sabit Efendi, Arif Efendi, Ahmed Efendi, Cemal Efendi, Ağuş Efendi	1. 171
2. Kebir İptidâi Mektebi	2. Ramazan Efendi ve Ömer Efendi	2. 130
3. Câmi-i Kebir Mektebi	3. Selim Efendi	3. 70
4. Câmi-i Sağîr Mektebi	4. Yahya Efendi	4. 60
5. Câmi-i Cedîd Mektebi	5. Abdül Efendi	5. 140
6. Alâeddin Mahallesi Mektebi	6. İbrahim Efendi	6. 90
7. Hasan Bey Mahallesi Mektebi	7. Hafız Süleyman Efendi	7. 50
8. Yarar Çeribaşı Mahallesi Mektebi	8. Hafız Eyüp Efendi	8. 40
9. İnas (Kız) İptidâi Mektebi	9. Azime Hanım – Tayyibe Hanım	9. 60

Kaynak: Necati Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim" *Journal of World of Turks 2/3 (2010),* s. 17.

1.1.2. Mitroviçe'de Din Eğitimi

Kesin kuruluş tarihi belgelenememekle birlikte, Mitrovica Rüştiyesi olarak bilinen kuruluş, 1891 yılında hizmete açılmıştır ve eğitim faaliyetleri günümüze kadar devam etmektedir. 1896 yılında Priştine'nin Mitroviça kazasının idari liderliği Abdullah Efendi'nin elindeydi ve beraberinde Mehmed Nuri Efendi, Mehmed Sabri Efendi ve kâtip Numan Efendi'den oluşan meclis üyeleri vardı. Eş zamanlı olarak toplam 271 öğrenci eğitim sistemine kaydolmuş ve şu şekilde dağıtılmıştır: 80'i mekteb-i rüştiyede, 80'i mekteb-i iptidâiyede ve 111'i sıbyan mektebinde.[24]

1.1.3. Vuçitern'de Din Eğitimi

1896'da Vuçitern kazasının Maarif Meclisi; Reis Hüseyin Münip Efendi, Üyeler Haydar Ağa, Hafız İsmail Efendi ve İbrahim Ağa'dan oluşmaktadır. Vuçitern Mekteb-i Rüştiyesinde 111 öğrenci eğitim görmekteydi. Erkek Sıbyan Mektebinde 170, Kız Sıbyan Mektebinde ise 10 öğrenci bulunmaktadır. 1903 ve 1904 yıllarında Vuçitern'in birçok

[24]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 17. Ayrıca, Suzan D. Canhasi, "Osmanlı Hakimiyeti Dönemi'nde Mitroviça'da Türkçe Eğitim", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 22/3 (Eylül 2014), 1113-1122.

karyesinde iptidai mektebi açılmış ve İstanbul'dan bu okullara kitap ve kırtasiye malzemesi temin edilmiştir.[25]

1.1.4. Gilan'da Din Eğitimi

Osmanlı Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelere göre 1895 yılında Gilan Rüşdiyesi açılmış ve dersler devam etmiştir. 1896 yılında Gilan Şehri Maarif Meclisi'ne başkanlık eden Reşid Efendi ve üyeleri Emin Ağa, Hacı Hamdi Beyzade ve Şakir Ağa idi. Gilan Rüşdiyesi'nin 7,085 öğrencisi ve kız sıbyan mektebinin 80 öğrencisi vardı. Mekteb-i iptidaiyelerin durumu ise şöyledir: Çarşı Mahallesi Mekteb-i İptidaiyesi'nde 103, Cami-i Atik Mahallesi İptidaiyesi'nde 96, Debce Mahallesi İptidaiyesi'nde 25, Rimtek Mahallesi İptidaiyesi'nde 30, Çıravayka Mahallesi İptidaiyesi'nde 25, Raka Mahallesi İptidaiyesi'nde 35 öğrenci öğrenim görmektedir. 1906 tarihli Kiracılık Yasası'ndan Gilan'ın kızlar için bir mektep açtığı ve eğitim ve öğretime devam ettiği bilinmektedir.[26]

1.1.5. Preşeva'da Din Eğitimi

Başbakanlık Osmanlı arşivlerindeki Preşeva ile ilgili en eski belge 1878 tarihlidir. 1878'de Preşeva'da görev yapan öğretmenlerle mekteb-i rüştiye açılmıştır. 1896 yılında Preşeva bölgesinde eğitim ve öğretim şu şekildedir: Maarif Heyeti Başkanı Hacı Mehmed Efendi, üyeler İsmail Efendi, Hacı Hüdaverdi Efendi, Lütfi Efendi, Mehmed Efendi. Mahmud Efendi kâtiplik görevini yerine getirmektedir. Mekteb-i rüşdiyede 51, mekteb-i iptidaide 71 erkek ve 32 kız, sıbyan mektebinde 41 öğrenci bulunmaktadır. 1900 yılında yazılan bütçe ile ilgili yazıdan, 1909 yılında öğretmen olarak atanan Behlül Efendi'nin fermanı ile Preşova Dobroşin ve Koncul köylerinde birer okul açılmıştır. 1903 yılında Preşeva'da yeni yapılan iptidai mekteplerinin öğrencilerine verilmek üzere, Kur'an-ı Kerim, Mushaf-ı Şerif ve elifba gönderilmiştir.[27]

[25]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 17.
[26]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 18.
[27]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 18

1.1.6. Prizren'de Din Eğitimi

Prizren'deki eğitim ve öğretim konusuna ilişkin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ilk rastlanan belgeler, 1883 yılına ait olup Prizren merkezi ve köylerinin yanı sıra Lodorofça, Kar ve Asriye karyelerine yapılacak iptidai mektepleri ile ilgilidir.[28] 1894 yılına ait olan eğitim konusundaki diğer bir belge ise Sırp Ortodoks Mektebi ile ilgilidir. Yazıda, şahâdetnâmelerinin (diploma) tasdikinde tereddüt edilen Prizren'deki Sırp Ortodoks Mektebi muallimleriyle, emsallerinden güvenilir olmayanlarının ahvalleri tetkik edildikten sonra gerekenin yapılması ve hüviyetleri güvenilir bulunulanlara ise maarif idaresinden matbu ehliyetname verilmesi istenmektedir.[29] 1900 yılında yazılan başka bir yazıda, metropolitlerin müracaatlarında da kolaylık gösterilmesi talimatıyla, Prizren ve Üsküp Ortodoks mekteplerine tayin olacak muallim ve muallimelerin şahâdetnâmelerini tasdik için mahalleri hükümetinden aldıkları mazbatayla birlikte vilayet maarif müdürlüğüne göndermelerinin yeterli olacağı bu hususta belirtilmiştir.[30] Bu sayede kır ve kentteki mekteplerin yönetimlerine ek olarak maarif müdürlüklerindeki karmaşa çözülmeye, tasdik sorunu da ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Prizren'in Lodorofça, Kar, Kardasarmiye ve Asariye karyelerine iptidai mekteplerinin inşa edilmeye başlanması, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere göre 1893'e tekâbül etmektedir.[31] 1900 yılında ise Hamidiye köyündeki iptidai mektebinin açıldığı anlaşılmaktadır. Bu mektebe tayin olacak olan muallimin maaşının Maarif Nezareti'nden ödeneceği özellikle vurgulanmıştır.[32] 1894'te Prizren rüştiye mektebinin harap oluşundan ve yeniden inşa edilmesinden bahseden belgenin varlığı ise mektebin bu tarihten önce açıldığını göstermektedir.[33] 1896'da Prizren Maarif Meclisi şu isimlerden

[28]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 18.
[29]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 18.
[30]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 18.
[31]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.
[32]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.
[33]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.

oluşmaktadır: Reis Müderris Halim Efendi.[34] Belediye reisi Şefik Bey, vergi memuru Rasim Efendi, Defter-i Hakanî Başkatibi Veli Efendi, Meclis-i İdare Kâtibi Veli Efendi, Tahir Ağa ve azalık görevindeki Hacı Eyüp Ağa. İnşaatına 1896'da başlanan mekteb-i rüşdiye'nin aynı yıl içerisinde yapımının tamamlandığı anlaşılmaktadır.[35] Mekteb-i rüşdiyede 119[36], 4 mekteb-i iptidaide 278[37], 29 adet sıbyan mektebinde de toplam 1093 erkek, 765 kız öğrenci öğrenim görmektedir. Rahofça nahiyesindeki 3 mahalle mektebinde 50 müslüman, 15 de gayrimüslim öğrenci kayıtlı bulunmaktadır.[38] 1896 yılında kaleme alınmış Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir yazıda ise Kosova Maarif Müdürü'nün Prizren'e gidip okulları denetlemesi istenmektedir.[39] 1900'de Hamidiye köyü iptidaî mektebinin yapımı tamamlanmıştır.[40] Prizren'de yeni iptidai mekteplerin açılması[41] ve ruhsatsız Bulgar okullarının tespiti[42] 1901'de Kosova'ya gönderilen iki farklı yazı ile emredilmiştir.

1903'te gönderilen bir başka yazı ile de İpek, Priştine ve Prizren'in müslüman köylerinde yeni okullar açılması istenmiştir.[43] Aynı yıl gönderilen iki yazıda yeni okulların açılmasıve o okullara atanacak muallimler hakkında yapılacak soruşturmaya ihtimam gösterilmesi gerektiği dile getirilmiştir.[44] Prizren'de 1901'de farklı bir gelişme daha göze çarpmaktadır. Sadâret'ten gönderilen bir yazıda Darülmuallim açılması[45] ve Prizren'deki eğitim öğretimin istenilen seviyeye getirilmesi konusunda bir araştırma yapılması

[34]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.
[35]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.
[36]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.
[37]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 19.
[38]KVSR 1311, Def'a 6 (Üsküp: Matbaa-i Vilâyet, 1893), 226-227.
[39]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 20.
[40]Sâlnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye (SNMU). 1318, İstanbul 1318 [1902], Matbaa-i Âmire, (3. Sene), 7+ 477 sayfa 1318, s.1512-1513.
[41]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 20.
[42]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 20.
[43]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 20.
[44]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 20.
[45]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 20.

emredilmiştir.[46] 1903 yılına ait bir belgede ise Prizren İdadisine resim öğretmeni atanması konusu ele alındığına göre 1903 yılından önce Prizren'de idadi açılmış olduğu bir gerçektir.[47] 1905 yılında Darülmuallimden mezun edilenlerin atamalarına başlanmıştır.[48] 1908'de Prizren Darülmuallim Mektebinin onarımının veya tahliye edilmesinin sağlanmasının ardından başka bir binanın kiralanması ile ilgili bir talep gönderilmiştir.[49] 1906'da, Rum cemaatine ait olan okulun kullanılmayacak durumda olduğunun saptanmasının ardından yenisinin inşa edilmesiadına ruhsat verilmesi için Sadâret'ten bir yazı yazılmıştır.[50]

1.1.7. İpek'te Din Eğitimi

1896'da İpek Sancağı'ndaki mekteb-i rüştiyede 33 öğrenci öğrenim görürken[51] aynı yıl duyurulan salnameye göre İpek kaza merkezinde 1 kız ve 18 erkek okulu olmak üzere 19 sıbyan mektebi bulunmaktadır. İpek İdadi Mektebi de 1898'de yılında eğitim öğretime devam eden kurumlar arasında karşımıza çıkmaktadır.[52]

1.1.8. Yakova'da Din Eğitimi

Medrese-i Cedîde ve Kebir Medresesi olmak üzere iki medresenin faaliyeti, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden anlaşıldığına göre Yakova'da modern okulların açılmasından öncesine dayanmaktadır.[53] 1864'te açılan Yakova Rüşdiyesi'nde[54] okutulan kitaplar yıllarca İstanbul'dan ücretsiz bir şekilde temin edilmiş olup[55], buranın

[46]Mücahit Asımov, "Kosova Salnâmelerinde Yazıldığına Göre Kosova Vilâyetindeki Mektepler", *Çevren Dergisi* 30, (1981), 27-30.
[47]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 21.
[48]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 21.
[49]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 21.
[50]Prizren'deki genel Türk dönemi mirası için bkz. Altay Suroy Recepoğlu, "*Prizren'de Türk Dönemi Kültür Mirası"*, (Prizren: 2009), 67-73.
[51]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.
[52]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.
[53]Machiel Kiel, "Prizren", *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* 34 (Erişim 18 Kasım 2019).
[54]Kiel, "Prizren".
[55]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.

mezunlarıda Üsküp İdadisi'ndeki öğrenimlerine parasız yatılı olarak devam etmişlerdir.[56] 1896'da Yakova kazasındaki Marif Meclisi üyeleri şu şekilde sıralanabilir: Reis Müderris Hasan Efendi, aza Hafız Muhtar Efendi, aza Müderris Murtaza Efendi, aza Yusuf Efendi, aza Ahmed Hamdi Efendi, kâtip Akif Efendi. Mekteb-i rüşdiyede 120[57], 18 adet sıbyan mektebinde 1051 erkek ve 358 kız öğrenci tahsillerinedevam etmekteydi.[58] Yakova'da inşa edilecek okullar için burada görev yapan muallimlerin maaşlarından kesinti yapılması ile ilgili talebi içeren belgeler 1898 yılına aittir.[59] Çarşı mahallesindeki mekteb-i iptidainin 1900'de ihtiyaca cevap vermemeye başlamasıyla yeni bir mektebin inşa edilmesi veya uygun yeni bir yerin kiralanması adına Kosova Valiliğine emir gönderilmiştir. 1904'de ise Yakova'nın Punaşanko karyesine iptidai mektebi yaptırılmıştır.[60]

1.2. Osmanlı Sonrası Kosova'da Eğitim ve Din Eğitimi

Yugoslavya Krallığı'nın, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasıyla birlikte yeni değişimler meydana gelmiştir. Kosovalı Arnavut müslümanların bir çoğunluğu 1919-1941 yılları arasında anavatanlarını terk etmek zorunda bırakılmışlardır.[61]

Aynı dönemde Kosova'da bir kolonizasyon programı uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, Ortodoks Sırplar, Katolik Hırvatlar ve Slovenler'in de içlerinde bulunduğu çeşitli bölgelerden hristiyanlar buraya yerleştirilmişlerdir. Bu durum için de Kosova'nın Mitrovica kentinde, başkanlığını Mihailo Keserovic'in yaptığı özel bir komisyon ilan edilmiştir.[62]

10 Mart 1920 tarihine kadar, Arnavut halkının silahsızlandırılması için çıkarılan kanunun yanı sıra Sırbistan'daki Niş ve Kruşevac şehirlerinde toplama kampları hazırlanmaya başlanmıştır. Buna karşı, Bashkimi ve Komiteti i Kosoves adıyla bilinen iki

[56]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.
[57]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.
[58]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.
[59]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 22.
[60]Moacacnin Nenad, *"Diyakova*", TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 29 Aralık 2022).
[61]Elena Kocaqi-Levanti, *Planet për Zhdukjen e Shqiptarëve – Si u Krijua Greqia dhe Serbia në Trojet Shqiptare* (Tiranë: Emal Yayınları, 2009), 126-128.
[62]Fehim Peshkolli vd., *Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi i Kosovës (1877-1995)* (Priştine: QİK Yayınları, 1997), 75-76.

siyasi partinin çalışmaları devam ederken; silahlı mücadele de Hasan Priştina, Bajram Curri ve Azem Bejta liderliğinde sürdürülmekteydi. Bashkimi Partisi, Üsküp'te, 1921 yılına kadar Nexhip Bey Draga başkanlığında, 1921–1944 tarihleri arasında da Ferhat Draga yönetiminde faaliyet göstermiştir. "Komiteti i Kosoves" ise İşkodra'da, Hoxha Kadri Priştina başkanlığında faaliyetini sürdürmüştür. 1938'den 1944'e kadar Türkleri, Arnavutları ve diğer müslüman grupları kapsayan Kosova'dan Türkiye'ye önemli bir göç dalgası başlamış ve bu göç, 1938'de Yugoslavya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Yugoslavya-Türkiye Sözleşmesi'ne dayanmıştır.[63]

II. Dünya Savaşı sırasında Kosova'nın önemli bir kısmı toprak değişikliklerine tanık olmuştur: 1941'de Arnavutluk önemli bir kısmını ilhak ederken Mitrovica, Podujeva, Vushtria ve Tregu i Ri bölgeleri Nazi Almanyası tarafından işgal edilmiş ve ardından Sırbistan'a devredilmiştir. Kaçanik, Preşeva, Vitia, Kumanovo, Üsküp ve Gila'nın bir kısmı da Bulgaristan'a bağlanmıştır. Josip Broz Tito'nun Yugoslavya'nın komünist rejiminde liderliği üstlenmesi ancak 1954 yılında gerçekleşmiştir. Kosovalı tarihçilerin 1953 ile 1967 yılları arasında yaklaşık 412.000 Arnavut'un Kosova'dan Anadolu'ya göçünü belgelediğini belirtmekte fayda vardır.[64] Önemli bir gelişme olarak, Tito'nun 1974'teki müdahalesi Kosova'nın açılış anayasasını kazanmasına yol açmıştır.[65]

1969 yılında Belgrad Üniversitesi'nin bir parçası olarak kurulan Priştine Üniversitesi, Arnavut milliyetçiliğinin odak noktası olarak önem taşımaktadır. 1970 yılında Tiran Üniversitesi ile yapılan anlaşmanın ardından kuruma 200'den fazla öğretim üyesi istihdam edilerek hem Sırpça, hem de Arnavutça dillerinde eğitim kolaylaştırılmıştır. On yıl içinde üniversitenin öğrenci kitlesi 47.000 kişiyi kapsayacak şekilde genişlemiş; 1978 itibarıyla kayıtların %72'sini Arnavut öğrenciler oluşturmuştur. Ancak mezun sayısındaki 1990 yılından itibaren düşüş, Sırp güçlerinin Kosova'daki eğitim kurumlarını hedef alan etnik temizlik çabalarının başlamasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Yaklaşık 1.000 profesör ve yardımcı doçentin yanı sıra 2.000'e yakın idari personel ve 27.000'e yakın öğrenci üniversiteden zorla ihraç edilmiştir. Çatışmanın sona ermesinin ardından, uluslararası toplum girişimleri Priştine Üniversitesi'ne, yaklaşık 20.000 öğrencilik kayıt

[63]Bedri Tahiri, "Në 135 Vjetorin e Lindjes së Atdhetarit, Deputetit, Ideologut, Diplomatit dhe Arsimdashësit të Shquar Demokrat e Largpamës, Hasan Prishtina", *Dervina* (Erişim 23 Haziran 2015).
[64]Muhammed Aruçi, *Kosova* (Ankara: D.İ.A, T.D.V Yayınları, 2002), 219-220.
[65]Dünya Türk Birliği, "Tito Dönemi" (Erişim 25 Mayıs 2015)

azalmasına rağmen, eğitim çabalarına devam etme fırsatı sağlamıştır. Ayrıca Kosova'da özel üniversitelerin kurulmasına da izin vermiştir.[66]

Kosova'nın, eski Yugoslavya'nın içerisinde kabul edilmesi, 1974 yılında yapılan bir anlaşma ile sağlanmıştır. "1978 yılında Prizren Birliği'nin yüzüncü yıl dönümünün Arnavutlar tarafından kutlanması, federal ve cumhuri seviyede de resmen kabul edilmiştir."[67] Kosova Arnavutlarının diğer milletler gibi özerk olarak yaşamaları, 1980 yılında Tito'nun vefatına kadar sürmüştür. Yeni gelen yönetim ile birlikte, Kosovalıların özellikle 1981 yılından itibaren sahip oldukları haklar ellerinden alınmıştır. Sırplar, 1986 yılında XIII. Kongrede değiştirdikleri anayasa ile Kosova'nın özerkliğine son vermişlerdir. Böylece, 2 Temmuz 1990'da Kosova'nın "Cumhuriyet" olarak ilan edilmesi ise, 1989 yılındaki Arnavutların protestoları ve Kosova'daki ilk parti olan LDK'nın açılması gibi siyasî faaliyetler ve protestolar aracılığıyla Sırplara verdikleri büyük tepkiler sayesinde gerçekleşmiştir.[68]

Eski Yugoslavya'nın ayrılmaz bileşenlerini oluşturan Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'in 1991-1992 yıllarında bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından, Sırbistan ve Karadağ kalmış ve sonuçta 27 Nisan 1992'de Yugoslavya'nın son enkarnasyonunu oluşturmuştur. Yugoslavya'nın sınırları içerisinde yer almak konusundaki fikri sorulmayan Kosova'ya anayasada da hiçbir şekilde yer verilmemiştir. Diğer kurumlar gibi ilkokullar da Sırplar tarafından kapatılmış ve bu anlamda 1989 kuralları işlemeye devam etmiştir.[69] 1991'den 1992'ye kadar uzanan akademik yıl boyunca, ilkokul çocuklarının büyük bir çoğunluğu, özellikle de %97'si resmi eğitime katılmamıştır.[70]

Eylül 1997'de yapılan referandumla ilan edilen Kosova'nın bağımsızlık ilanını yalnızca Arnavutluk tanımıştır. Daha sonra Kosovalı Arnavutlar, Sırp yetkililerin yoğun baskısıyla karşı karşıya kalmalarına rağmen başlangıçta şiddet içermeyen bir yaklaşım izlemişlerdir. Sırp yönetim sistemini reddederek özerk eğitim ve sağlık sistemlerini kurmuşlardır. Hem Kosova'da ikamet eden Arnavutlar, hem de sınırları dışında yaşayanlar, İbrahim Rugova yönetimindeki idareye %3 oranında vergi katkısında bulunmuştur. Ancak

[66]Dış İlişkiler Daire Bakanlığı DİDB, "Kosova Hakkında Bilgiler" (Erişim 27 Mayıs 2015)
[67]Osman Karatay, *Kosova Kanlı Ova* (İstanbul: İz Yayınları, 1998), 140.
[68]Peshkolli vd., *Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi i Kosovës (1877-1995)*, 75-76.
[69]Murat Yılmaz, *Kosova Bağımsızlık Yolunda* (İstanbul: İHH İnsani Yayınları, 2005) 58-59.
[70]Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, 140.

şiddet içermeyen bu taahhüt, uluslararası toplumun konuyu sıklıkla gözden kaçırmasına ve silahlı çatışma olmadığı sürece memnun görünmesine yol açan istenmeyen bir sonuca yol açmıştır.[71]

Arnavutlar, 1997 yılında Sırp yetkililere direnmek için Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) kurup onlara karşı saldırılar başlattığında, Sırpların Arnavut gerilla faaliyetlerine tepkisi oldukça sert olmuştur. Misilleme olarak Arnavut köylerinde bombalamalar düzenlemiş ve siviller hedef alınmıştır. Şubat 1998'de meydana gelen tek katliamda 80 kadar Arnavut trajik bir şekilde hayatını kaybetmiştir.[72] Bu şiddet eylemleri Batı kamuoyunda sert kınamalara yol açmıştır. Bu zulümlere yanıt olarak NATO, Sırp kuvvetlerinin Kosova'ya yönelik bombardımanına son vermemesi halinde askeri operasyon başlatma niyetini açıklamıştır.

NATO'nun tutumuyla bağlantılı olarak Batılı ülkeler de çatışan taraflar arasındaki diyaloğu kolaylaştırmaya çalıştmış ve formüle ettikleri barış planı taslağının kabul edilmesini sağlamak amacıyla onları Fransa'nın Rambouillet[73] kentinde bir araya getirmiştir. Bu barış taslağı, derhal ateşkes yapılarak mültecilerin evlerine dönmelerini, Sırp askerlerinin çekilmelerini, bölgede NATO gücünün konuşlandırılmasını ve üç yıl sonra Kosova'nın geleceği konusunda referanduma gidilmesini öngörüyordu.[74]

Başarısız olan Rambouillet barış girişiminin ardından NATO, 24 Mart 1999'da Sırp hedeflerine hava saldırıları başlatmıştır. Bu, tarihinde NATO'nun bağımsız bir devletle silahlı çatışmaya girdiği ilk örnekti; her ne kadar açıkça isimlendirilmese de. hava saldırılarının yaklaşık %85'i Amerikan uçakları tarafından gerçekleştirilmiş; 430 uçaktan yalnızca sekizi İngiliz GR-7 Harrier'lara aitti. Olayların çatışmayı fiilen bir Amerikan-Sırp savaşına dönüştüren gelişimi, NATO çevrelerinde endişelere yol açmıştır. Balkanlar'da Türkiye karşısında hassas dengeyi korumaya çalışan ve Sırpların geleneksel müttefiki olan Yunanistan, Sırbistan'ı desteklemeyi tercih etmiştir. Atina'da Sırbistan'ı destekleyen gösterilerin yanı sıra Selanik'teki NATO tesisleri önünde de protestolar düzenlenmiştir. Kendine özgü bir Avrupa kimliği arayışında olan Fransa, ABD'nin çatışmadaki ezici

[71]Dünya Türk Birliği, "Kosova Türkleri" (Erişim 25 Mayıs 2015).
[72]İnsan Hakları Gündemi Derneği İHGD, Kriz Bölgelerinde İnsan Hakları Sorunları: Bosna/Hersek-Kosova-Makedonya (Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2008).
[73]Geniş bilgi için bakınız: Abdi Baleta, *Kosova: Nga Dejtoni në Rambuje* (Tiranë: Koha Yayınları, 1999).
[74]Numan Baş, *Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 29.

hakimiyetinden rahatsız olmuş ve Kosova sorununun Birleşmiş Milletler tarafından ele alınmasını tercih etmiştir.[75] Fransa'nın başkenti Paris yakınlarındaki Rambouillet Sarayı'nda Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile Sırplar arasında gerçekleştirilen "barış" müzakereleri sırasında, Avrupalıların, Kosova'nın önüne sürdüğü plana göre, Sırpların Kosova'dan askerlerini çekmelerine karşılık UÇK askerlerinin dağıtılması ve Kosovalı Arnavutların bağımsızlık fikrinden vazgeçmeleri gerekiyordu. Aslında bu plan Sırplara karşı Arnavutlara karşı daha iddialı bir duruş sergilemtekdir. Sırpların bu anlaşmaya uymamasının ışığında, NATO'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı çerçevesinde Sırbistan'a hava saldırıları başlatmasıyla Kosova tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır.

Kosova'da din eğitiminin gelişimi, İslam geleneğiyle yakından uyumlu olarak altı yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu eğitim çalışmaları Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a hakim olduğu dönemde başlamıştır. Osmanlı Devleti, yayılım alanı boyunca İslam inancını ve medeniyetini yayarak, bu gelişmenin meyvelerini en çok alan bölgelerden biri olarak ortaya çıkan Kosova'ya da nüfuzunu genişletmiştir. Osmanlı sisteminde dinî ve eğitimsel öneme sahip kurumlar, her bölgenin ekonomik ve stratejik bağlamı dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Kosova'da din eğitiminin yalnızca İlahiyat Fakülteleri ve Medreseler bünyesinde verildiği dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle din eğitimi normal liselerin, ortaokulların ve ilkokulların müfredatına entegre edilmemektedir. Hacı Adnan Nurko ile din eğitimiyle ilgili yapılan görüşme konuya ışık tutmaktadır: "Yugoslavya'nın diktatörlük komünist rejimi boyunca din eğitimi, dini bilenler tarafından gizlice evlerinde veriliyordu. Din eğitiminin yasak olduğu bu dönemlerde, İslam dininin unutulmaması ve ehillerinden öğrenilerek, olabildiğince doğru bilgilerle yaşatılması için çaba harcanmaktaydı."[76]

Üstelik Kosova'daki müslüman cemaati, özellikle yaz tatilinde çocuklarını Kur'an eğitimi için camilere götürüyorlardı. Dinî kurslar yasaklandığında veya kış mevsiminde aileler, yerel caminin imamı ile koordineli çalışıyor ve imamın programı izin verdiğinde çocuklarını Kur'an eğitimi için camilere gönderiyorlardı.

[75]Baş, *Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri,* 30-33.
[76]Hacı Adnan Nurko ile 19 Eylül 2011'de Prizren'de derinlemesine görüşme yapılmıştır. (Nurko, Katib Sinan Caminin Müezini ve Hafız Fetih Müdüt'ün talebesidir).

Hacı Adnan Nurko, gerçekleştirdiğimiz röportajda Kosova'daki 1912 yılı sonrası din eğitimi sürecini şu şekilde anlatmaktadır; "*Kosova'da ve özellikle Prizren'de, Osmanlı'dan sonra resmi olarak din eğitimi iki şekilde yapılıyordu, Medreseler ve camilerdeki din mektepleri. O dönemde eğitim veren medreseler ise Gazi Mehmet Paşa, Sinan Paşave Bredosanda Medresesidir. Bu medreselerde sadece din dersleri bulunmaktaydı. Hatırladığım kadarıyla medreselerde şu dersler okutuluyordu: Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Tefsir, Gazi Beyzavi Tefsiri, Hadis,Fıkıh, Akaid, İslam Tarihi, Enbiya Tarihi, Osmanlı Tarihi,Hesap ve Nucum ilmi. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar eğitim veren medreseler bu dönemden sonra komünizm rejimi tarafından kapatılmışlardır."*

"Mektepler konusuna gelirsek, Prizren ilinin 33 Camisi vardı, her caminin yanında da mektebin bulunduğu 2 oda vardı. Bu odalarda caminin imamı ders veriyordu. Aynı şekilde Prizren'in köylerindeki camilerin yanlarında bulunan mekteplerde camilerin imamları ders veriyorlardı. Bu mekteplerde resmi olarak 1948'e kadar, ayrı olacakları şekilde hem erkek, hem kız çocuklarına dersler veriliyordu. Bu mekteplerde okutulan dersler ise, hatırladığım kadarıyla şunlardır:"

1. *Elif Ba,*
2. *Amme Cüz'ü,*
3. *Tebâreke*
4. *28'nci Cüz.*

"Bunları bitirdikten sonra Kur'an'a başlıyorlardı."

"1948 yılından sonra ise gizli olarak gündüz veya geceleri dinî dersler veriliyordu. Yakalandıklarında öğretmenlere ceza veriliyor, hatta hapise gönderiliyorlardı. Bu durum "Alâuddin Medresesi" açılıncaya kadar böyle devam etmiştir."[77]

Kosova'da, Kosova İslam Birliği (Bashkësia Islame e Kosovës), dinî eğitimin geliştirilmesinde tartışmasız hayatî bir rol oynamıştır. Ancak işgal altındaki Yugoslavya'da yaşayan Müslümanlar, istedikleri gibi faaliyet gösterme özgürlüğüne sahip değillerdi. Kutsal câmi, medrese, tekke ve okulların yıkımını başlatan Sırp yönetimi, müslümanları Yugoslavya'dan yok etmeyi amaçlıyordu. Sonuç olarak, Kosova'da din eğitimi, 1912'den

[77]Hacı Adnan Nurko, *Röportaj*, 19 Eylül 2011'de Prizren'de yapılmıştır. (Nurko, Katib Sinan Caminin Müezini ve Hafız Fetih Müdüt'ün talebesidir).

1948'e kadar türlü zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Kosova'daki müslüman nüfusun tamamı olmasa da çoğunluğu, ellerindeki kaynakları kullanarak çocuklarına din eğitimi ve kültürü kazandırmak için hem yasal, hem de yasadışı olarak yoğun çaba göstermiştir. Din eğitimi ve kültürünün gelecek nesillere aktarılmasında önemli kurumlar olarak kabul edilen câmiler, çocuklara kapsamlı bilgi aktarımı için kullanılmıştır. Ayrıca vakıf sistemiyle yönetilen câmi, medrese, kütüphane, tekke, türbe ve cemaat kuruluşları gibi çeşitli kurumlar bölge halkının dinî refahının ve kültürel gelişiminin sağlanmasında önemli rol oynamıştır.[78]

16. yüzyılın ortalarında Prizren'de bir medrese kurumu olarak hizmete açılan ve "Mehmet Paşa Medresesi" olarak bilinen müessese, Prizren ve çevresinde yaşayan Arnavut nüfusunun kültürel ve eğitimsel gelişimine önemli ve kayda değer bir katkı sağlamıştır.[79]

Necati Demir, "1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim" başlıklı araştırmasında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kosova'daki eğitim ve öğretime ilişkin toplam 911 belgeye rastladığını belirtmektedir. 18. yüzyıla gelindiğinde medreselerin Kosova'nın hemen her şehrinde çoğaldığı kaydedilmiştir. Örneğin, 1874'te Prizren'de dört medrese, Priştine, Yakova (Jakova) ve Peja'da (Peja) ikişer, Gilan (Cilan) ve Vushtriya'da birer medrese vardı.[80] 18. yüzyılın ikinci yarısında Kosova'da faaliyet gösteren "Büyük Medrese" müslüman Arnavut halkının eğitimine önemli katkılar sağlamıştır. Maalesef Kosova'da hüküm süren komünist rejim döneminde diğer tüm medreseler gibi kapılarını kapatmak zorunda kalmıştır.

Kosova ve İslam dini eğitimine ilişkin belgelenmiş en eski kayıt 1513 yılına aittir ve Suzi Çelebi'nin Vakıfnâme'sinde bulunmaktadır. Bu tarihî belgeye göre Suzi Çelebi, Prizren'de bir câmi yaptırmış ve câminin bitişiğine bir mektep kurmuştur. Ayrıca mektebin eğitim çalışmalarına destek olmak amacıyla kitap bağışında bulunmuştur.[81]

---

[78]İsmail Kitapci, *Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Reform Arayışları* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007), 21-22.

[79]Ebubekir Sofuoğlu – Cem Topsakal, "Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2007), 60-80.

[80]Demir, "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", 9-10.

[81]Sofuoğlu – Topsakal, *Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri,* 60-80.

16. yüzyılda Kosova'da sıbyan mektepleri ve medreselerde önemli bir artış yaşanmıştır.[82] Bölgede modern ilk ve orta okulların ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir reform dönemine işaret eden 1839 Tanzimat Fermanı ile daha da kolaylaştırılmıştır. Devlet yöneticileri ve aydınları bu modern eğitim kurumlarının kurulmasına öncülük etmiş, 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle okulların yapımı hız kazanmıştır.[83]

16. yüzyılın ikinci yarısına doğru tarihî kayıtlar, Prizren'de eğitim derslerinin kendi binalarında verildiği yaklaşık 7 veya 8 câmiye sahip olduğunu göstermektedir. Mehmet Paşa'nın çabalarıyla Prizren'deki ilk medrese bu dönemde inşa edilmiştir.[84]

1874 Prizren Salnamesi'nde verilen bilgilere göre Prizren'deki eğitim ortamı, toplam 655 öğrencinin bulunduğu dört medreseden oluşuyordu. Ayrıca kentte 16 sıbyan mektebi ve 152 öğrencili bir Rüşdiye okulu bulunuyordu.[85] Çevre bölgelerde eğitim kurumlarının dağılımı şu şekilde olmuştur:[86]

- Kaçanik: On altı sıbyan mektebi.
- Priştine: On yedi sıbyan mektebi ve bir medrese.
- Yakova/Yakova: On yedi sıbyan mektebi ve iki medrese.
- İpek/İpek: İki mekepte ve iki medrese.
- Gilan/Gjilan: Bir mektep ve bir medrese.
- Vuştri/Vıçitırn: Üç mektep ve bir medrese.
- Dobırçan: Tek medrese.

Salnâmedeki bu veriler, o dönemde bu bölgelerin eğitim altyapısına dair fikir vermektedir.

[82]H. Yıldırım Ağanoğlu, *1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca)* (İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000), 14.
[83]Sofuoğlu – Topsakal, *Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri,* 60-80.
[84]Cem Topsakal – Bedrettin Koro, *Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim* (Prizren: Bay Yayınları, 2007), 22.
[85]Parim Kosova, "Medresetë e Prizrenit", *Zëri Islam* (Erişim 28 Eylül 2020).
[86]Topsakal – Koro, Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim, 23.

1892-1893 Yıllığı'nda yer alan bilgilere göre, Kosova Vilayeti'nin çeşitli ilçelerindeki eğitim ortamı şu şekildeydi:[87]

- Gilan/Gilan: Yedi iptidâi mektebin yanı sıra bir kız iptidâi okulu, bir rüşdiye ve iki medrese vardı.
- Yakova/Yakova: İlçede 15 ilkokul, bir rüşdiye, iki medrese ve bir kütüphane vardı. İlkokulların sekizi şehirde bulunuyordu.
- Kaçanik: Bu ilçede bir ilkokul vardı.
- Mitrovica: İlçede dört ilkokul ve bir kütüphane vardı.
- Prizren: Prizren ilçesinde 16'sı kız ilkokulu olmak üzere 30 ilkokul vardı. Prizren şehrinde dokuz sıbyan mektebi, dört iptidâi ve bir rüşdiye, üç medrese ve bir kütüphane bulunuyordu.
- Priştine: Priştine'de sekiz sıbyan mektebi, bir rüşdiye, bir medrese ve bir kütüphane vardı.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Kosova Eyaleti genelinde ilk, rüşdiye ve medrese eğitimi veren toplam 112 eğitim kurumu faaliyet gösteriyordu. 1901/1902 Maarif Salnâmesi'ne göre Kosova Vilayeti, eğitim açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun 32 vilayeti arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Bu sıralamaya göre bölgede bin kişiden 120,4'ünün öğrenci olarak kayıt yaptırdığı bildirilmiştir. Bu durum bölgedeki önemli bir eğitim varlığını yansıtmaktadır.[88]

1905-1906 yıllarında Kosova Vilayeti'nde 315 erkek, 20 kız, 129 karma resmi ve 24 erkek, 11 kız, 33 karma toplam 557 iptidâî okul; 24 erkek, 11 kız toplam 35 rüşdiye ve 4 idadiyenin yanı sıra biri Üsküp, diğeri de Prizren'de bulunan 2 darülmuallim okulununda faaliyette olduğu belirtilmektedir.[89]

Yaklaşık beş yüzyıl boyunca Balkanlar'a hakim olan Osmanlı İmparatorluğu, Arnavut halkının ve Kosova'nın eğitim tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Sonuç olarak, çeşitli Balkan milletleri yavaş yavaş bağımsızlıklarına kavuştukça ve İstanbul'un bölgedeki otoritesi zayıfladıkça, yeni gayrimüslim hizipler ortaya çıkmış ve sosyal hayatın çeşitli alanlarında sorunlara yol açmıştır. Bu dönemden sonra Sırp çetelerin ve işgalci güçlerin

[87]Topsakal – Koro, Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim, 24-25.
[88]Topsakal – Koro, Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim, 25.
[89]Topsakal – Koro, Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim, 26.

varlığı nedeniyle sosyal hayata katılım giderek zorlaşmaya başlamış, bu da dinî ve millî eğitim alanında zorluklara yol açmıştır. Bölgede batılılaşma çabalarının yaşanması nedeniyle örgün din eğitimi aksamış, adı geçen eğitim kurumları yavaş yavaş kapatılarak toplumsal nüfuzları azalmıştır. Bu düşüş, Sırp yetkililerin gerçekleştirdiği baskıcı eylemler, katliamlar ve soykırım eylemleriyle daha da kötüleşmiştir.

Balkan savaşlarının ardından Kosova'daki müslüman cemaati, dinlerini öğrenme ve öğretme konusundaki kararlılığını sürdürmüştür. Çoğunlukla evlerde ve camilerde gerçekleştirilen dinî ve millî eğitim sürecini daha merkezi olmayan bir şekilde de olsa sürdürmek için ortak çaba göstermişlerdir. Kosova'da dinî eğitim vermekten sorumlu kurumlar, daha önce de belirtildiği gibi, öncelikli olarak hâneler ve câmilerden oluşuyordu. Kökleri İstanbul İslâm geleneğine dayanan Osmanlı eğitim sisteminin, yönteminin ve müfredatının Yanya, Manastır, Kosova ve İşkodra dahil olmak üzere dört Arnavut vilayeti genelinde tutarlı bir şekilde uygulanması dikkat çekicidir. Eğitim uygulamalarındaki bu süreklilik, bölgede dinî ve kültürel bilgilerin korunmasına ve aktarılmasına yardımcı olmuştur. [90]

Osmanlı'nın Balkanları fethetmesi ile başlayan İslamlaşma süreci, Kosova'nın dinî manzarası üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. 1993 yılında "*Kosova İslam Birliği*" kurulmuş ve yalnızca o yıl içinde Kosova'da İslam'ın bölgedeki kalıcı önemini yansıtan 620 dinî eser inşa edilmiştir.[91] Kosova'da İslâm toplumunun en önemli yayınlarından biri olarak kabul edilen "*Dituria İslâme*" (İslam'ın Nûru) dergisinin verilerine göre, 1993 yılı itibarıyla toplam 528 câmiden 498'inin önemli bir çoğunluğu halen faaliyet göstermektedir.[92]

Kosova'daki Sırplar tarafından pek çok câminin ve kültürel miras alanının hasara ve yıkıma maruz kaldığı belgelenmiş bir gerçektir. Tarihsel bağlam ve yüzyıllardır bölgede izlenen politikalar göz önüne alındığında, bildirilen rakamların İslâmî yapılara ve miras alanlarına verilen hasarın gerçek boyutunu olduğundan az tahmin etmesi akla yatkındır.[93] Bu hasarın gerçek boyutunun kesin olarak anlaşılması ve Kosova'nın tarihî ve kültürel

[90]Sofuoğlu – Topsakal, *Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri*, 60-80.
[91]Raif Vırmiça, "Kosova'da Türk İzleri", *Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi* 1/1 (2002), 8.
[92]Yılmaz, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, 25.
[93]Raif Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1999), 7.

mirasının korunması için İslâm Tarihi ve Sanatları alanında uzmanlaşmış araştırmacıların mevcut İslâmî eser ve eserler üzerinde titiz incelemeler yapması zorunludur. Bu çaba, Kosova'nın kültürel mirası ve tarihi bağlamında büyük önem taşıyan câmiler ve medreseler başta olmak üzere bu tarihî eserlerin belgelenmesi ve korunması için gereklidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912'de Balkanları kaybetmesinin ardından Sırp yetkililer Kosova halkına karşı sürekli baskıcı tedbirler uygulamışlardır. Dinî yapıları ısrarla hedef almaları, toplumsal hafızayı yok etme ve manevî değerleri baltalama yönündeki daha geniş bir stratejinin parçası olmuştur. Daha önce de açıklandığı gibi, Kosova'daki tüm dinî eserlerin dinî eğitim açısından güncel önemini koruduğunu vurgulamakta fayda vardır.

1.3. Kosova'da Din Eğitimi Veren Câmiler

Kosova, Osmanlı'nın üçüncü padişahı olan I. Murad tarafından 1389 yılında fethi sağlanarak Üsküp sancağına bağlanmıştır.[94] Bu noktada Kosova'nın Sofya mı Priştine merkezli mi kurulduğu tartışması bir yana bırakılarak Priştine odaklı görüş kabul edilecektir.[95] Bu kısımdaki câmileri anlatırken de bu nedenle Priştine'den başlanacaktır.

Kosova genelindeki köylerde, mahallelerde ve illerde çocuklar, geleneksel olarak yaz tatillerinde Kur'an eğitimi için câmilere gitmektedirler. Bu eğitim oturumları gayr-i resmîdir ve yapılandırılmış veya standartlaştırılmış bir müfredattan yoksundur. Öğretim, genellikle alfabe (elif-ba) ile başlar ve öğrencinin bilgi hızıyla ilerler. Zamanla öğrenciler dinî öğretiler eşliğinde Kur'an derslerine doğru ilerlemektedirler. Çocuklara yönelik bu din eğitiminin içeriği ve yapısı câmi hocasının programına bağlıdır. Çocuklar, genellikle öğretmenleriyle iletişim kurmak ve dinî eğitim almak için neredeyse her gün belirli zamanlarda câmiyi ziyaret etmektedirler. Geçmişi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan bu tarihî câmiler (ve benzer eğitim işlevlerine sahip daha yeni câmiler), bu tür din eğitiminin odak noktası olarak hizmet vermektedir. Bunların toplumun eğitim ve kültürel yaşamındaki önemi dikkate değerdir ve aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[94]Yusuf Sarınay, "Geçmişten Günümüze Kosova", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Bahar 1999), 152.
[95]Kosova Vilâyeti, *Türk Ansiklopedisi (*Ankara: MEB Yayınları, 1975), 245.

1.3.1. Priştine Camileri

Kosova'nın en eski câmileri başkent Priştine'de bulunmaktadır. Priştine'deki Osmanlı câmilerinin kesin sayısını belirlemek zor olsa da, tarihî referanslar bazı bilgiler sunmaktadır. Şemsettin Sami (Sami Frasheri/ Fraşeri) "Kâmûsu'l-A'lâm" adlı eserinde Priştine'de 13 câmi ve 5 mescit bulunduğunu kaydetmiştir. 1887 tarihli Kosova Vilâyet Salnâmesi ve Skender Rizaj'ın araştırması gibi ek tarihî kayıtlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında Priştine'de 3 büyük câmi ve 10 küçük câminin yanı sıra yaklaşık 5-6 mescidin de bulunduğunu göstermektedir. Hasan Kaloshi ve Hasan Jürgens Kurnrumpf'un ifadelerine göre Priştine'de hem büyük, hem de küçük olmak üzere toplam 17 caminin bulunduğu söylenmektedir.[96]

Ekrem Hakkı Ayverdi, "Avrupa-Yugoslavya'da Osmanlı Mimarî Eserleri" adlı eserinde Priştine'de 18 câmi ve 1 mescidin varlığından bahsetmiştir.[97] Öte yandan Kosovalı araştırmacı Raif Vırmiça da yaptığı çalışmada Priştine'de 13 câmi ve 5 mescit bulunduğunu belirtmiştir.[98] Ayrıca Ahmet S. İğciler "*Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri*" başlıklı araştırmasında ve Raif Vırmiça ise "*Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi*"nde yayımlanan çalışmasında Priştine'de orijinal olarak 21 câmi bulunduğunu bildirmişlerdir. Ancak bu tarihî câmilerden sadece 13 tanesi günümüze kadar ayakta kalabilmiştir.

Priştine'deki câmiler, tarihsel kökenlerine ve bugünkü durumlarına göre aslında iki ayrı gruba ayrılabilir:

1. *Osmanlı Döneminde Yapılan ve Günümüzde Var Olan Câmiler:* Bu grup, Osmanlı döneminde inşa edilen ve zamana direnerek günümüze kadar sağlam ve çalışır durumda kalan câmilerden oluşmaktadır. Bu câmiler Priştine'de önemli tarihî ve dinî simge yapılar olarak hizmet vermektedir.
2. *Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Ama Artık Var Olmayan Câmi-Mescitler:* İkinci grupta Osmanlı döneminde kurulan, ancak günümüzde maalesef mevcut olmayan câmi ve mescitler yer almaktadır. Bu yapılar, zaman, çatışma, kentsel gelişim gibi çeşitli faktörler nedeniyle tarihe karışmıştır.

[96]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 206.
[97]Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya* (İstanbul: Bilmen Basımevi, 1981), 154-160.
[98]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 206.

Fiziksel varlıkları kaybolmuş olsa da, şehrin kolektif hafızasında tarihî ve kültürel öneme sahipler.

Tablo 2: Osmanlı Döneminde Priştine'de İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olan Camiler

No	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
1	Fatih Sultan Mehmed Han Câmii	Câmi-i Kabir, Büyük Câmi, Fatih Câmii	885/1460-61
2	Sultan Murad Câmii	Çarşı Câmii, Taş Câmii, Câmi-i Sagîr, Beyazit Câmii	792/1389
3	Yaşar Paşa Câmii	Paşa Câmii	1250/1834
4	Ramazan Çavuş (lap) Câmii	Ramadaniye-Lap Câmii	977/1569 yılından önce
5	Pîri Nazir Câmii	Pirnaz Câmii	XV. Yüzyıl
6	Hasan Emin Ağa Câmii	Suudi Efendi Câmii	977/1569 yılından önce
7	Hasan Bey Câmii	Dört Lüle Câmii	977/1569 yılından önce
8	Emir Alâuddin Câmii	Alâuddin Câmii	977/1569 yılından önce
9	Yusuf Çelebi Câmii	Pozderka Câmii	977/1569 yılından önce
10	Hatuniye Câmii	Hâfız Yamin Câmii	977/1569 yılından önce
11	Kadriye Câmii	Muhacir Mahalle Câmii	1303/1885yılından önce
12	Yarar Çeribaşı Câmii	Buzağı Câmii	XIV. Yüzyıl
13	Mehmet Bey Câmii	Kandilli Câmii (eskisi)	977/1569 yılından önce

Tablo 3: Osmanlı Döneminde Priştine'de İnşa Edilen ve Bugün Mevcut Olmayan Camiler-Mescitler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
14	Yunus Efendi Câmii	Loça Câmii	977/1569 yılından önce
15	Çarşı Mescidi	Eski Priştine Yahudi Çarşısında	?
16	Tophane Mescidi	Tophane Mahalle Mescidi	?
17	Adsız Mescidi	"Sokolhane" Mescidi	?
18	Câmi-i Cedit	-	1314/1896 yılından önce
19	Yaralı Sinan Bey Mescidi	-	977/1569 yılından önce
20	Haci Hüseyn Câmii	-	?
21	Halil Ağa Câmii	-	?

Fatih Sultan Mehmed Han Câmii

Priştine, köklü bir tarihe ve büyük zenginliğe sahip bir kültürel mirasa sahiptir. Osmanlı mirası câmiler, kültürel hazineleri arasında, yalnızca sonsuza kadar hatırlanacak bir kültürün izlerini taşıyan değil, aynı zamanda küresel ölçekte dikkate değer sanatsal ve mimarî öneme sahip eserleri temsil eden anıtlar olarak da öne çıkmaktadır.

Günümüz Priştine'sinde bulunan Fatih Sultan Mehmed Han Câmii, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli İslâm mimarisi başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Sadece Kosova'nın en değerli ve en eski câmii değil, aynı zamanda eski Yugoslavya'nın en ünlü câmilerinden biri olma özelliğini de taşımaktadır. Bu tarihî câmi, Balkan bölgesinin kolektif hafızasında önemli bir yere sahiptir. Fatih Mehmed Han Câmii'nin inşaatı, Priştine'nin fethinden hemen sonra, Milâdî takvime göre 1460-1461 yılına denk gelen Hicrî 865 yılında yapılmıştır. Rumeli bölgesinin en görkemli ve antik câmileri arasında yer almaktadır. Bu câmi, kurulduğu günden bu yana beş vakit namazın kılındığı bir yer olarak hizmet vermiş[99] ve din eğitimindeki önemli rolünü korumuştur. Şu anda câminin cemaatinin çoğunluğu, tarihî demografik yapısının bir yansıması olarak Arnavutlardan oluşmaktadr. Sonuç olarak, çağdaş câmi cemaatinin ihtiyaçlarını karşılamak için vaazlar, dinî öğretiler ve eğitim Arnavutça yapılmaktadır.

Sultan Murad Câmii (Çarşı Câmii)

Osmanlı'nın bölgeyi fethinden sonra, dönemin sanatsal duyarlılığını sergileyen çok sayıda Osmanlı-İslâm mimari eseri dikilmiştir. Câmiler, bedesten, kervansaraylar, köprüler gibi farklı formları kapsayan bu yapılar, görkemli ve görsel açıdan dikkat çekici tasarımlarıyla öne çıkmaktaydı. Bu mimarî başarılar yalnızca pratik amaçlara hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı döneminin bölgedeki sanatsal ve kültürel mirasının kalıcı kanıtları olarak da yerini almıştır.

Priştine'nin gelişen mimarî ortamına kusursuz bir şekilde uyum sağlayan Sultan Murad Câmii, Osmanlı mimarisinin en saygın başyapıtlarından biri olarak durmaktadır. Önemi sadece Kosova'yı kapsamamakta, aynı zamanda eski Yugoslavya'nın tamamını da

[99]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri,* 210-214.

kapsamaktadır. Kosova'da ilk câmilerin kurulması büyük önem taşıyordu; fetihleri anma anıtları ve İslâmî dinî bağlılığın ve eğitimin sembolleri olarak hizmet ediyordu. Çarşı Câmii'nin temeli Hicrî 792/1389 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından atılmıştır. Daha sonra II. Sultan Murad tarafından yapımına başlanan yapı, Fatih Sultan Mehmed Han'ın himayesinde tamamlanmıştır. Bu tarihsel ilerleme, Sultan Murad Camii'nin bölgedeki kalıcı değerini ve kültürel önemini vurgulamaktadır.

Çarşı Camii, minaresinin temelinden doruğuna kadar taştan yapılmış olması nedeniyle halk tarafından "*Taş Cami*", "*Cami-i Sagîr*", "*Muradiye*" ve "*Çarşı*" olarak isimlendirilmiştir. Kosova Savaşı'nda şehit düşen dört Osmanlı askerinin Taş Camii'nin avlusunda yattığını bildiren bir kitabe bulunmaktadır. Cami, namaz ibadetine ev sahipliği yapmanın yanı sıra inşa edildiği günden bu yana din eğitimi açısından da önemli bir yuva olma özelliğini kaybetmemiştir.[100] Diğer camiler gibi bu caminin de cemaatinin çoğunluğunu Arnavutlar oluşturduğu için vaaz, hutbe ve din eğitimi Arnavutça olarak yapılmaktadır.

Hasan Bey Camii

Vıçıtırın Sancağı Tarih Defterleri'ndeki Hicrî 977 (1569/70 milâdî) dönemine ait tarihî kayıtlarda Priştine mahalleleri referans alınmaktadır. Bu kayıtlarda o dönemde "Hasan Bey Mescidi" adında bir mahalleden de bahsedilmektedir. Bu mahallede yaşayan 30 müslüman evindeki ailelerin arasında kâtipler, günlük işçiler, müezzinler, arabacılar, tabakçılar, çilingirler ve manavların bulunduğu belirtilir.

Hasan Bey Câmii'nin tarihî kayıtlarında kitâbenin bulunmaması, kuruluşunun kesin ayrıntılarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak arşiv belgeleri, tarihi hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bu belgeler, câminin inşaatını yaptıran Vıçtırınlı zengin Hasan Bey olabileceğini düşündürmektedir.

Hasan Bey Câmii, bölgedeki birçok câmi gibi hem ibadethane, hem de dinî eğitim merkezi olarak büyük önem taşımaktadır. Bu câmi kapsamında vaazların, dinî öğretilerin ve eğitimin Arnavutça yapıldığını belirtmekte fayda vardır.

Kadriye Câmii

[100]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 215.

Matiçan Caddesi üzerinde bulunan Kadriye Câmii'nin yakınında aynı adı taşıyan bir mektep bulunmaktadır. 1885, 1886 ve 1898 tarihli Kosova Vilâyet Salnâmeleri'ndeki tarihî kayıtlar bu mekteplere gönderme yapmaktadır. Ne yazık ki câminin yapım tarihi ve adı hakkında detaylı bilgi verecek bir kitabenin bulunmaması nedeniyle bu konuda kapsamlı bilgi vermek güçtür. Bununla birlikte Kadriye Câmii ve ilgili mektebin varlığı bölgenin tarihî ve eğitimsel önemini vurgulamaktadır.

Daha sonraki Kosova Vilâyet Salnâmeleri'nde bu mektebe o dönemde 70 öğrencinin kayıtlı olduğu ve eğitimin Muhtar Efendi adlı bir öğretmen tarafından yürütüldüğü belgelenmektedir. Bu bilgiler, konumuzla özellikle ilgilidir.[101] Ayrıca câmide dinî dersler, vaazlar ve eğitim oturumları Arnavutça dilinde yapılıyordu.

Hacı Hüseyin Câmii

Bu câmi hakkındaki tek bilgi, Priştine'de inşa edilmiş olmasıdır. Bu bilgiyi Ayverdi, Osmanlı kaynaklarına dayanarak vermektedir. Ne yazık ki câminin kesin inşa yeri ve tarihi hakkında belgelenmiş bir kayıt mevcut değildir.[102]

1.3.2. Prizren Câmileri

Tarihsel gidişatı boyunca Prizren şehri çeşitli isimlerle anılmıştır. "Theranda", "Pürzeyn", "Perzerrin", "Pürzen" ve "Zeri" gibi isimler, "zenginliklerle dolu bir şehir" fikrini çağrıştırmaktadır.[103]

Bölgede İslâmlaşmanın başlamasıyla birlikte Prizren çok sayıda câminin inşasına sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde tarihî kayıtlar, Prizren'de 28 câmi inşâ edildiğini gösterirken, bazı kaynaklarda bu rakamın 37'ye kadar çıktığı belirtilmektedir. Ayverdi'ye göre bu sayı Prizren'de inşa edilen 35 câmi ve 1 mescitten oluşmaktadır.[104] Bunlardan 9'u zamanla yıkılmış, 19'u ise günümüze kadar ayakta kalmıştır. Ayrıca, 2000 yılında savaşın ardından restore edilen, ibadet için ayrılmış bir "namazgah" da bulunmaktadır. Prizren'deki Osmanlı dönemi câmileri üç gruba ayrılabilir:

[101]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 240.
[102]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 254.
[103]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 17–18.
[104]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 179–192.

1. Prizren'de Osmanlı Döneminde İnşâ Edilen ve Günümüzde Var Olan Câmiler: Bu kategori, Osmanlı döneminde inşa edilen ve günümüze kadar varlığını koruyan, tarihî ve kültürel simge yapı olarak hizmet veren câmileri kapsamaktadır.
2. Prizren'de Osmanlı Döneminde İnşâ Edilen, Daha Sonra Yıkılıp Restore Edilen Câmiler: Osmanlı döneminde inşâ edilen bazı câmiler, zamanla tahrip olmuş, ancak restore edilerek eski ihtişamına kavuşturulmuştur.
3. Prizren'de Osmanlı Döneminde Yapılan ve Günümüze Gelemeyen Câmiler: Ne yazık ki Osmanlı döneminden kalma bazı câmiler zamana dayanamamış ve günümüze ulaşamamıştır.

Tablo 4: Osmanlı döneminde Prizren'de inşâ edilen ve bugün halen ayakta olan câmiler

No.	**Cami Adı**	**Halkta Bilinen Adı**	**İnşa Tarihi**	**Büyüklüğü m²**
1	Gazi Mehmet Paşa Câmii	Bayraklı	981/1573-74	1907
2	Sinan Paşa Câmii	Sinan Paşa	1024/1615	3150
3	Emin Paşa Câmii	Emin Paşa	1247/1831-32	1400
4	Suzi Câmii	Sozi	918/1512-13	1149
5	Kukli Mehmet Bey Câmii	Saraçhane	941/1534-35	440
6	İlyas Kuka Câmii	İlyas Kuka	950/1543	1041
7	Müderris Ali Efendi Câmii	Ali Hoca	989/1581	877
8	Maksut Paşa Câmii	Maraş	1051/1641	544
9	Terzi Memi Câmii	Terzi Mahalle	1134/1723	1682
10	Tercüman İskender Bey Câmii	Dragoman	XVIII. Yüzyıl	524
11	Haci Ramadan Câmii	Kör Ağa	XVIII. Yüzyıl	679
12	Ahmet Bey Câmii	Tabakhane	XVIII. Yüzyıl	381
13	Haci Kasım Mahallesi Câmii	Toska	944/1538	421
14	Katip Sinan Câmii	Velişah	1000/1591	526
15	Mevlana Cafer Efendi Câmii	Yeni Mahalle	945/1538	302
16	Seydi Bey Câmii	Seydi Bey	XVII.Yüzyıl ortaları	548
17	Mahmut Paşa Câmii	Hoca Mahalle	1249/1833	198
18	Seydi Bey-Kurila Câmii	Kurila	XVIII. Yüzyıl	1148
19	Çuhacı Mahmut Câmii	Markılıç	XVII. Yüzyıldan önce	609

Tablo 5: Osmanlı Döneminde Prizren'de inşâ edilmiş, sonrasında yıkılmış, günümüzde ise restore edilen câmiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi	Büyüklüğü m²
20	Namazgâh-Kırık Camii	Kırık Cami	860/1455	2748

Tablo 6: Osmanlı Döneminde Prizren'de inşa edilen ve günümüze kadar gelemeyen câmiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi	Büyüklüğü m²
21	Kasım Paşa Câmii	Yeri Bilinmez	966/1538-39	?
22	Mustafa Paşa Câmii	Pazar Câmii	970/1562-63	?
23	İbrahim Beyazide Câmii	Beyazid Câmii	1101/1689	?
24	Yakup Bey Evre-nszade Câmii	Arasta	933/1526	392
25	Mahmut Paşa Câmii	Kale Câmii	860/1455	?
26	Fatih Sultan Mehmed Han Câmii	Cuma-Atik	860/1455	?
27	Mahmut Paşa Câmii	Bülbüldere Câmii	XIX. Yüzyıl	?
28	Mir-Kaber Bey Câmii	Troşan Câmii	XVIII. Yüzyıl	?

Ahmet Bey Câmii

Araştırma bulgularına göre Ahmet Bey Câmii, 1874 yılında Ahmet Bey tarafından inşâ edilmiştir. 150 kişilik kapasiteli bu câmi, Prizren'in tabakhâneler semtinde yer almaktadır. [105]

Arasta Câmii

1526 yılında Yakup Bey'in himayesinde inşâ edilen Arasta Câmii, adını Arasta Çarşısı içindeki konumundan almıştır. 1853 yılında çıkan büyük yangında büyük hasar gören câmi, daha sonra çarşıdaki tüccarlar tarafından onarılarak ibadet ve eğitim mekanı olarak yeniden kullanılmaya başlanmıştır.[106] Arasta Câmii, 1963 yılında Sırp komünistler tarafından yıkılmış ve geriye sadece minaresi kalmıştır.[107]

[105]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 91.
[106]Esat Haskuka, *Çarshia, Xhamia dhe Lagjia Arasta* (Prizren: Serpo-Pegas Yayınları, 1999), 22-23.
[107]Osman Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri (Hamit Altıparmak'ın Tüm Bilimsel Çalışmaları)* (Prizren: Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, 2001), 207-209.

Emin Paşa Câmii

Emin Paşa Câmii, adından da anlaşılacağı gibi 1831-32 yıllarında Emin Paşa tarafından inşâ ettirilmiştir.[108] Daha sonra caminin avlusuna medrese ve çeşme gibi ek özellikler entegre edilmiştir.[109] Halen bu câmi dinî söylem ve faaliyetlerin merkezi olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Beş vakit namaz için bir araya gelen yaklaşık 250 kişiden oluşan bir cemaate ev sahipliği yapmaktadır. Bu camide dinî vaazlar, sohbetler ve eğitim oturumları hem Türkçe, hem de Arnavutça dillerinde gerçekleştirilmekte ve bu da caminin çok dilli dinî etkileşim için bir merkez olma rolünü yansıtmaktadır.

Hacı Kasım Câmii

Aslen Anadolu kökenli Baytar Hacı Kasım tarafından 1538 yılında yaptırılan Hacı Kasım Câmii[110], yöre halkı tarafından halk arasında Toska Câmii olarak anılmaktadır.[111] Camide yapılan son genişletmeler ve değişiklikler, kapasitesini artırarak vaazlar ve eğitim kursları için uygun, tamamen işlevsel bir dinî alan haline getirmiştir.

Hacı Ramadan (Kör Ağa) Câmii

Aynı adı taşıyan mahallede yer alan ve halk arasında "Çoraga Câmii" olarak bilinen Hacı Ramadan Câmii'nin kesin yapım yılı hakkında belgeli bilgi bulunmamaktadır. Hacı Ramadan tarafından yaptırıldığı söylense de yapım tarihini doğrulayan resmi bir kayıt bulunmamaktadır.[112] Bu camide dinî vaazlar, hutbe ve eğitim oturumları Arnavutça dilinde düzenlenmektedir.

İlyas Kuka Câmii

1513-1539 yılları arasında yapıldığı sanılan söz konusu câminin, 1455 yılında Prizren'in fethine katıldığı rivayet edilen Anadolulu (Van) İlyas Kuka'ya atfedildiği belirtilmektedir. 2002 yılında camide tâdilat ve genişletme çalışmaları yapılmıştır.

[108]Raif Vırmiça, *Emin Paşa Vakfiyesi* (Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yayınları, 2006), 47.
[109]Raif Virmiça, *Prizren'de Rotlalar Hâkimiyeti ve Vakfiyesi* (Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yayınları, 2008), 141-145.
[110]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 219.
[111]Salajdin Krasniqi, *Prizreni – Udhëtim Nëpër Kohë* (Prizren: Prizren Yayınları, 2002), 29.
[112]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 224.

Günümüzde Kur'an Kursu olarak da faaliyet göstermektedir.[113] Dinî vaazlar ve Kur'an Kursları Arnavutça verilmektedir.

Kâtip Sinan Câmii

Bajdarhâne ilçesinde bulunan ve halk arasında "Levişah" olarak anılan cami, tarihî kayıtlara göre, 1491 yılında mescit olarak kurulmuştur. Daha sonra 1861 yılında Prizrenli Rüstem Paşa'nın tarafından camiye dönüştürülmüştür. Yıllar geçtikçe cami, İslamî mimarî özelliklerinin korunmasını ve işlevselliğini sürdürmesini sağlayacak şekilde çok sayıda restorasyon çalışmasından geçmiştir.[114]

Kukli Mehmet Bey Câmii (Saraçhane)

1538 yılında Kukli Mehmet Bey tarafından yaptırılan cami, Saraçlar Çarşısı'nda Gazi Mehmet Paşa Hamamı'nın bitişiğinde yer almaktadır. Halk arasında Kukli Mehmet Bey Câmii olarak bilinen câmi, Saraçhane Cîmii olarak da anılıyor.[115] Bugün itibariyle câmi, öncelikle Saraçlar Çarşısı içindeki stratejik konumu nedeniyle işlevini sürdürmektedir.

Kurila (Seydi Bey) Câmii

Tarihsel kayıtlar, Kurila (Seydi Bey) Câmii'nin temellerinin 1750 yılında Seydi Bey tarafından mescit olarak attırıldığını göstermektedir. Mescidin câmiye dönüşümü ise 1875 yılına kadar gerçekleşmedi. 2000 yılındaki savaşın ardından Seydi Bey Câmii'nin yanına 500 ibadet kapasiteli yeni bir câmi inşâ edildi. Eski yapı, şu anda sadece Kur'an Kursu eğitimine hizmet ederken, daha büyük olan câmi ise yerel halkın cemaatle namaz kılmasına ev sahipliği yapmaktadır.

Mahmut Paşa (Hoça Male) Câmii

Hoça Male Câmii olarak da bilinen Mahmud Paşa Camii, 1795 yılında Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır. Câmi, tarihi boyunca çok sayıda yenileme projesine konu

[113]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 228-231.
[114]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 233-235.
[115]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, s.237.

olmuştur. 2003 yılında eski câminin sökülüp yerine yenisinin yapılmasına karar verilmiştir.[116] Şu anda yeni câminin inşaatı sürmektedir.

Maksut Paşa Câmii (Maraş Câmii)

Maksut Paşa'nın Prizren Valiliği[117] sırasında himayesinde 1641 yılında inşâ edilen cami[118], ibadethâne olarak hizmet vermekte ve Arnavutça, Türkçe ve Boşnakça olmak üzere üç dilde vaazlar verilmektedir. Ayrıca câmi, gençlere ve daha geniş bir topluluğa İslâm dini eğitimi sağlanmasında aktif bir rol oynamaktadır. Özellikle Türk sanatçısı Barış Manço'nun bu câmiye önemli katkıları olmuş ve vefatından bu yana her yıl onun şerefine mevlid okunmaktadır.

Mehmet Paşa (Bayraklı) Câmii

Tarihî belgelerde Mehmet Paşa tarafından 1545 yılında inşâ ettirildiği ve yapım süresinin 15 yıl olduğu belirtilirken, câmi, kutsal günlerde minaresine çekilen bayrak nedeniyle halk arasında "Bayraklı Câmi" olarak da bilinmektedir. Bu câmi, medrese binası, müderris konağı, kütüphane ve Dokuz Lüleli Abdest Çeşmesi'ni içeren daha büyük bir külliyenin parçasıdır. Bu sosyal kompleksin merkezî bir bileşeni olan câmi, Prizren'in en büyük ve en seçkin câmisidir.[119] Hem tarihî, hem de çağdaş bağlamlarda Kosova'nın siyasî, akademik, dinî ve iş dünyası liderleri bayram namazına katılmak için bu câmide toplanmaktadırlar.

Müdderris Ali Efendi Câmii

1581 yılında Müderris Ali Efendi tarafından yaptırıldığı iddia edilen câmi, kendine özgü yapı malzemesi olan ahşapla dikkat çekmektedir. Tarihi boyunca birçok kez yangınlardan etkilenen câmi, mimarî özelliklerini korumayı ve işlevselliğini sürdürmeyi başarmıştır.[120]

[116]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 245.
[117]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 248.
[118]Krasniqi, *Prizreni – Udhëtim Nëpër Kohë,* 38.
[119]Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk* (İzmir: Genelkurmay Başkanı, 1944), 247-268.
[120]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 262-264.

Seydi Bey Câmii

1642-1644 yılları arasında Seydi Bey tarafından yaptırılan câmi[121] merkezî bir konuma sahiptir. Ancak komünist dönemde giriş kapısında değişiklikler yapılması cemaatin câmiye erişimini zorlaştırmıştır. Bu durum, günümüze kadar devam etmektedir.[122]

Sinan Paşa Câmii

Yüksek ve ince minaresi ile dikkat çeken Sinan Paşa Câmii, Prizren'in kalbinde yer alan Şadırvan'da inşâ edilmiştir. Budin, Kars, Erzurum, Bosna ve Şam'da çeşitli idarî görevlerde bulunan Sufi Sinan Paşa, bu câminin 1615 yılında inşaatının tamamlanmasına nezaret etmiştir. Câmi, tarihî önemine rağmen 1. Dünya Savaşı'ndan sonra askeri depo, komünist dönemde ise müze olarak kullanılmış. Ancak 1992 yılında komünist rejimin yıkılmasının ardından câmi yeniden ibadethâne olarak kullanılmış[123] ve son zamanlarda TİKA tarafından onarılmıştır.[124]

Suzi (Sozi) Câmii

Câmi, 1513 yılında Suzi Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Mescit olarak 1857 yılında Osmanlı arşivlerinde resmen belgelenmiştir.[125]

Tercüman İskender Bey (Dragoman) Câmii

Câminin inşasının 1795 yılından önce yapıldığı sanılmaktadır. Câminin bulunduğu mahalle ve câminin kendisi, o dönemde yabancı ülkelerle diplomatik ve ticarî ilişkilerde İtalyan tercümanlık rolüyle tanınan Dragoman'la olan ilişkisi nedeniyle "Dragoman" adını almıştır. Yaklaşık 15 yıl önce restorasyon geçiren camide[126] şu anda hem Arnavutça, hem de Türkçe vaaz ve dinî eğitim verilmektedir.

Terzi Memiş (Terzi Mahalle) Câmii

[121]Krasniqi, *Prizreni – Udhëtim Nëpër Kohë*, 39.
[122]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 267-270.
[123]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 180-209.
[124]Ayrıntılı bilgi için bkz. Enis Karakaya, "Sinan Paşa Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2019), 508-510.
[125]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 281-284.
[126]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 286-288.

Terzi Mahallesi'ndeki câminin 1721 yılında inşâ edildiği ve Terzi Memiş'e atfedildiği rivayet edilmektedir.[127]

Cafer Efendi (Yeni Mahalle) Câmii

Cafer Baba Türbesi'nin bitişiğinde bulunan câmi, Cafer Efendi Câmii olarak anılmaktadır. Yapım tarihini gösteren kesin bir tarihî kayıt bulunmamakla birlikte bazı kaynaklar 1538'den önce inşâ edildiğini öne sürmektedir.[128]

Namazgâh (Kırık Câmi)

Kırık Câmi, 21 Haziran 1455'te Prizren'in fethi sırasında Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Ne yazık ki, 1912'de Osmanlı yönetiminin sona ermesinin ardından câmi, Sırp işgalcilerin elinde yıkıma uğramıştır. Bunun sonucunda orijinal yapıdan tek bir dikilitaşın ayakta kalması nedeniyle "Kırık Câmi" (Kırık Câmi) adıyla anılmıştır.[129] Savaşın ardından Türk Devleti, 2001 yılında câmiyi tarihî mimarî özelliklerini titizlikle kopyalayarak yeniden inşâ etmiştir. İşlevsellik açısından önemli bir konumdadır.

Beyzâde Mehmed Bey Câmii

Yerel rivayetlere göre, bu câminin inşasını Beyzâde Mehmed Bey'in üstlendiği sanılmaktadır. Trajik bir şekilde, 1915'teki çalkantılı olaylar sırasında Sırp askerleri câminin içindeki patlayıcıları kasıtlı olarak patlatarak câminin yıkılmasına neden olmuştur. Daha sonra, 1968'de bölge bir lise ve sanat okulu kompleksinin inşâsı için yeniden tasarlanmış ve bu, eski câminin tüm kalıntılarının tamamen yok olmasına yol açmıştır.[130]

Budak Hoca Câmii

Başlangıçta mescit olarak kullanılan câmi, 1869 yılında minarenin eklenmesiyle mimarî dönüşüme uğramıştır. Ancak Budak Hoca Câmii, 1956 yılında Sırp komünistler

[127]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 45.
[128]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 297-299.
[129]Baymak, *Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri*, 301-303.
[130]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 179.

tarafından yıkılıp yerine bir hapishane binası konduğunda yıkıcı bir kaderle karşı karşıya kalmıştır.[131]

Kaledeki Mahmut Paşa Câmii

Rivayetlere göre Prizren kalesi sınırları içinde yer alan Mahmut Paşa Camii, 1455 yılında şehrin fethi sırasında Osmanlı ordusu tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra 1828 yılında Mahmut Paşa'nın câmiye bir minare eklediği bilinmektedir.[132] Câmi bakımsızlıktan dolayı zamanla yıpranmış ve yıkılmıştır.

Çohacı Mahmut (Markılıç) Câmii

Çuhacı Mahmut (Markılıç) Câmii'nin inşaatını Çuhacı Mahmut Efendi'nin başlattığı rivayet edilmektedir. Kayıtlar, câminin restorasyonuyla ilgili 1808 yılına ait bir kitabede, câminin orijinal inşaatının yaklaşık 40 yıl sürdüğünü belirtmektedir.[133]

Bülbül Dere'deki Mahmut Paşa Câmii

Adından da anlaşılacağı üzere câmiyi 1831 yılında Mahmut Paşa, Bülbül Dere'de yaptırmıştır. Câmi 1912 yılına kadar faaliyette kalmıştır. Daha sonra Sırp ordusu cemaatsiz terk edildiğini iddia ederek bir süre banyo olarak kullanmıştır.[134]

Mustafa Paşa Câmii

Mustafa Paşa, câmiyi 1562-1563 yıllarında yaptırmıştır. Minaresinin 1950 yılında komünistler tarafından yıkılmasının ardından, belediye yetkilileri 1952 yılında câmi binasını tamamen yerle bir etmiştir. Daha önce câminin bulunduğu alan, inşâ edildiği 1987 yılına kadar pazar yeri olarak hizmet veren Kosova Bankası Merkez Binası için yeniden tasarlanmıştır. Ekim 1999'dan bu yana BM Kosova bünyesinde UNMIK'in Prizren'deki genel merkezi olarak faaliyet göstermektedir.[135]

[131]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 179
[132]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 184.
[133]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 93.
[134]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 101.
[135]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 180-209.

1.3.3. Gilan Câmileri

Osmanlı döneminde Gjilan/Gilan şehrinde dört câminin inşa edileceğine dair spekülasyonlar vardir. Câmi sayımındaki farklılıklar tarihî kayıtlarda açıkça görülmekte; 1896 Kosova Vilâyet Salnâmesinde Gilan'da üç câmi bildirilirken, Şemsettin Sami ve Ekrem Hakkı Ayverdi aynı yerde iki câmi olduğunu belirtmektedir.[136] Ancak Vırmiça'nın 1997 yılındaki daha yeni araştırması, Osmanlı döneminde inşâ edilen dört câminin varlığını ve ardından ek bir mescidin inşâ edildiğini doğrulamaktadır.[137]

Tablo 7: Osmanlı Döneminde Gilan'da inşa edilen camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
1	"Şehzâde Hanım Câmii-Çarşı Câmii"	"Büyük Câmi"	1251/1835
2	"Atik Câmii"	"Eski Câmi"	XVII. Yüzyıl
3	"Dere Mahallesi Câmii"	"Usta Recep Câmii"	XIX. Yüzyıl
4	"Câmi-i Cedit-Balets Câmii"	"Balet Câmii"	1308/1890
5	"Çınar Çeşme Mescidi"	"Yeni inşa edilen Câmi"	1986

1.3.4. Mitroviça Câmileri

Osmanlı döneminde Mitrovica'da inşâ edilen câmilerin sayısına ilişkin farklı rivayetler mevcuttur. Şemsettin Sami (Fraşeri) Mitrovica'da 3 câmi ve 1 mescidin varlığından söz etmektedir.[138] Ekrem Hakkı Ayverdi ise tam tersine 4'ü ayakta, 3'ü ise artık mevcut olmayan 7 câminin inşâ edildiğini bildirmektedir.[139] Öte yandan Vırmiça'nın araştırması bu câmiler hakkında sınırlı bilgi vermekte; Mitroviça'da hiçbirinde kitâbe bulunmayan 4 câminin varlığına işaret etmektedir.[140]

Mitroviça'da bulunan câmileri üç gruba ayırmak mümkündür.

1. Osmanlı döneminde yapılan ve günümüze ulaşan câmiler,
2. Osmanlı döneminde inşa edilen ve artık bulunmayan câmiler,

[136]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 310–311; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 36.
[137]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 311.
[138]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 289–290.
[139]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 111.
[140]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 291.

3. Osmanlı döneminden sonra yapılan câmiler.

Tablo 8: Osmanlı Döneminde Mitroviça'da inşa edilen ve bugün mevcut olan câmiler

No.	Cami Adı	Halkta bilinen Adı	İnşa Tarihi
1	"Hamidiye Câmii"	"Bayır Câmii"	XIX. Yüzyıl
2	"Haci Kırca Câmii"	"İber Câmii" "Boşnak Câmii"	XIX. Yüzyıl
3	"Hüseyn Çavuş Câmii "	"Apardı Bey Câmii" "Hacı Delil Câmii" "Hacı Veysel Câmii"	XVI. Yüzyıl

Tablo 9: Osmanlı Döneminde Mitroviça'da inşa edilen ve bugün mevcut olmayan câmiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
4	"Gazi İsa Bey Câmii"	"Saray Mahallesi"	XVI. Yüzyıl
5	"Çelep Virdi Câmii"	"Haci Nusuha Mescidi"	XVI. Yüzyıl
6	"Ali Paşa Câmii"		yeri ve inşa tarihi bilinmiyor
7	"Kahraman Oğulları Camii"		yeri ve inşa tarihi bilinmiyor
8	"Hoşgadem Mescidi "		XVI. Yüzyıl

Tablo 10: Osmanlı Döneminden sonra inşa edilen camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
9	"İsa Bey Câmii"		1986
10	"Jabar Câmii"		1993

1.3.5. Peja/İpek Câmileri

20. yüzyılın başlarına ait tarihî kayıtlar, Dukagjin (Dukacin) Sancağı'ndaki İpek şehrine dair bilgiler sunmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin bu şehre uğramış olması nedeniyle şehirle ilgili Kâmûsü'l-Âlâm'dan mâlûmât bulmak mümkün olmaktadır. O zamanlar Peja, yaklaşık 18.000 kişilik oldukça büyük bir kentsel nüfusa sahipti. Bu kent merkezi 10 câmi, 2 medrese ve 10 hanla öne çıkıyordu.[141] Ekrem Hakkı Ayverdi "Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri-Yugoslavya" adlı çalışmasında 17 câmiyi belirtirken; Vırmiça, "Medeniyet Araştırmaları Bilim Dergisi"nde 18 câminin bulunduğunu ileri sürmektedir. Ancak şunu da vurgulamakta yarar var ki, Virmiça bu câmilerden 9 tanesinin zaman

[141]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*, 41.

içerisinde yıkıma uğrayarak 9 tanesinin günümüze kadar ayakta kaldığını belgelemiştir. Bu tarihî kayıtlar, Peja'nın mimarî ve kültürel mirasına dair değerli bilgiler sağlamaktadır.[142]

Tablo 11: Osmanlı Döneminde Peja/İpek'te inşa edilen ve bugün mevcut olan câmiler

No.	**Cami Adı**
1	"Abdürrezzak (Saat Kulesi) Câmii"
2	"Bula Zâde Hasan Bey – Hamam Câmii"
3	"Defterdar Câmii"
4	"Fatih Sultan Mehmed Han – Bayrakli Câmii"
5	"Gülfem Hatun Câmii"
6	"Mere Hüsein Paşa - Kuruşunlu Câmii"
7	"Musli Ağa - Kırmızı Câmi"
8	"Taftalı-Karamuço Câmii"
9	"Mescit Câmii"

Tablo 12: Osmanlı Döneminde Peja/İpek'te inşa edilen ve bugün mevcut olmayan câmiler

No.	**Câmi Adı**
10	"Haci Hamza Câmii"
11	"Hacı Kurt Câmii"
12	"Hacı Mehmet Câmii"
13	"İsak Hoca-Ağaç Câmii"
14	"Kara Hüseyin Paşa Câmii"
15	"Mola Yusuf Câmii"
16	"Mola Zeda Câmii"
17	"Osman Çavuş Câmii"
18	"Sinan Çeribaşı Câmii"

1.3.6. Gjakova/Yakova Câmileri

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kayıtları Yakova'da 13 câminin varlığını belirtirken, Vırmıça'nın araştırması 15 câminin orijinal olarak inşâ edildiğini göstermektedir. Günümüzde bu câmilerden 13 tanesi ayakta olup, tarihî Arslan Paşa Camii ve Süleyman Ağa Câmileri ise yıkılmıştır. Diğer şehirlerdeki duruma benzer şekilde Yakova'daki câmiler de mevcut durumları ve tarihî önemlerine göre iki ayrı gruba ayrılabilir.[143]

Tablo 13: Osmanlı Döneminde Yakova'da inşa edilen ve bugün mevcut olan câmiler

No.	**Cami Adı**
1	"Geçar Câmii"

[142]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 38–39.
[143]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 39-40.

2	“Gül Câmii”
3	“Hacı Ömer Câmii”
4	“Hadım Câmii”
5	“Halil Efendi Câmii”
6	“Hanka Câmii”
7	“Kerim Bey-Sofa Câmii”
8	“Kosar Câmii”
9	“Mahmut Paşa Câmii”
10	“Seyfüddin Paşa Câmii”
11	“Mola Yusuf Câmii”
12	“Büyük Medrese Câmii”
13	“Yeni Câmii”

Tablo 14: Osmanlı Döneminde Yakova’da inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler

14	“Arslan Paşa Câmii”
15	“Süleyman Ağa Câmii”

1.3.7. Diğer Câmiler

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kosova genelinde mescid ve câmiler olmak üzere çok sayıda ibadethâne inşâ edilmiştir. Ancak mevcut bilgilere göre bölgede toplam 29 câminin bulunduğu kayıtlara geçmiş durumdadır. Bunlardan en önemlileri Mamuşa Köyü’ndeki Mir-Kamber Câmii, Suvareka’daki Beyaz Câmii ve İstok ilçesindeki Çarşı Câmii’dir.

Kaynaklarda belgelenen 29 câmiden 16’sı günümüze kadar ayakta kalmıştır. Zamanla bu câmilerden üçü yıkılmış, yerine 10 yeni câmi inşâ edilmiştir. Kökeni Osmanlı döneminden kalma bu câmiler, tarihsel devamlılıklarına ve mevcut durumlarına göre üç ayrı gruba ayrılabilir.

Tablo 15: Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olan câmiler

No.	**Câmi Adı**	**Bulunduğu Yer**
1	“Ramazan bin Zeir Câmii”	Doburçan
2	“Hall Çelebi Câmii”	Doburçan
3	“Büyük Câmi”	Ferizovik
4	“Boşnak Câmii”	Ferizovik
5	“Gazi Ali Bey Câmii”	Vıçıtırın
6	“Kahraman Oğulları Câmii”	Vıçıtırın
7	“Murat Bey Câmii”	Gadime Köyü

8	“Koça Sinan Paşa Câmii”	Kaçanik
9	“Çarşı Câmii”	Yanova
10	“Kadır Câmii”	Rahovça
11	“Kasım Câmii”	Rahovça
12	“Hacı Sokol Câmii”	Rahovça
13	“Hasan Ağa Câmii”	Rugova Köyü
14	“Ömer Bey Câmii”	Vlaşna Köyü
15	“Kukli Mehmet Bey Câmii”	Dragaş-Bresan Köyü
16	“Ömer Ağa Câmii”	Conay Köyü

Tablo 16: Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olmayan câmiler

No.	**Câmi Adı**	**Bulunduğu Yer**
17	“Çarşı Câmii”	İstok
18	“Çarşı-İkramiye Câmii”	Vıçıtırın
19	“Mejiç Câmii”	Mejiç Köyü

Tablo 17: Yıkılan Osmanlı camilerinin yerine inşa edilen câmiler

20	“Çarşı Câmii”	Rahovça
21	“Beyaz Câmii”	Suva Reka
22	“Çarşı Câmii”	Ştimle
23	“Osman Çavuş Câmii”	Nobirda
24	“Tahir Paşa Câmii”	Berane Köyü
25	“Mir-Kaber Bey Câmii”	Mamuşa Köyü
26	“Çarşı Câmii”	Dragaş-Dragaş
27	“Mehmet Bey Câmii”	Dragaş-Leştane Köyü
28	“Behlül Efendi Câmii”	Dragaş-Blaç Köyü
29	“Hacı İbrahim Câmii”	Zadraska-Hoça Köyü[144]

Bu bölümde, Kosova’da din eğitiminin tarihine odaklanılmıştır. İlk olarak Osmanlı döneminde Priştine, Mitroviçe, Vuçitern, Gilan, Preşeva, Prizren, İpek ve Yakova gibi çeşitli bölgelerde din eğitimi verilip verilmediği ve verildiği mekanlar incelenmiştir. Daha sonra, Osmanlı sonrası dönemde Kosova’da eğitim ve din eğitimi konusunda ne gibi değişiklikler yaşandığına dair bilgi verilmiştir. Bu kapsamda gerek Osmanlı döneminde, gerekse sonraki dönemde pek çok câminin varlığı ve bu câmilerin ibadethane olarak kullanılmasının yanında dinî eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar olarak da kullanıldığı görülmektedir.

[144]Vırmiça, *Osmanlı Mimarî Eserleri*, 7-50.

Ardından, 1912-1948 yılları arasında Kosova'da din eğitimi veren okulların durumu ele alınmıştır. Bu bağlamda, Kosova'da din eğitimi veren camilerin önemi vurgulanmış ve Priştine, Prizren, Gilan, Mitroviça, İpek ve Yakova gibi şehirlerdeki camiler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Dolayısıyla bu bölümde, Kosova'da din eğitimi ve camilerin tarihi hakkında kapsamlı bir genel verilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KOSOVA'DA MEDRESELER VE ALÂUDDİN MEDRESESİ

Çalışmanın bu bölümünde genel olarak erken ve klasik dönem Osmanlı'da medreseler, sonrasında Kosova Medreseleri ve Priştine İslami Araştırmalar Fakültesi'nde (İlahiyat Fakültesi) verilen din eğitiminin tarihçesi, eğitim süreçlerinin müfredatı ve işlevleri gibi konuları incelenmiştir.

2.1. Erken Dönem ve Klasik Dönem Osmanlı'da Medreseler

Medrese, İslam eğitim sisteminin temel kurumu olarak Osmanlılar döneminde önemli ölçüde gelişim ve değişim kaydetmiştir. Kurumsal yapısı, mimari özellikleri, uygulanan ders programı ve temsil ettiği zihniyetle medrese, sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül eden bir eğitim kurumu olarak öne çıkmaktadır. İslami kimliği sebebiyle sadece Müslümanların devam ettiği medrese, İslam bilim ve kültürünün yayılmasına katkıda bulunmuştur.

İlk medrese olarak Osmanlı Beyliği'nde Orhan Gazi'nin 1331 yılında kurduğu İznik Medresesi, dikkate değer bir örnektir. Bu medrese, önce Mısır'da yetişmiş ünlü alimlerden Dâvûd-i Kayserî, Tâceddin-i Kürdî ve Alâeddin Ali Esved tarafından yönetilmiştir. Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi, Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'ni kurmuş ve vakıflarla desteklemiştir.[145] I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad dönemlerinde Bursa'da yirmi bir medrese daha yapılmıştır. Bu medreseler, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir ilim merkezi haline gelmiştir.[146]

Edirne'nin fethiyle birlikte medrese hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Çelebi Mehmed döneminde iki, II. Murad döneminde ise dokuz yeni medrese kurulmuştur.

[145]Hüseyin Nihal Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (Ötüken Neşriyat, 2014), 118-120.
[146]Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihan-Nümâ 1-2*, çev. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949), 62-63.

Özellikle II. Murad'ın yaptırdığı Dârülhadis Medresesi ve Sahn-ı Semân medreseleri (1463-1470) en saygın Osmanlı medreseleri arasında yer almıştır. 1326-1451 yılları arasında 84 medrese yapıldığı belirlenmiştir. Bu medreselerin 11'i Orhan Bey, 8'i I. Murad, 20'si I. Bayezid, 7'si I. Mehmed, 37'si ise II. Murad döneminde kurulmuştur. Ayrıca, bir medrese de fetret döneminde inşa edilmiştir. Bu medreselerin 53'ü Anadolu'da, 29'u Rumeli'de ve 2'si Kudüs'te bulunmaktadır.[147]

Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethiyle başlayan yeni dönem, Osmanlı ilim hayatı ve medrese teşkilâtı için önemli adımların atıldığı bir devreyi temsil eder. 1453 yılında gerçekleşen fetihten sonra İstanbul'da eğitim faaliyetleri Zeyrek kiliseleri ve Ayasofya'daki bazı keşiş odalarında gerçekleştirildi. 1459 yılında Eyüp Medresesi hizmete açıldı. 1470 yılında tamamlanan Fâtih Külliyesi bünyesinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Semân (sekiz avlu) ve bunlara ek olarak sekiz Tetimme Medresesi inşa edildi. Bu medreseler, konumları, fiziksel ve mimari özellikleri, sağlanan maddi imkanlar ve özellikle müfredat programlarıyla bir yüksek öğretim ve araştırma kurumu niteliği kazandı.[148]

II. Bayezid, Amasya (1481-1486), Edirne (1484-1488) ve İstanbul'da (1501-1505) kendi adıyla anılan semtte inşa ettirdiği üç önemli külliye içerisinde medreseler kurdu. İstanbul'daki medresesinde müderrislik görevini şeyhülislâmlara şart koştu. Bu görev, dönemin şeyhülislâmı Zenbilli Ali Efendi ile başladı, ancak şeyhülislâmların yoğun işleri sebebiyle fiilen ders vermeleri mümkün olmadı ve bir vekil aracılığıyla yürütülmeye başlandı. Sahn-ı Semân'dan bir asır sonra inşa edilen Süleymaniye Külliyesi (1550-1557), özellikle medrese-i evvel, sânî, sâlis ve râbi' isimleriyle dört medrese, bir tıp medresesi ve dârüşşifâ ile dârülhadisten oluşuyordu. Bu külliye, Osmanlı Devleti'nde eğitimde ulaşılan en yüksek noktayı temsil ediyordu. Sahn-ı Semân ile başlayan ve ardından Süleymaniye medreseleriyle devam eden Osmanlı medrese sistemi, dereceler, dersler, gelir kaynakları ve yönetim açısından önemli gelişmeler kaydetti. Bundan sonra devletin her fırsatta yeni medreselerin kurulmasını teşvik ettiği görülmektedir. 1675 yılındaki sünnet düğününde, tamamen boşalmış olan Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı medrese olarak kullanılmak üzere düzenlendi ve buraya müderrisler atandı.

[147]Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965)", *Belleten* 64/240 (Ağustos 2000), 541-582.
[148]Mehmet İpşirli, "Medrese", *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* 28 (Erişim 20 Nisan 2023).

Osmanlılar, yeni fethedilen yerleşim birimlerinde medrese inşası geleneğini benimsemişlerdir. Medrese kuruluşu sadece eğitim amacına hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda İslam dini ve kültürünün yayılmasına, devletin, aydınların ve halkın uzlaşmasının sağlanmasına, yönetimin toplumlara benimsetilmesine yardımcı olmuştur. Özellikle Balkan şehirlerinde medrese kurulmasına büyük önem verilmiştir. Osmanlı dönemi boyunca Bulgaristan'da 142 medrese, 273 mektep; Yunanistan'da 182 medrese, 315 mektep; eski Yugoslavya'da 223 medrese, 1134 mektep; ve Arnavutluk'ta 28 medrese, 121 mektep olmak üzere toplamda 575 medrese ve 1843 mektep inşa edildiği kaydedilmiştir.[149]

İstanbul'da da fetihten 20. yüzyılın başlarına kadar yüzlerce medrese kurulmuştur. XVII. yüzyılın ortalarında sadece sur içinde 122 medresenin bulunduğu bilinmektedir. Hezarfen Hüseyin Çelebi, 1086 yılında İstanbul'da 126 medresenin mevcut olduğunu belirtmiştir. 1869'da düzenlenen bir listede ise şehirde faal olan medrese sayısının 166 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, 20. yüzyılın başlarında İstanbul'da 185 medrese bulunduğu kaydedilmiştir. Ancak, bu medreselerin 2000 yılına kadar varlığını sürdürenlerin sayısı, harap olanlar da dahil olmak üzere sadece doksan civarındadır. Bu rakamlara, kazasker rûznâmçelerinde kaydedilen yüzlerce dersiye dahil edilmemiştir. Dersiye, bağımsız bir medrese olmayıp, belirli bir dersin özelliklerinin vakfiyede belirlenmiş bir alim tarafından cami, medrese, dergah gibi mekanlarda verildiği bir sistemdi. Bu nedenle, belli bir gelir tahsisatının olması gerekmekteydi.

İstanbul medreselerinin büyük çoğunluğu, özellikle Fatih-Çarşamba arasında yoğunlaşan sur içinde yer almaktaydı. Bu bölgede, seviyeli bir ilmi ortam oluşmuştu. Medreseler Anadolu'da da yaygındı. Örneğin, 19. yüzyılda Kayseri'de 22, İzmir'de ise 33 medrese bulunmaktaydı. Kayıtlara göre, en ücra köylerde bile medreselerin olduğu görülmektedir. 934 (1528) tarihli bir listede, Anadolu vilayetlerindeki medreseleri ve müderrislerini gösteren 150 medrese ismi yer almaktadır. Ayrıca, bu boş olan medreselerde görev yapan 140 müderrisin kaydı bulunmaktadır. Bazı yabancı seyyahlar da Anadolu şehirlerindeki medreselerden övgüyle bahsetmektedir. Örneğin, Amasya'ya gelen Perrot, 1861 yılında buradaki medreseyi ve eğitim hayatını gördüğünde Amasya'yı Anadolu'nun Oxford'u olarak nitelendirmiştir (Souvenirs d'un voyage en Asie mineure, s. 453).

[149]Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*.

Medrese programında, akli ve nakli, dini ve din dışı ilimler olmak üzere dersler ve konular yer almaktadır. Medresede öğretilen dersler genellikle hesap, geometri, astronomi ve felsefe gibi cüz'iyyat adı verilen derslerden; belagat (meânî, bedî', beyan), mantık, kelam, Arap sarf ve nahvi, dil ve edebiyat gibi alet ilimleri olarak kabul edilen derslerden; tefsir, hadis ve fıkıh gibi ulûm-ı âliye adı verilen derslerden oluşmaktaydı. Derslerde belirli kitaplar takip edilirdi. Bu kitapların çoğunluğu Arapça olup, eğitim dili Türkçe idi ve genellikle tartışmalar, soru-cevaplar şeklinde gerçekleşirdi.

Medrese ders kitapları, İslam dünyasında ünlü olan ve üzerlerine birçok şerh ve hâşiye yazılan kitaplardır. Bu kitaplar genellikle Osmanlı öncesi dönemde yazılmış eserler olmakla birlikte, Molla Fenari'nin Fusus al-Bidayi, Molla Hüsrev'in Dürer al-Hukkam ve Gurur al-Ahkam'ı, Mirqat al-Wusul ve bunun şerhi Mir'at al-Usul, Molla Gürani'nin Gāyat al-Aman ve Ebussuud Efendi'nin Irshad al-Aqli al-Salim adlı tefsiri gibi Osmanlı alimleri tarafından yazılanlar da bulunmaktadır. Ayrıca, Osmanlı alimlerinin önceki eserlere yazdıkları şerh ve hâşiye de ders kitabı veya yardımcı kitap olarak medreselerde kullanılmaktaydı. 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı medreselerinde okutulan otuz üç kitaptan on üçünün İran'da, onunun Mısır'da, yedisinin Maveraünnehir, Harizmşah ve Fergana'da, üçünün ise Anadolu ve Horasan'da yetişen müellifler tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

XVII-XVIII. yüzyıllarda medreselerde işlenen konular ve derslerle ilgili nesir ve nazım halinde müfredat programlarının yazıldığı bilinmektedir. Bu dönemde İshak Tokadî'nin "Manzûme-i Tertîb-i Ulûm"u, Saçaklızâde Mehmed Mar'aşî'nin kapsamlı ve sistemli Arapça "Tertîbü'l-ʿulûm"u, Müderris Ali Uşşâkī'nin "Kasîde fi'l-kütübi'l-meşhûre fi'l-ulûm"u, bir heyet tarafından hazırlanan "Kevâkib-i Seb'a" ve Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın "Tertîbü'l-ulûm" adlı eserleri ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca, Taşköprizâde, Kâtib Çelebi, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, Bursalı İsmâil Hakkı, Abdullah Ahıskavî ve Cevdet Paşa gibi alimler, medrese programlarıyla ilgili bilgiler vermişlerdir. Taşköprizâde'nin 1525-1545 yılları arasındaki müderrisliği döneminde çeşitli medreselerde kelâmdan Ḥâşiyetü't-Tecrîd ve Şerḥu'l-Mevâḳıf'ı, fıkıhtan Şerḥ-i Ferâʾiż'i, Sadrüşşerîa es-Sânî'nin Şerḥu'l-Viḳāye'sini ve el-Hidâye'yi, usûl-i fıkıhtan et-Tavżîḥ ve et-Telvîḥ'i, hadisten Meṣâbîḥu's-sünne ve Meşârikʿu'l-envâri'n-nebeviyye'yi, Buhârî'yi, tefsirden Beyzâvî'nin Envârü't-tenzîl'ini, belâgattan el-Muṭavvel ve Şerḥ-i Miftâḥ'ı okuttuğu belirtilmektedir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda felsefî konular, matematik, mühendislik, tıp gibi teknik konular Osmanlı medrese programında yer almaktaydı. Ancak zamanla felsefî ve teknik konuların önemi ve yerinin azaldığı gözlemlenmiştir. Taşköprizâde, 1540'lı yıllarda medresede tartışmalı kelâm ve matematik konularının ulemâ arasında önemini kaybetmesinden ve ilim seviyesinin düşmesinden yakınmaktadır. Kâtib Çelebi de, Kadızâdeliler ve Sivâsîzâdeliler arasındaki gereksiz tartışmalara şahitlik ederek seviyeli ve faydalı kelâm ve felsefe tartışmalarının yerini lüzumsuz çekişmelere bıraktığını belirtmiştir. Matematik derslerinin de eskisi gibi okutulmadığını vurgulayan Kâtib Çelebi, fıkhî meseleler için matematik ve hesap derslerinin önemine dikkat çekmiştir.

Medrese programında tarih, coğrafya, Türk edebiyatı ve Fars edebiyatı gibi konular doğrudan yer almamaktadır. Ancak ilginç bir şekilde, Osmanlı medreselerinden yetişen ve uzun yıllar müderrislik yapmış birçok alimin tarih kitapları yazdığı bilinmektedir. Bu tarih kitaplarının içinde divan sahibi şairlerin eserleri de bulunmaktadır. Osmanlı medreselerinde doğrudan tarih ve coğrafya dersleri bulunmasa da, çeşitli ders kitapları ve konuların okunması sırasında tarih ve coğrafya bilgisine ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple medrese ortamında, yazılan veya tercüme edilen birçok tarih ve coğrafya eseri mevcuttur.

Hırzü'l-mülûk adlı anonim bir esere göre, medresede eğitim gören bir talebenin öncelikle bir miktar sarf ve nahiv gibi başlangıç derslerini, ardından mantık, kelâm ve meânî gibi dersleri okuduğu belirtilmektedir. İstanbul'a geldiğinde ise Hâşiye-i Tecrîd medreselerinde üçer-dörder ay süreyle kalarak her müderristen beş-altı ders alır ve dört-beş yıl içinde Semâniye medreselerine ulaşır. Orada bir yıl kadar kalıp daha sonra padişah medreselerine girer. Bu süre zarfında birçok alimden ders alır ve yirmi beş-otuz yaşlarında mülâzım olup medrese veya kadılık için başvuruda bulunur.[150]

Hezarfen Hüseyin Efendi'nin Telhîsü'l-beyân adlı eserinde ise medresede derslerin belirli bir düzende okunduğu, müderristen hangi konular ve kitaplar okunduysa talebenin temessüke (dersin anlatıldığı notlar) sahip olması gerektiği, başka bir müderrisin temessüksüz talebeyi kabul etmeyeceği ve her ilimde alt seviyeden üst seviyeye doğru sırayla gerekli kitapların okunduğu şeklinde bir geleneğin olduğu özetlenmiştir.

[150]Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999), 34-45.

Osmanlı medreselerinde kullanılan derecelendirme sistemi, aslında birbiriyle bağlantılı olan üç farklı yöntemi içermekte olduğu bilinmektedir. Bu yöntemler, Hâşiye-i Tecrîd, Hâşiye-i Miftâh ve Hâşiye-i Telvîh medreseleri olarak adlandırılan kitaplara, müderrislere ödenen günlük ücretlere ve medreselerin statülerine göre yapılan sınıflandırmalardır. Bu derecelendirmeler, yirmili, otuzlu, kırklı, ellili ve altmışlı gibi adlarla ifade edilmektedir. Ayrıca, hâriç, dâhil, Sahn, altmışlı, Süleymaniye ve dârülhadis gibi medreselerin statüsüne bağlı olarak da derecelendirmeler yapılmıştır.

Tecrid medreselerinde okutulan Ḥâşiyetü't-Tecrîd adlı kitaba dayanan bu derecelendirmeye göre, müderrislere günlük olarak 20-25 akçe arasında ücret ödenirdi. Bu medreselere yirmili medreseler denirdi. Miftah medreselerinde ise belâgat konusunu içeren Miftâḥu'l-ʿulûm kitabı okutulurdu ve müderrislere günlük olarak 30-35 akçe ücret ödenirdi. Bu medreselere kırklı medreseler denilirdi. Kırklı medreselerin üzerinde ise ellili medreseler bulunurdu ve müderrislere ayrılan tahsisat 50 akçeydi. Bu medreselere hâriç ellili denirdi. Hâriç elliliden sonra dâhil ellili medreseler gelirdi. XVI. yüzyıldan sonra ise devlet tarafından yapılan medreselerin statüsü dahil kategorisine girerdi. Sahn-ı Semân medreseleri de müderrislere 50 akçe ücret ödenen medreseler arasında yer alırdı. Ayasofya Medresesi ise altmış akçe ücretli müderrislere tahsis edilen bir medrese olup buna altmışlı medrese denilirdi. XVI. yüzyılda ise Süleymaniye medreseleriyle birlikte bu derecelendirme sistemi değişti ve genişledi. XVIII. yüzyıldan itibaren ise ibtidâ-i hâric, hareket-i hâric; ibtidâ-i dâhil, hareket-i dâhil; mûsıle-i Sahn, Sahn-ı Semân; ibtidâ-i altmışlı, hareket-i altmışlı; mûsıle-i Süleymâniyye, hâmise-i Süleymâniyye, Süleymaniye, dârülhadîs-i Süleymaniyye olmak üzere iki hâriç, iki dâhil, iki Sahn, iki altmışlı, üç Süleymaniye ve bir dârülhadis dereceleri ortaya çıktı. Bu derecelendirme sistemi Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar kullanılmıştır.[151]

Osmanlı medrese sistemi, özellikle 16. yüzyıl ortalarından itibaren içerisinde çeşitli hareketliliklere tanık olmuştur. Bu sistemde medrese, kadılık ve müftülük görevlerine ait dereceler arasında uyum sağlanarak genellikle müderrislikten kadılığa veya bazen de kadılıktan müderrisliğe geçişlerin olduğu görülmektedir. Ayrıca, medrese derecelerinin zaman zaman değiştiği de dikkat çekmektedir. Örneğin, 955'te (1548) İstanbul Şehzade Medresesi'nin elli akçelik olduğu ancak daha sonra altmış akçeye yükseldiği, 979'da (1571) Selçuk Sultan müderrisliğinin elli akçeden kırk akçeye düşürüldüğü, 1032'de

[151]Ahmet Cevdet, *Târih-i Cevdet* (İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1874), 108-117.

(1623) hâriç seviyesinde olan Mehmed Paşa Medresesi'nin dâhil derecesine çıkarıldığı, dâhil derecesinde olan Soğukkuyu (Pîrî Paşa) Medresesi'nin hâriç derecesine indirildiği görülmüştür.

Osmanlı medrese sistemi esas olarak bir vakıf kurumu olduğundan, işleyişi, mali kaynakları, kullanımı ve denetimi tamamen vakıf kuralları içinde gerçekleştirilirdi. Ancak, toplum eğitimiyle ilgili olduğu için devlet tarafından sıkı bir denetim mevcuttu. Tüm medreseler başlangıçta kazaskerlere bağlıyken, 16. yüzyılın sonlarından itibaren yüksek dereceli medreseler şeyhülislama verilirken diğerleri kazaskerlere bağlı kalmıştır. 19. yüzyılda ise teşkilat meşihat makamına devredilmiştir. Her medresenin yönetimi genellikle müderrisin sorumluluğunda olurdu. Talebenin derslerini deftere kaydetme görevi de müderrise aitti. Küçük gelirli ve kapasiteli medreselerde ayrı bir mütevelli bulunmaz, bu görevi de müderris yerine getirirdi. Talebenin çalışmalarını, medresedeki disiplini ve günlük yaşamı müderris takip ederdi. Vakıfların ve içinde bulunan medreselerin denetimi farklı yetkililere aitti. Örneğin, Fâtih Külliyesi sadrazamların, Beyazıt Külliyesi şeyhülislamların, diğer bazı külliyeler ise Dârüssaâde ağalarının nezaretinde bulunurdu. Ayrıca, kadılar derslerin uygun şartlarda yapıldığını, yolsuzluk gibi konuları bazen şikayet üzerine bazen de kendi inisiyatifleriyle denetlerlerdi. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medrese talebelerinin artan düzensiz davranışları ve müderrislerin görevlerini yeterince yerine getirememeleri nedeniyle devlet, kadılar başta olmak üzere ilgili tüm yetkililere hükümler göndermekteydi.[152]

Medrese eğitiminin temel unsuru müderrislerdi. Osmanlı sisteminde, talebelerin hangi medresede okuduğu değil, hangi hocalardan ders aldığı büyük önem taşıyordu. İcâzetnâmelerde özellikle hoca silsilesine vurgu yapılırdı. Genel olarak, Fahreddin er-Râzî ekolünün medrese eğitim sisteminde büyük bir etkisi vardı ve bu ekol, Molla Fenârî, Molla Yegân, Hızır Bey ve sonraki ulemâ tarafından sürdürülmüştü.[153] İlk Osmanlı medreselerinde ders veren müderrislerin çoğu, İslam dünyasının tanınmış ilim merkezlerinde yetişmiş ve daha sonra gelerek ders vermek üzere istihdam edilmişlerdi. Tarihî kayıtlara göre, Molla Yegân hac sırasında tanıştığı genç âlim Molla Gürânî'yi Edirne'ye davet etmiş ve II. Murad, Gürânî'yi çok beğenerek ona Bursa Yıldırım ve

[152]Mustafa Akdağ, "Türkiye Tarihinde İçtimaî Buhranlar Serisinden: Medreseli İsyanları", İstanbul *Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* XI, (1950), 361-387.
[153]Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Cilt, 1997), 34-39.

Kaplıca medreselerini vermiş ve ardından şehzadesi II. Mehmed'e de hocası olmasını istemiştir.

Osmanlı'nın kuruluş yıllarında, İslam dünyasının çeşitli merkezlerinde eğitim gören ve daha sonra Osmanlı ülkesine dönen âlimlerin sayısı oldukça fazlaydı. XIV-XVI. yüzyıllarda Anadolu'dan İslam ülkelerine giden âlimlerden elli tanesinin İran'da, yirmi yedisinin Mısır'da, onunun Mâverâünnehir'de, dokuzunun Suriye'de ve ikisinin Irak'ta öğrenim gördüğü kaydedilmiştir.[154]

2.2. Kosova'da Resmî Din Eğitimi Veren Medreseler

2.2.1. Kosova'da Medreselerin Tarihi

Kosova'da İslâm dini eğitiminin kültürel ve tarihî sürekliliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethetmesi ile başlayıp 1912 yılına kadar devam eden altı yüzyıla yayılmaktadır.[155]

1912'den 1915'e kadar Kosova'nın Sırp-Karadağ güçlerinin işgali altına girmesi dinî yaşamda önemli aksamalara yol açmıştır. Bu dönemde dinî eğitim veren resmî eğitim kurumları ya kapatıldı ya da yıkıldı. Dinî eğitim yalnızca gizli olarak ve genellikle bu yola hayatını koymuş imamlar tarafından yürütülebiliyordu.[156] Yapılan bazı istatistikî çalışmalarda, işgalci Sırpların Prizren'de 1912-1941 yılları arasında 320 câmi ve 85 mektebin yıkılması, çok sayıda müderris, imam, şeyh ve dervişin hapsedilmesiyle yarattığı yıkımın boyutlarını ortaya konmaktadır.[157]

Ayrıca bu dönemde devlet, hayırsever vakıflara ait arazi ve binalar da dahil olmak üzere değerli varlıklara el koymuştur. Bu eylemler, Kosova'da uzun süredir devam eden Arnavut-İslam kültürünü ve kimliğini aşındırmaya yönelik açık bir niyeti yansıtıyordu. Belgeli kayıtlara göre, 1999 yılında savaş bahanesiyle toplam 218 câmi, 4 medrese, 3 tekke, 1 hamam ve vakıflara bağlı 75 dükkân ateşe verildi. Ayrıca 560 ferman veya

[154]Hulusi Lekesiz, *Osmanlı İlmi Zihniyetinde Değişme* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans ezi, 1989), 6-28.
[155]Yaşar Recepagiç, "Bugünkü Yugoslavya Topraklarından 1912 Yılına Değin Türk Okullarının Gelişimi ve Niteliği", *Çevren Toplum, Bilim, Yazın ve Sanat Dergisi* 14/62 (Kasım-Aralık 1987), 12.
[156]Kosova, *Medresetë e Prizrenit*, 155.
[157]Kosova, *Medresetë e Prizrenit*, 156.

parşömen ve 12.000 el yazması eser, çoğunlukla ağır silahlar ve bombalar kullanılarak yok edilmiştir.[158]

1912 yılından sonra müslüman Arnavutlara yönelik eziyetler ve ötekileştirme devam etmiş, buna onların kültürel ve dinî kimliklerini silmeye yönelik politikalar da eşlik etmiştir. Sırp makamları, Kosova genelindeki köy, kasaba, köprü ve okulların adlarını değiştirerek kapsamlı yeniden adlandırma çalışmaları başlatmıştır. Ayrıca yerli çalışanlar çeşitli bahanelerle işlerinden ihraç edilmiştir. 1989 yılı, Kosova'nın Sırp askeri müdahalesine ve devlet destekli terörizme maruz kaldığı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Arnavut okulları ve üniversiteleri zorla kapatılmış ve binlerce masum insan hapsedilmiş, şiddete maruz kalmış veya yerinden edilmiştir. Rahatsız edici bir şekilde, bazı kaynaklardan, Sırp hükümetinin Mart 1990'da ölümlere neden olmak amacıyla 7.000'den fazla Kosovalı ilk, orta ve liseleri kapsayan Arnavut öğrenciyi hedef almak için zehir kullandığını öne süren iddialar vardır.[159] Bu vahim durum günlük hayatın çeşitli yönlerini etkilediği gibi din eğitimini de olumsuz etkilemiştir.

1945'te Sırp komünist rejimi, tüm medreseleri kapatmak gibi sert bir adım atmıştır. Ortaya çıkan zorlu koşullara rağmen, ulema, imamlar ve şeyhler de dahil olmak üzere Arnavut din alimleri, müslümanların dinî bilincini geliştirmek için dinî eğitim verebilecekleri uygun yerleri belirleme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Önemli bir gelişme olarak, 1 Kasım 1951'de bir toplum kuruluşu olan İslâm Birliği'nin desteğiyle Priştine'de bir ilköğretim medresesi açılmıştır. Bu medrese, 1951-52 öğretim yılında birinci sınıfa 47 öğrenci alarak faaliyete geçmiştir.[160]

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kosova İslâm Birliği, Arnavutluk'la, özellikle de Tiran'la ilişkiler kurarak bu ulusla aynı çizgide yer almıştır. Savaştan sonra Sırp yönetiminin emriyle biri Prizren'e, diğeri Priştine'ye iki Başmüftü atanmıştır. Bununla birlikte, bu Başmüftüler, merkezi Arnavutluk'un başkentinde bulunan Arnavut Ulema Konseyi'ne bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Eylemleri, Arnavut milliyetçiliğini teşvik etmek için dinî kullanmanın bir biçimi olarak görülmüş ve Yugoslavya Komünist Partisi

[158]Kosova, *Medresetë e Prizrenit*, 158.
[159]Qendra për Informim e Kosovës QIK, *Debimet e Shqiptareve dhe Kolonizimi i Kosoves* (Priştine: İnstituti i Historise, 1997), 80-82.
[160]Naim Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" e Prishtinës Yayınları, 2003), s. 7.

tarafından ihanet olarak değerlendirilerek onlara karşı cezaî önlemler alınmasına yol açmıştır.[161]

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında Kosova'da din eğitiminin zor durumu, o dönemde Diyanet İşleri Bakanı'nın raporunda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır: "*Tüm müslüman çocuklar, okuma-yazmayı bilmeden önce Kur'an-ı Kerim'i Arap dilinde öğrenmeleri gerek. Bundan dolayı ayrı okullar açmamız gerek. Bu okulların ismi de Sıbyan Mektebi imiş eskiden. Haftalık 4-5 saatlik dersler yeterli olacaktır. Ancak bu konuda kalifiye öğretmen olmadığından, biz Bosna'dan getirelim; çünkü onlar devletimize sadık olacak şekilde din eğitimi yapacaklardır*".[162]

Belgrad Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yüksek Öğretim Kurulu'nun 7 Eylül 1923 tarihli raporunda, Kosova'da ikamet eden müslüman Arnavutlara ilişkin şu bilgiler verilmektedir: Kosova'da 50 müftü ve 600 imam bulunmaktadır. Ancak bu müftü ve imamlar, Sırpçaya yabancı olmalarının yanı sıra, devletimizi kendilerine düşman gösterecek şekilde yetiştirilmişlerdir. Üstelik her ildeki medreselerde kendi evlatlarına ders vererek müslüman olmayan halkımıza karşı düşmanlık beslemektedirler. Sonuç olarak, aşırı dinciliği ortadan kaldırmak için ulusal kimliğimizi güçlendiren ve devletimizin ilkelerine uygun din eğitimi veren bir eğitim sisteminin kurulmasına ihtiyaç vardır.[163] Arnavutluk'a Osmanlı İmparatorluğu döneminde tanıtılan İslâmî din eğitimi, başlangıçta mekteplerde, rüşdiyelerde ve iptaidâilerde veriliyordu. Mektep eğitimi genellikle câmilerde yapılıyordu. Ancak Arnavutluk'un 1912-1913'te üç ayrı millete bölünmesinin ardından din eğitimi geleneksel sistemden ayrılarak din eğitimi veren okullara entegre edilmiştir. İşkodra Eyaleti, Arnavut dünyasında din eğitimi odaklı önde gelen yüksek öğretim kurumlarına ev sahipliği yapmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Arnavutluk'un bölünmesi ve topraklarının yarısından fazlasının başka milletlere devredilmesinin ardından baskıcı rejimler bu dinî eğitim kurumlarını kapatmıştır. 1967-68'de Arnavutluk'ta yapılan anayasal düzenlemeler nedeniyle tüm dinî kurum ve kuruluşlar yasaklanmıştır. Arnavutların da ikamet ettiği Kosova, Makedonya ve Karadağ'da, Belgrad'da onları bastırma çabaları devam etmiş, ancak tüm dinî kurumlar tamamen feshedilmemiştir.[164]

[161]Haki Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë* (Priştine: Instituti i Historisë, 1988), 11-13.
[162]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 115-116.
[163]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 118.
[164]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 4-6.

Daha sonra Yugoslavya Adalet Bakanlığı aracılığıyla 5 Mart 1931 tarih ve 17531 sayılı yasada din eğitimine bir derece özerklik tanıyan bir yasa değişikliği yapılmıştır.[165] Bunun sonucunda belirli bölgelerde dinî mektepler faaliyete geçmiştir. 1933'ten 1936'ya kadar olan dönemde Kosova'nın çeşitli yerlerinde toplam 33 sıbyan mektebi açılmıştır.[166] Ancak bu rakamlar Arnavut nüfusu arasında bu tür kurumlara olan talebi karşılayamamış ve bu da ek mektep çağrılarına yol açmıştır. Yeni mekteplerin inşâsı konusunda güvenceler verilirken ilerleme yavaşlamış ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla durum daha da kötüleşmiştir.

Bu dönemde çok sayıda binanın medrese işlevi görecek şekilde yeniden tasarlandığı bildirilmiştir. Ancak gerekli fizikî ve pedagojik standartların yeterince karşılanamaması nedeniyle bu kuruluşlar çoğunlukla kayıtlara geçememiştir. Ancak dönemin âlimleri, kültürel kimliklerini korumanın din eğitimi yoluyla sağlanabileceğinin bilincinde olarak medrese eğitimini sürdürme çabalarını sürdürmüşlerdir.

2.2.2. Osmanlı Döneminde Kosova'da Medreseler

Gilan şehrinde, XIX. yüzyılda inşa edilmiş ve şekil olarak 'L' harfine benzeyen bir medrese bulunmaktadır. Bu medresede Osmanlı medreselerinin özelliği olan, odaların önündeki salona rastlamaktayız. Medrese binasının zemin katının bir kanadı kısmen çökmüştür. Korunan kanadın ortasına ise dershane yapılmıştır ve bu kısım diğer odalardan daha büyüktür. Mimari açıdan diğer medreselerden farkı yoktur.[167]

Prizren'de Osmanlı döneminde dört medrese bulunuyordu:[168]

1. Mehmed Paşa Medresesi
2. Sinan Paşa Medresesi
3. Emin Paşa Medresesi
4. Mahmud Paşa Medresesi

[165]Abdulla R. Vokrri, *Shkollat dhe Arsimi në Kosovë Ndërmjet dy Luftërave Botërore (1918-1941)* (Priştine: Biblioteka Pedagogjike Yayınları, 1990), 293.
[166]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 122.
[167]Maxhida Beqirbegoviç, "Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë", *Edukata Islame – Revistë Shkencore Kulturore Islame* 102/2013, (2013), 124.
[168]Beqirbegoviç, "Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë", 111.

Mehmed Paşa Medresesi en eskisidir ve Mehmed Paşa Camii'nin veya halk arasında Bayraklı Camii olarak adlandırılan camiinin avlusunda bulunmaktadır. 1948 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Sinan Paşa Medresesi ise 1615 yılında yapılan Sinan Paşa Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Medresenin ne zaman yapıldığı ise bilinmemektedir. Bunun yanı sıra Emin Paşa medresesi, Emin Paşa Camii'nin avlusunda bulunuyordu. Günümüze ise yalnızca bir kısmı kalmıştır. Mahmud Paşa Medresesi de aynı ismi taşıyan caminin yanında bulunmaktaydı ancak günümüzde camiden de medreseden de eser kalmamıştır.[169]

İpek'te "Kamusü'l-Alam"a göre XX. yüzyılın başında iki medrese bulunmaktaydı. Her iki medrese de günümüze kadar korunmuştur.

1. Atik Medresesi (Eski Medrese)
2. (Yeni) Büyük Medrese

Bu medreselerin her ikisi de muhtemelen XVIII. Yüzyıldan gelen medreselerdir ancak inşaatçılarının hiçbiri bilinmemektedir. Bu medreselerin hiçbirinin gelenekte olduğu gibi camilerin yakınında bulunmaması ilginçtir.[170]

Yakova'da biri XVIII. yüzyılın sonlarında diğeri ise XIX. yüzyılın başında yapılan iki medrese bulunmaktadır.

1. Medreseja e Madhe (Büyük Medrese)
2. Medreseja e Vogel (Küçük Medrese)

Medreseja e Madhe (Büyük Medrese) Hadum Camii'nin yanında bulunmaktadır. 1794 yılında Rexhep Ağa Pula tarafından yaptırılmıştır. Medrese 1948 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Medreseja e Vogel'in (Küçük Medrese) inşaatı 1822 yılında gerçekleşmiştir. Hayırsever insanlar tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir.[171]

Priştine'de iki Medrese bulunmaktaydı:

1. Sultan Selim Medresesi
2. Piri Nazir Medresesi

[169]Beqirbegoviç, "Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë", 111-113.
[170]Şemsuddin Sami, *Kamusü'l-A'lam* (İstanbul: Mihran Matbası, 1889), 1116.
[171]Beqirbegoviç, "Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë", 120-122.

Sultan Selim Medresesi 1921 yılına kadar mevcudiyetini sürdürmüş fakat sonrasında yıktırılmıştır. Piri Nazir Medresesi ise aynı adı taşıyan caminin avlusunda yer almaktadır. Ve günümüze kadar korunmuştur. Caminin ve medresenin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte medresenin 100 yıldan daha eski olduğu tahmin edilmektedir.[172]

Vushtria'da Gazi Alibegu Medresesi, aynı adı taşıyan caminin yanında yer almaktadır. Camiyle aynı tarihte yani XV. yüzyılın ortalarında yapıldığı düşünülmektedir. Daha sonra Gazi Alibegunun vakfa bıraktığı (hangi vakıf?) malzemelerle eklemeler yapılmış olabilir. Medresenin, XVII. yüzyılın ortalarında mevcut olduğu, 1661'de Vuçitrnadan geçen Evliya Çelebi'nin bir medreseden bahsetmesinden çıkarılabilir.[173]

2.2.3. 1948'den Günümüze Kosova'da Medreseler

Sırp hükümeti, 13 Şubat 1949'da yayınladığı bildiride Yugoslavya'da din eğitimi veren ilkokul, ortaokul ve liselere gerek olmadığını ileri sürmüştür.[174] Ancak yerel halkın yoğun çabaları ve bölgeden sorumlu Diyanet İşleri Kurulu üyesi Mustafa Canhasi'nin teklifi üzerine 26 Haziran 1949'da Priştine'de eğitim hem Arnavutça, hem de Sırpça olmak şartıyla ortaokul seviyesinde bir medrese kurulmasına izin verilmiştir. Ancak eğitim için uygun tesislerin bulunmaması nedeniyle bu eğitimin iki yıl sonra, 1 Eylül 1951'de başlamasına karar verilmiştir.[175] Kayıtlarda ayrıca Hafız Bayram Agani'nin medresenin kuruluşuna yaptığı katkılar da yer almaktadır.[176]

Medrese beş akademik yıl süreyle faaliyet göstermiştir. Bu eğitim döneminde medreseye toplam 160 öğrenci kabul edilmiş ve bunların 115'i başarıyla dördüncü sınıfa yükselmiştir. Mezunlar, medresedeki eğitimlerini tamamladıktan sonra orta öğrenimini Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde sürdürme veya yüksek öğrenimlerine normal liselerde devam etme seçeneklerine sahipti.[177] Temelde, medrese eğitimi daha geniş eğitim sistemiyle entegre edilerek, ilk ve orta dereceli medrese eğitimini tamamlayan öğrencilerin geleneksel liselere sorunsuz bir şekilde geçiş yapmaları sağlanmıştır.

[172]Beqirbegoviç, "Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë", 114.
[173]Beqirbegoviç, "Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë", 116.
[174]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 128.
[175]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 129.
[176]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 7.
[177]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 8.

Eylül 1962'de lise düzeyinde eğitim-öğretim yılına başlayan Alâuddin Medresesi, kurucusu Alâuddin Bey'in adını almıştır.[178] 1962 yılında hizmete giren medresede eğitim-öğretim programı beş yıl sürmüştür.[179] İlk akademik yılda 24 öğrenci kayıt yaptırmış ve eğitimlerini başarıyla tamamlamışlardır. İlginçtir ki, medresenin yaklaşık 150 öğrenci kapasitesi olmasına rağmen, kayıtlara göre 1970/1971 öğretim yılında okula 179 öğrenci kayıtlıdır. Bu kurumun mezunları, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan dahil olmak üzere Yugoslavya'nın çeşitli bölgelerinde dinî görevlerde bulunmuşlardır.[180]

Kosova Otonom Bölgesi için 147 maddelik bir yasa hazırlanmış ve bu yasada Alâuddin Medresesi'nin başlangıçta İpek ilinde kurulmasının planlandığı belirtilmiştir. Ancak yer sıkıntısı nedeniyle medresenin başkent Priştine'de kurulmasına karar verilmiştir. Medrese iki yıl sonra faaliyete geçmiştir.[181] Faaliyetlerini düzenleyen tüzük, derslerin Arnavutça yapılması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Bu kuruma kuruluş yılında kayıt yaptıran öğrenciler, daha sonraki yıllarda yurt içi ve yurt dışında yüksek öğrenimlerine devam etmişlerdir. Kendi toplumlarına hizmet etme hedefiyle çalışmalarını İslâmî kaynaklara, Kur'an ve Sünnete dayalı olarak sürdürmüşlerdir. Bu mezunların birçoğu şu anda Arnavut ve müslümanların yaşadığı Kosova, Makedonya, Karadağ, Yenipazar ve Bosna-Hersek gibi bölgelerde İslâm Birliği bünyesinde görev yapmaktadır.[182]

Bu medresenin mezunları dünya çapında saygın üniversitelerin İlahiyat Fakültelerine girme ayrıcalığına sahiptir. Aslında bu kurumun öğrencileri Washington'dan Paris'e, Berlin'den Ankara'ya, Kuala Lumpur'dan Mekke'ye kadar dünyanın birçok şehrinde eğitimlerine devam etmekte ve çeşitli fakültelerden mezun olmaktadırlar.[183]

28 Nisan 1983'te Priştine'de gerçekleşen İslam Birliği Şurası toplantısında medresenin müfredatında çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Dikkate değer değişikliklerden biri, medrese eğitiminin süresinin beş yıldan dört yıla düşürülerek ortaöğretimin standart dört yıllık formatına uygun hale getirilmesi kararıydı.[184] Medrese şu anda *Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Ahlâk, Usûl-ü Fıkıh, İslam Tarihi, İmamet, İslam Felsefesi,*

[178]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 132.
[179]Nexhat Ibrahimi, "*Medreseja, Digë e Identitetit Fetar dhe Kombëtar Gjatë Historisë,* Yayımlanmamış makale, Priştine, 2011.
[180]Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë*, 132-133.
[181]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 8.
[182]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 9.
[183]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 9.
[184]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 9.

Arnavutça, Arapça, Türkçe, İngilizce, Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Pedagoji, Psikoloji, İnformatik, Beden Eğitimi, Matematik, Kimya ve Fizik gibi konuları içeren 25 farklı dersten oluşan kapsamlı bir müfredat sunmaktadır.

1993 yılında Kosova İslâm Birliği İdaresi'nin çabalarıyla Prizren'de Alâuddin Medresesi'nin bir şubesi açılmıştır. Ertesi yıl, 1994 yılında Gjilan/Gilan'da ikinci bir şube kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Üç yıl sonra, 17 Mayıs 1997'de yine Kosova İslâm Birliği İdaresi'nin titiz çalışmalarıyla, Alâuddin Medresesi'nin Priştine ve Prizren'de kız öğrencilere özel şubelerinin kurulmasına karar verilmiştir. Bugün bu şubelerdeki toplam öğrenci nüfusu 700'ü aşmaktadır.[185]

2006 yılında Prizren'de hem kız, hem de erkek medreselerini barındıracak yeni bir tesis inşâ edilmiştir. Bu medreselerde Kur'an, tefsir, hadis, kelam, fıkıh, ahlâk, usul-i fıkıh, İslam tarihi, imamet, din felsefesi gibi çeşitli dinî ilimlerde eğitim verilmektedir. Ayrıca felsefe, sosyoloji, psikoloji, mantık, pedagoji ve beden eğitimi gibi sosyal bilimlerin yanı sıra fizik, kimya, matematik, bilgisayar bilimleri gibi teorik bilimlerde de toplam 25 ders verilmektedir.[186]

2005 yılında Gjakova/Yakova'da hafızlık yapmak için bir okul açılmıştır. Ayrıca Kosova İslâm Birliği 1992 yılında İlahiyat Fakültesi'ni açmıştır. Hafızlık okulu, İlahiyat Fakültesi ve medreselerdeki eğitimciler, Arap ülkeleri, Bosna-Hersek ve Türkiye başta olmak üzere çeşitli İslâm ülkelerindeki ilahiyat fakültelerinde eğitim almış ve ülkelerindeki eğitim çalışmalarına katkıda bulunmak üzere geri dönmüş entelektüellerdir. Bu kurumların ötesinde, Kuran ve dinî eğitim de Kosova'da faaliyet gösteren diğer dinî kuruluşlar tarafından verilmektedir.[187] 2017 yılında Prizren'de de hafızlık okulu açılmıştır.[188]

Alâuddin Medresesi, öğrencileri İslâm Birliği içerisinde profesyonel hizmete hazırlamak amacıyla eğitim vermeye adanmıştır. Medrese kurulduğu günden bu yana 2500'den fazla mezun vermiştir.

[185]Ternava, *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin" Prishtinë*, 9.
[186]Naim Ternava – Isa Bajçinca, *Medreseja e Mesme Alâuddin* (Priştine: Koha Yayınları, 2002), 3-5.
[187]Ternava – Bajçinca, *Medreseja e Mesme Alâuddin*, 3-5.
[188]Anadolu Ajansı, AA, "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Kosova'da Hafızlık İcazet Merasimine Katıldı" (Erişim 21 Ekim 2022).

Alâuddin Medresesi, özellikle din eğitimi konusunda öğrencilerinin seçiminde dikkat çekici bir yaklaşım izlemektedir. Aday öğrencilerin okul başarıları dikkate alınırken, farklı coğrafi bölgelerden bireylerin kayıt edilmesine özel önem verilmektedir. Kosova, Makedonya, Sancak, Karadağ ve Bosna-Hersek dahil olmak üzere çeşitli bölgelerden gelen öğrenciler bu kuruma eğitim almak için gelmiş ve daha sonra çeşitli dinî rollerde profesyonel kariyerlerine devam etmişlerdir. Medresedeki öğrenciler sadece ders faaliyetlerde başarılı olmakla kalmamış, aynı zamanda çeşitli ders dışı faaliyetlerde de başarılar elde etmişlerdir.[189] Meselâ, öğrencilerin kendi kurdukları Edebiyat Şubesi, "Nur'ul-Kur'an" (Kur'an'ın Nuru) adında bir dergi çıkarmışlardır.[190]

Alâuddin Medresesi, kuruluşundan bu yana Kosova'nın çalkantılı ve zorlu dönemlerini atlatmıştır. Mart 1998 ve Haziran 1999'da Kosova'da Sırplara karşı çatışmaların başlamasıyla birlikte Alâuddin Medresesi'nden 87 öğrenci UÇK'ya (Kosova Kurtuluş Ordusu) katılmış ve bunlardan 14'ü şehit olarak hayatını kaybetmişlerdir.[191]

Medrese, övgüye değer çabaları sayesinde Arnavut halkı için bir direniş sembolü haline gelmiştir. Zafere ulaşmayı hızlandırmak için Kosova'daki genel çabalara tüm kalbiyle katkıda bulunmuştur.[192] Medresenin başarılı geçmişini temel alan Kosova İslâm Birliği, 7 Aralık 1992'de Priştine'de İlâhiyat Fakültesi'ni kurmuştur.[193]

Medrese lise düzeyinde İslâm dini eğitimi veren eğitim kurumudur. Bu kurum tarafından verilen diplomalar uluslararası alanda lise diplomasına eşdeğer olarak tanınmaktadır. Bu medresenin önemi, İslâm din eğitiminin uzun süre Arnavut dilinde verildiği tek kurum olarak benzersiz statüsünde yatmaktadır. Bu da onu Kosova, Makedonya, Sancak, Yenipazar, Karadağ ve Arnavutluk gibi bölgelerdeki din adamlarının eğitimine önemli bir katkı sağlamıştır.[194]

Kosova'daki Alâuddin Medresesi'nin 50. kuruluş yıldönümü, 2003 yılında yayınlanan "***50. Yılında Priştine Alâuddin Medresesi/50-Vjet Te Medresese se Mesme "Alâuddin" Prishtine***" başlıklı kitapçıkta büyük şenliklerle kutlanmıştır. Kosova'nın Baş

[189]Medreseja, "Historiku i Shkollës" (Erişim 25 Ekim 2015)
[190]Medreseja, "Revista Drita e Kur'anit" (Erişim 25 Ekim 2015)
[191]Medreseja, "Historiku i Shkollës" (Erişim 25 Ekim 2015)
[192]Ternava – Bajçinca, *Medreseja e Mesme Alâuddin*, 27-29.
[193]Elez Osmani, "Filloi Mësimi në Fakultetin e Studimeve Islame në Prishtinë", *Dituria Islame* 11/44, (Aralık 1992), 4.
[194]Ternava – Bajçinca, *Medreseja e Mesme Alâuddin*, 29.

Müftüsü Recep Boya, bu büyük organizasyonda yaptığı konuşmada: "Medresemiz hepimizden destek beklemektedir, Kosova'ya, Arnavut dünyasına ve Diasporaya[195] tarihte olduğu gibi, bugün de gereken kadroları yetiştirerek millî ve dinî kimliğimizi daha güçlü kılacaktır"[196] ifadelerini kullanmıştır.

Etkinlikte Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanı Recep Osmani şu sözleri kullanmıştır: "Medresemiz, her şeyin barbarca yok olup yıkıldığını düşündüğümüz anda dimdik ayakta kalmayı başarmıştır. Çünkü o bizim için sesimizi dünyaya duyuran bir pencereydi. Bu şekilde medresemizle Avrupa ve dünyaya seslendik. Biz Arnavutlar ilmi, sanatı, entegrasyonu ve özgürlüğü istiyoruz."[197]

Priştine Albanoloji Hocası Recep Qosja, "Kosova'nın en zor günlerinde bile medresemizin evlatlarımıza, insanca yaşamayı, insanî değerlere saygı göstermeyi, etnik kimlikler arası toleransı, dinler arası hoşgörüyü, özgürlüğü, hukuku ve kalkınmayı öğrettiğinin ve aşıladığının" altını çizmiştir.[198] Hayrullah Gorani ise medrese için; "Allah'ın ve Arnavut milletinin evi olduğu ortadadır, İslam'ın ilk emri olan "İkra/Oku"ile yola çıkmış ve insana, millete, vatana sadık bireyleri topluma kazandırmıştır; dinî ilimlerle laik ilimlerin bir arada öğretildiği bir yuvadır medresemiz" sözlerini kullanmıştır.[199] Makedonya Reisul Ulema Yardımcısı Bahri Aliu ise, medresemizin artık hak ettiği statüsüne kavuşmuş olmasına yönelik mutluluğu tüm Arnavut halkı olarak yaşadıklarını belirtmiştir.[200] Gazeteci-Yazar Nusret Pllana'nın ifadeleri ise şu şekildedir: "medresemize karşı saygıyla eğiliyorum, çünkü hem dinimiz açısından, hem de millî açıdan kutsal bir mekândır. Bu okuldan, vatanımız için genç yaştaki şehitlerimiz çıkmıştır, ruhları şad,

[195]Riza Sadiku, *Lidhja Kosovare 1949-1999* (Priştine: Ministria e Kulturës, Rinisë, Sportit dhe Çështjeve Jorezidente, 2006). Doktora tezi olan bu eser, özellikle ABD, İsviçre, İsveç ve Almanya'ya göç eden Arnavutların millî kimliklerini korumak için dinî kimliğin çok önemli olduğunu belirtir. Kosova savaşında, ABD ve diğer ülkelerdeki Arnavut câmilerin cemaatlarının topladıkları nakit yardımlar milyonlarla ifade edilmektedir. Câmi görevlilerinin kurduklari komisyon üyeleriyle birlikte Kosova'ya getirilmiş ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır.

[196]Rexhep Boja, "Medreseja ka Nevojë për Përkrahjen e të Gjithë Juve", *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 12.

[197]Rexhep Osmani, Medreseja ka Nevojë për Përkrahjen e të Gjithë Juve", *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 14.

[198]Rexhep Qosja, "Këtu Kultivohen Vlerat që Janë Masa e Qytetërimit: Toleranca Racore, Etnike e Fetare", *50-Vjet të Medresese së Mesme "Alâuddin"* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 16.

[199]Hajrullah Gorani, "Medreseja Ishte, Është dhe do të Jetë Shtëpia e Zotit dhe e Kombit". *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 17.

[200]Bahri Aliu, "Medreseja ka Fituar Statusin që Meriton", *50-Vjet të Medresese së Mesme "Alâuddin"* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 18.

mekânları cennet olsun, aileleri ve hocalarını da hem böyle evlatlar yetiştirdikleri, hem de okullarımıza sahip çıktıkları için de minnetle anar, hepinize başarılar dilerim."[201]

Bu etkinlikte Süleyman Çerkezi ise; "devletimizin en yüksek kurumlarının medresemizi sadece bir bina olarak değil içeriden de tanımaları gerek"tiğini[202] belirtirken, Selatin Novosella ise "bu medresenin tarihi yazılmadan Priştine'nin tarihi de yazılamaz"[203] diyerek konunun altını çizmiştir. Feti Mehdiu konuşmasında; "ecdadımızın yaptığı mükemmel okulların bugün yok olduklarına tarihimizde çokça şahit olduk. Arnavut halkı olarak, medresemizin geleceğinin daha parlak ve başarılarla dolu olacağına dair inancımız tamdır."[204]

2.3. 1999-2012'ye Kadar Kosova'daki Alâuddin Medresesinin Müfredatı

10 yıl boyunca orta öğretim seviyesinde faaliyetlerini sürdüren medrese, 1961 yılında lise kademesine yükselerek eğitimlerine normal medrese statüsünde devam etmiştir. 1983 yılında diğer devlet liseleri de göz önünde bulundurularak bazı değişikliklerin yapılması kararlaştırılmış ve medrese müfredatı daraltılıp 5 yıldan 4 yıla indirilmiştir. 2012/2013 yıllarından itibaren ise eğitim Kosova'nın diğer okullarındaki gibi üç yıl ile sınırlandırılmıştır.[205]

Yukarıda da belirtildiği gibi, Prishtin/Priştine, Prizren ve Gjilan/Gilan'daki erkek ve kız medreseleri aynı metot ve programa sahip olduklarından dolayı aşağıdaki bölümde tüm medreselerde dört yıl boyunca uygulanan müfredattan genişçe bahsedilecektir. Kuruluşundan günümüze müdürlük yapan hocaların isimlerinin yanı sıra eğitim kadrosunun da kendi eğitimlerini nerede tamamladıklarına dair geniş bilgilere yer verilecektir.

---

[201]Pllana, "Medreseja e Mesme "Alâuddin" dhe Personeli i saj për UÇK'në, e Sidomos Prof. Naim Tërnava ka bërë Shumë", s. 19.

[202]Sylejman Çerkezi, "Institucionet më të Larta ta Njohin Medresenë nga Brenda e jo Vetëm si Objekt", *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 20.

[203]Selatin Novosella, "Historia e Prishtinës nuk Mund të Shkruhet pa u Shkruar Historia e Shkëlqyer e Kesaj Medreseje", 50-*Vjet të Medresese së Mesme "Alâuddin"* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 21.

[204]Feti Mehdiu, "Uroj që Fati i Medresesë Alauddin të mos Pësojë Fatin e Simotrave të Saj të Përparshme", *50-Vjet të Medresese së Mesme "Alâuddin"* (Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003), 17.

[205] Avdija –Domazeti, "Kosova'da İslami Eğitim Araştırması", 48.

2.3.1. I. Sınıf Müfredatı

Kosova'daki İmam Hatip Liselerinin birinci sınıfında işlenen derslerşunlardır: Kur'an, akaid, fıkıh, İslam tarihi, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, coğrafya, enformatik (bilgisayar dersi), beden eğitimi, kimya, fizik, matematik ve tarih.[206]

Aşağıdaki bölümde dinî derslerin müfredatı açıklanacaktır.

1. Kur'an Dersinin Müfredatı

1. Dersin konusunun özetlenmesi, Arap harflerinin gelişimi ve diğer önemli kurallar, sesle ilgili med, kasr, sükun, şedde.
2. Birinci cüzün okunuşu.
3. Zilzal suresinden Nas suresine kadar kısa surelerin okunuşu ve onların ezbere söylenmesi.
4. Okunup ezberlenecek aşırlar:
   - 124'ten 131'e kadar olan ayetler (El-Bakara suresi),
   - 152'den 157'ye kadar olan ayetler (El-Bakara suresi),
   - 183'ten 186'ya kadar olan ayetler (El-Bakara suresi).[207]

2. Akaid Dersinin Müfredatı

1. Akaid ilmi
2. İlmu'l kelam nedir
3. Akaid
4. İman ve İslam
5. Allah'a iman
6. Meleklere iman
7. Kutsal kitaplara iman: Tevrat, Zebur, İncil, Kur'am
8. Peygamberlere iman
9. Ahirete iman
10. Kaza ve kader[208]

[206]Isa Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Yayınları, 2007), 48.
[207]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 8.

3. Fıkıh Dersinin Müfredatı

1. Fıkıh maddesi (mevzusu)
2. Fıkhın kaynağı
3. Temizlik, suyun çeşitleri
4. İstinca – İstibrah
5. Abdestin şartları, sünnetleri, adapları ve mekruhları
6. Abdesti bozan şeyler
7. Guslün farzları, sünnetleri, adapları ve guslün mekruhları
8. Guslün çeşitleri
9. Teyemümün şartları, alınış şekli ve nasıl bozulduğu
10. El-Mes-hu alel Hufeyl
11. Hayz, nifaz, istihaza ve sahibul uzr
12. Namaz: Namazların rekat sayısı, çeşitleri, farzları, vacipleri, sünnetleri ve adapları; ezan, ikamet ve Erkanı Salât
13. Namaz kılmanın usûlü, cemaat ve imamla namaz; namazı bozan şeyler; namazın mekruhları
14. Vitir namazı, nafile namaz, birkaç nafile namaz (duha, evvabin namazı ve istihare namazı)
15. Teravih namazı, Kâbe'de namaz, tramvayda namaz, gemide, yolcunun-misafirin namazı, hastanın kaza namazları, sehiv secdesi, tilâvet secdesi
16. Cuma namazı: bayram ve hutbe
17. Cenaze namazı: Ölüye nasıl davranıldığı, ölüm anında olan kişiye nasıl davranıldığı, ölümden sonra ne yapıldığı; ölünün hazırlanması, cenazenin yıkanması, kefen, namaz, dua
18. Oruç: Orucun tarihi ve tarifi; zamanı ve niyeti, yevm-i şek. Orucun çeşitleri, orucun bozulması, kaza ya da kefâret. Orucu bozmayan şeyler, orucun kime farz, kime farz olmadığı haller. Nezr nedir? Sonuç olarak oruç[209]

---

[208]Naim Ternava, *Bazat e Besimit – Akaidi 1* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alaud-Din Prishtinë Yayınları, 1998), 11-119.

[209]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës,* 12-13

4. İslam Tarihi Dersinin Müfredatı

1. Genel olarak Peygamberler
2. Muhammed (a.s.) ve onun çocukluk dönemi
3. Muhammed (a.s.) 40 yaşına kadarki hayatı
4. Vahiy
5. İslam'ın yayılması[210]

2.3.2. II. Sınıf Müfredatı

Kosova'daki İmam Hatip Liselerinin ikinci sınıftaki dersleri:

Kur'an, akaid, fıkıh, ahlâk; İslam tarihi, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, tarih, biyoloji, müdafaa-güvenlik, bilgisayar, beden eğitimi ve matematik.[211]

1. Kur'an Dersinin Müfredatı

1. İkinci cüzün başlangıcından dördüncü cüzün sonuna kadar okuma
2. Tecvit: İzhar, idgam, ihfa, iklâb, r harfinin kuraları, medd ve onun çeşitleri; el(lâm-ı târif) ve önemi, hemze
3. Ezber: Yasîn 1 ve 2. sayfa, Beled suresinden Beyyine suresine kadar ve aşereler: Bakara suresinin şu ayetleri: 197-203, 284-286, Âl-i İmrân suresinin şu ayetleri: 14-20, 102-109, 133-143, 144-148, 189-194[212]

2. Akaid Dersinin Müfredatı:

1. Din.
2. Hakikat, dinin kaynağı.
3. Allah (c.c.)'ın var oluşu.
4. Günahlar ve tövbe.
5. Dinlere genel bakış.

[210]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 16
[211]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 27.
[212]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 28.

6. Monoteist dinler.
7. Ruh, akıl ve şehvet.
8. Zühd.[213]

3. Fıkıh Dersinin Müfredatı

1. Genel olarak zekât
2. Genel olarak kefâretler[214]

4. Ahlâk Dersinin Müfredatı

1. Genel olarak ahlâkın temelleri[215]

5. İslam Tarihi Dersinin Müfredatı

1. Genel olarak savaşlar
2. Mekke'nin kurtuluşu
3. Muhammed (a.s.)'ın veda haccı
4. Muhammed (a.s.)'ın hastalanması ve ölümü
5. Ebu Bekir (r.a.)
6. Ömer (r.a.)
7. Osman (r.a.)
8. Ali (r.a.)
9. Emevilerin hanedanlığı, Muaviye zamanındaki saldırılar ve hilafetin verâseti[216]

2.3.3. III. Sınıf Müfredatı

Kosova'daki İmam Hatip Liselerinin üçüncü sınıftaki dersleri: Kur'an, tefsir, hadis, akaid, fıkıh, İslam tarihi, ahlâk, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, müdafaa, pedagoji, mantık, psikoloji, beden eğitimi.[217]

---

[213]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 28-29.
[214]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 30.
[215]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 31.
[216]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 32-33.
[217]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 45.

1. Kur'an Dersinin Müfredatı

1. Tecvid el-vakfu ve el-ibtida, duraklama işaretleri, duraklamanın usûlü, Tekbir, dua

2. Beşinci cüzün başlangıcından on beşinci cüzün sonuna kadar okuma

3. Ezber: Yasîn 3 ve 4. sayfa, El-Burûc'tan El-Fecr'e kadar, aşırlar: El-İsrâ suresinin 1-10 arasındaki ayetler, El-Enbiya suresinin 101-107 arasındaki ayetleri, El-Furkan suresinin 61-77 arasındaki ayetleri, Fussilet suresinin 30-36 arasındaki ayetler, El-Ahzâb suresinin 38-47 arasındaki ayetleri, El-Haşr suresinin 18-24 arasındaki ayetleri[218]

2. Tefsir Dersinin Müfredatı

1. Kur'an ve İslam öncesi Araplar
2. Kur'an ve onun adlandırılması
3. Kur'an'ın nüzul şekli
4. Kur'an'ın peyderpey indirilmesi
5. Mekkî ve Medenî ayetler
6. Kur'an'ın toplanması
7. Kur'an'ın nâzil olmasının sebepleri
8. Kur'an'da Nesih ve Mensuh
9. Kur'an okuyuşlarının tanımı
10. Kur'an'da El-Muhkem ve El-Muteşâbih
11. Tefsir ilmi ve onun gelişimi
12. Kur'an'ın tercümeleri[219]

3. Hadis Dersinin Müfredatı

1. Hadis ilmi ve onun ayrımı
2. Hadislerin ilk yazılma sistemi

[218]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 46.
[219]Qazim Qazimi, *Hyrje në Shkencat e Kur'anit* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Yayınları, 2006), 11-145.

3. Hadislerin ayrımı ve onun türleri
4. Senetlere göre hadislerin ayrımı
5. Zayıf hadis
6. Mevzû hadis
7. İlk dönemlerde hadislerin yorumlanması
8. İlk sahabeler
9. Tabiîn dönemi
10. Tebeu't-tabiîn dönemi[220]

4. Akaid Dersinin Müfredatı

1. Nübüvvet – Peygamberlik
2. Adem (a.s.)
3. Nuh (a.s.)
4. İbrahim (a.s.)
5. Mûsâ (a.s.)
6. İsâ (a.s.)
7. Allah tarafından gönderilen son Peygamber Muhammed (a.s.)
8. Hayat nedir
9. Kıyamet alametleri
10. Büyük deprem – Kıyamet
11. Cennet ve Cehennem
12. Kaza ve Kader [221]

5. Fıkıh Dersinin Müfredatı

1. Evlenme hukuku
2. Erkân-ı nikah
3. Mehir
4. Kızın hazırlanması
5. Genel olarak boşanmalar
6. Genel olarak iddet üzerine[222]

[220]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 48.
[221]Naim Ternava, *Pejgamberia, Njeriu dhe Përgjegjësia – Akaidi 3* (Priştine: Koha Yayınları, 1999), 9-149.

6. İslam Tarihi Dersinin Müfredatı

1. Genel olarak Abbasiler[223]

7. Ahlâk Dersinin Müfredatı

1. Ahlâk ilminin kaynağı
2. Hadis – Sünnet
3. Ahlâk ve hayat
4. Ahlâk açısından Peygamberlerin misyonu
5. Namaz
6. Zekât
7. Oruç
8. Hac
9. İslam'da temizlik
10. Selamlaşmak
11. Gayr-i müslimlere karşı müslümanların davranışı
12. İslam'da kadının durumu
13. Evlilik – İslam'da aile
14. Haramlar – Yasak olan şeyler[224]

2.3.4. IV. Sınıf Müfredatı

Kosova'daki İmam Hatip Liselerinin dördüncü sınıftaki dersleri: Kur'an, tefsir, hadis, akaid, fıkıh, usul-i fıkıh, İslam tarihi, imamet, İslam felsefesi, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, beden eğitimi.[225]

1. Kur'an Dersinin Müfredatı

1. Tecvidin tahkimi (kuvvetlenmesi)

---

[222]Resul Rexhepi, *E Drejta Martesore Islame* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Prishtinë Yayınları, 1996), 13-115.
[223]Bajrush Ahmeti, *Historia Islame 3 – Abasitët* (Priştine: Medreseja "Alâuddin" Prishtine Yayınları, 2002), 5-172.
[224]Naim Ternava, *Morali Islam – "Ahlaku 2"* (Priştine: Koha Yayınları, 2005), 7-160.
[225]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 61.

2. On beşinci cüzün başlangıcından Yüce Kur'an'ın sonuna kadar okuma
3. Ezber: Yasîn 5 ve 6. sayfa ve En-Nebe suresinden El-İnşikaksuresine kadar[226]

2. Tefsir Dersinin Müfredatı

1. El-Fatiha suresi, bu surenin adlandırılması, fazileti ve yorumu
2. El-Bakara suresi, bu surenin adlandırılması, fazileti, El-Bakara suresine giriş, şu ayetlerin yorumu 1-6, 177-185
3. El-Mâide suresi, bu surenin adlandırılması ve fazileti, El-Mâide suresine giriş, şu ayetlerin yorumu 1-7
4. El-Enfâl suresi, bu surenin adlandırılmasının sebepleri, şu ayetlerin yorumu 1-9
5. Er-Ra'd suresi, bu surenin adlandırılması, bu surenin nâzil olmasının sebepleri, 1-8 ayetlerinin yorumu
6. En-Nahl suresi, bu surenin adlandırılması ve 1-9 ayetlerinin yorumu
7. Tâhâ suresi, bu surenin adlandırılması ve 1-12 ayetlerinin yorumu
8. El-Mu'minûn suresi, surenin adlandırılması ve 1-17 ayetlerinin yorumu
9. El-Lokmân suresi, bu surenin adlandırılması ve 1-13 ayetlerinin yorumu[227]

3. Hadis Dersinin Müfredatı

Bu dersin hocası tarafından 70 hadis seçiliyor, bu hadislerin tercümesi ve yorumu işleniyor, bu 70 hadisten 30'u ezberleniyor.[228]

4. Akaid Dersinin Müfredatı

1. İlmu'l-kelâm (Kelâm ilmi).
2. Şiîler.
3. Havâricler.
4. Muhadisler.

[226]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 62.
[227]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 62-63.
[228]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 63.

5. Mutezile.
6. Ehli-Sunne vel-cemâ'a.
7. Dervişlerin düzeni.
8. İslam'a karşı yeni mezhepler.[229]

5. Fıkıh Dersinin Müfredatı

1. İslam esaslarına göre kesim
2. Yenilmesi helâl ve haram olan hayvanlar
3. Avcılık
4. Kazanç
5. Aile
6. İslâm şeriatın kurucuları
7. İmam Ebû Hanife
8. İmam Şâfi
9. İmam Malik
10. İmam Ahmed B. Hanbel
11. Adlî hukuk
12. El-Hudûd
13. Hadd-u zina
14. Hadd-u serika
15. Hadd-u şurb
16. Haddu'l-kazf
17. Cezaların türleri[230]

6. Usûl-İ Fıkıh Dersinin Müfredatı

1. Usûl-i fıkıh ilminin tarifi
2. Usûl-i fıkıh ilminin gelişimi
3. Bu ilmin ortaya çıkma nedeni
4. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinin arasındaki fark

[229]Naim Ternava, *Fraksionet në Islam – Akaidi 4* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" e Prishtinës Yayınları, 2005), 7-145.
[230]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 64-65.

5. Bu ilmin kuruluşu
6. Mezheplerin kuruluşundan sonra usûl-i fıkhın ilmi
7. Deliller
8. Orijinal deliller – Kur'an
9. Orijinal deliller
10. Orijinal olmayan deliler - İcma
11. Orijinal olmayan deliller – Kıyas
12. İctihâd ve ictihadda taklid
13. Diğer deliller: mesâlih, mursel, istihsân, örf vb.
14. El-Hâkimu
15. El-Mahkûmu fih
16. El-Mahkûmu aleyh
17. Yetki ve onun türleri
18. El-farz, farz-ı ayn, farz-ı kifâye
19. El-vâcibu
20. El-mendûb: türleri
21. El-harâmu: liaynihî, ligayrihî
22. El-mekrûhu tahrimen
23. El-mekrûhu tenzihen
24. El-mubah
25. El-azîmetu ver ruhsat[231]

7. İslam Tarihi Dersinin Müfredatı

Doğuda Abbasîler ve batıda Emevîler olmak üzere İslam Devleti'nin iki parçaya ayrılması:

Hükümdarları ise şöyledir:

I. Abdurrahman
I. Hişam ve I. Hakem
II. Abdurrahman ve Abdullah

[231]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës,* 65-66.

III. Abdurrahman ve II. Hakem
II. Hişam ve büyük Vezir, İbn Amr

Osmanlı Devleti'nin biçimlenmesinin aşamaları hakkında işlenen bilgiler aşağıda sıralamıştır.

1. Sultan Murad, Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin gelişimi ve Balkanlara ilerlemesi
2. Sultan Bayezid ve Timur'la mücadelesi
3. Fatih Sultan Mehmed'in Konstatinopolis'i fethi (İstanbul'un fethi) ve Kosova'da, Makedonya'da, Sahil'de ve Bosna'da İslam dininin yayılmasının başlangıcı
4. Gayr-i İslam devletlerinde İslam'ın yayılışı: Avrupa'da, Amerika'da, Australya'da, Çin'de, Hindistan'da, Japonya'da vb.
5. Fatımî Devleti'nin biçimlenmesi[232]

8. İmâmet Dersinin Müfredatı

1. Namazın önemi
2. Oruç
3. Zekât
4. Hac
5. Allah (c.c.)'a karşı sevgi
6. Peygamber (a.s.)'a karşı sevgi
7. İslam dinine karşı sevgi
8. Millete karşı sevgi
9. Kur'an
10. Mâûn suresinin yorumu
11. Sadakatul-fitr, vb.[233]

9. **İslam Felsefesi Dersinin Müfredatı**

[232]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 66-68.
[233]Bajçinca, *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme "Alâuddin" të Prishtinës*, 68.

1. Felsefeye giriş
2. İslam felsefesi
3. İslam felsefecileri[234]

Kosova İslam Birliğine bağlı olan medreselerde, Kosova Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına uygun olacak şekilde din eğitimi politikaları ve İslam dininin bütünlüğü de göz önünde bulundurularak medreselerin programında din dersleri itikadî olarak Maturidî, amelî olarak da Hanefî mezhebi esas alınmaktadır.

İlk kurulduğu yıllarda din derslerinin ağırlıkta olduğu bir müfredata sahip olan bu medrese son dönemlerde bu özelliğini biraz olsun yitirmiş, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla fen ve matematik dersleri müfredatta daha fazla yer işgal etmeye başlamıştır.

2.4. 2012'den Sonra Mevcut Olan Ders Müfredatı

2012 yılına kadar yukarıda verdiğimiz ders müfredatının uygulandığı Alâuddin Medresesi, bu yıldan itibaren müfredat değişikliğine sahne olmuştur. Bu değişiklik neticesinde 2012 yılından itibaren 10. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır: Arnavutça, İngilizce, Arapça, Türkçe, Kur'ân-ı Kerim, Fıkıh, Akaid, Matematik, Biyoloji, Fizik, Kimya, Coğrafya, Tarih, TİK (Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.[235]

11. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır: Arnavutça, İngilizce, Arapça, Kur'ân-ı Kerim, Fıkıh, Akaid, Kur'an Bilimi, Hadis Bilimleri, Ahlak, Matematik, Fizik, Tarih, Psikoloji, TİK (Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.[236]

12. sınıf müfredatında yer alan dersler şunlardır: Arnavutça, İngilizce, Arapça, Kur'ân-ı Kerim, Fıkıh, Usuli-Fıkıh, Akaid, Tefsir, Hadis, Da've-İmamat, Matematik, Tarih, Felsefe, Sosyoloji, TİK (Teknoloji Bilgileri) ve Beden Eğitimi.[237]

---

[234]Naim Ternava, *Pasqyrë e Filozofisë Islame* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" e Prishtinës Yayınları, 2005), 5-155.
[235]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12* (Priştine: Bashkësia Islame e Kosovës, 2019) 5-6.
[236]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 5-6.
[237]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 5-6.

2.4.1. X. Sınıf Müfredatı

10. Sınıf Fıkh Dersinin Müfredatı:[238]

1. Fıkıh İlmi ve Doğuşu
2. Namaz öncesi şartlar
3. Namazın ilk şartı - temizlik ve hükümleri
4. Namazın ikinci şartı - Abdes ve hükümleri
5. Namazın üçüncü şartı - setr-i avret (ayıp yerleri örtmek)
6. Namazın dördüncü şartı - Kıbleye yönelmek
7. Namazın beşinci şartı - zamanında namazı kılmak
8. Namazın altıncı şartı - Niyet
9. İslamın ikinci şartı Namaz
10. Namazın farzları rükünleri
11. Namazının vacipleri
12. Namazın sunetleri
13. Namazın âdapları
14. Namazı bozan ve bozmayan şeyler
15. Namazdan sonra zikir ve dualar
16. Sehiv secdesi
17. Vitr Namazı
18. Kaza namazları
19. Sünnet namazları
20. Terâvih namazı
21. Cemaatle namaz
22. Cuma namazı
23. Bayram namazları
24. Hastaların namazları
25. Seferi namazı
26. Cenaze namazı
27. Dualar

[238]Driton Arifi – Ekrem Maqedonci, *Fikhu 1 – Dispozitat e Namazit* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" – Prishtinë Yayınları, 2019), 255-260.

10. Sınıf İslam Tarihi Dersinin Müfredatı:[239]

1. Kur'an'dan Hikayeler
2. Kur'an'da adı geçen Peygamberler
3. Adem (a.s.)
4. Kabil ve Habil'in Kur'an'da Hikayesi
5. İdris (a.s.)
6. Nuh (a.s.) ve Tufanı
7. Hud (a.s.) ve Âd Kavmi
8. Salih (a.s.) ve Semûd Kavmi
9. İbrahim (a.s.)
10. İsmail (a.s.)
11. İshak(a.s.)
12. Lût (a.s.)
13. Yâkub (a.s.)
14. Yusuf (a.s.)
15. Şuayb (a.s.)
16. Mûsâ(a.s.)
17. Hârun (a.s.)
18. Eyub (a.s.)
19. Yûnus (a.s.)
20. İlyas (a.s.)
21. Elyesa (a.s.)
22. Zulkifl (a.s.)
23. Dâvud (a.s.)
24. Süleyman (a.s.)
25. Zekeriya ve Yahya (a.s.)
26. İsa (a.s.)
27. Uzeyr
28. Lukman
29. Zulkarneyn

[239]Samir B. Ahmeti, *Historia Për Klasën e 10* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2020), 5-6.

30. Ashâbul Kehf
31. Ashâbul Uhdûd

10. Sınıf Kur'an-ı Kerim Dersinin Müfredatı:[240]

1. Kur'an harflerini öğrenmek
2. Okuma kurallarını öğrenmek
3. Son on sureyi okumak
4. İlk yirmi sayfa okumak
5. Ezber:
6. El – Fatiha
7. Elif Lâm Mîm (El – Bakara, 1-5)
8. En – Nâs
9. El – Felak
10. El – İhlâs
11. El – Mesed
12. En – Nasr
13. El – Kafirun
14. El – Kevser
15. El – Ma'ûn
16. El-Kureyş
17. El – Fîl.

10. Sınıf Akaid Dersinin Müfredatı:[241]

1. Akaid İlminin Tanımı
2. Akaid İlminin Tanımı, kaynakları ve isimleri
3. Akaid İlminin alanları, önemi ve gelişimi
4. İman ve İslam
5. Allah'a iman etmek

[240]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 8.
[241]Muharrem Ternava, *Akaidi 1 – Bazat e Besimit* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2018), 227-230.

6. Nitelikler – Allah'ın nitelikleri
7. Allah'ın en güzel isimleri
8. Allah ismi
9. Meleklere iman etmek
10. Meleklerin doğası
11. Meleklerin bilgisinin kaynağı
12. Meleklerin özellikleri
13. Melek çeşitleri ve görevleri
14. Meleklerin isimleri
15. Kitaplara iman etmek
16. Tevrat
17. Zebur
18. İncil
19. Kur'an
20. Kur'an-ı Kerim'in yazılması, toplanması ve çoğalnması
21. Peygamberlere iman etmek
22. İnsanlığın peygamberlere olan ihtiyacı ve onları göndermenin hikmeti
23. Nebiy ve Resûl
24. Vahiy
25. Vahyin şekilleri
26. Peygamber sayısı
27. Peygamberler arasındaki dereceler
28. Allah'ın elçilerinin nitelikleri
29. Mucize
30. Olağanüstü şeyler ve çeşitleri
31. Muhammed (a. s.)'ın Mucizeleri
32. Hz. Muhammed'in peygamberliği ve misyonun özellikleri
33. Hz. Muhammed'in ahlâkı
34. Ahiret gününe iman etmek
35. Kaza ve Kadere iman etmek

2.4.2. XI. Sınıf Müfredatı

11. Sınıf Fıkh Dersinin Müfredatı:[242]

1. İslamın üçüncü şartı - Zekât
2. Genel olarak Zekât
3. İslamın dördüncü şartı - Oruç
4. Genel olarak Oruç
5. Oruç çeşitleri
6. Oruçu bozan ve bozmayan şeyler
7. İtikaf
8. İslamın beşinci şartı - Hac
9. Genel olarak Hac
10. Kurban ve onun hükümleri
11. Genel olarak Kurban

11. Sınıf Kur'an İlimleri Dersinin Müfredatı:[243]

1. Birinci bölüm - Kur'an İlimleri
2. İkinci bölüm - Kur'an
3. Üçüncü bölüm - İlham (Vahy)
4. Dördüncü bölüm - İlahî vahiylerin nuzûlü
5. Beşinci bölüm - ilk nuzûl, son nuzîl ve Kur'an ayetlerin sıralaması
6. Altıncı bölüm - Mekke ve Medine sureleri
7. Yedinci bölüm - Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek, muhafaza ve cem edilmesi
8. Sekizinci bölüm - Kur'an'ın kıraetleri ve en meşhur kıraetler
9. Dokuzuncu bölüm - Ayet ve surelerin aralarındaki bağlantılar
10. Onuncu bölüm - Kur'an mucizesi
11. Onbirinci bölüm - Nuzul sebepleri
12. Onikinci bölüm - Kur'an-ı Kerim'de Nesh
13. Onüçüncü bölüm - Kur'an müfessirlerine göre ayetlerin tasnifi

[242]Driton Arifi – Ekrem Maqedonci, *Fikhu 2 – Dispozitat e Zekatit, Agjërimit dhe Haxhit* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" – Prishtinë Yayınları, 2015), 181-185.
[243]Adnan Simnica, *Shkencat e Kur'anit* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2014), 185-188.

14. Ondördüncü bölüm - Kur'an'da yeminler, rivayetler, tartışmalar ve örnekler
15. Onbeşinci bölüm - Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilmesi

11. Sınıf İslâm Ahlâkı Dersinin Müfredatı:[244]

1. İslâm Ahlâkı
2. Ahlâk Ve Din
3. Ahlâk Bilimi Nedir?
4. Bilimin Etik Üzerindeki Önemi
5. Ahlâk Biliminin Amacı
6. Etik Bilimini Öğrenmenin Yararları.
7. Ahlâk İlminin Diğer Bilimlerle Münasebetleri.
8. Etik Biliminin Gelişim Tarihi
9. Orta Çağda Ahlâk
10. Hz. Muhammed'den Önce Araplar Arasında Ahlâk
11. Müslümanlar Arasında Ahlâk
12. Ahlâk Bilimleri ve İslâm Filozofları
13. Muhammed Aleyhisselâm - İslâm Ahlâkının En Parlak Örneği
14. İnsan ve Ahlâka Olan İhtiyacı
15. İnanç ve Saygı
16. Muhammed (A.S.)'ın Peygamberliği
17. Yükümlülükler - Görevler
18. Kendine Karşı Yükümlülükler
19. Komşulara ve Topluma Karşı Yükümlülükler
20. Müslümanların Komşularına Karşı Görevleri
21. Ebeveynlerin Çocuklara Karşı Yükümlülükleri
22. Çocuğa Karşı Görevleri Nelerdir?
23. Çocukların Ebeveynlerine Karşı Yükümlülükleri
24. Haklar ve Yükümlülükler
25. Yaşam Hakkı

[244]Naim Ternava, *Morali Islam – Ahlaku* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2014), 189-190.

26. İslam’da Özgürlük
27. Ruhun Arınması
28. Ruh Arınmasının En Büyük Koruyucusu Kimdir?
29. İslam ve İlim
30. Adalet
31. Adil Olmak Ne Demek?
32. İş ve İş’in Önemi
33. İnsan İşsiz Yaşayabilir mi?
34. Ne İş Yapmalıyız?
35. Erdem
36. Allah ve Resul Sevgisi
37. Samimiyet ve Hakikat Sevgisi
38. Cesaret
39. Merhamet - İyilik
40. Yardım - Dayanışma
41. Sabır (Dayanma)
42. Allah’a Tevekkül Etmek
43. İslam Kardeşliği
44. İslam’da Temizlik
45. Selamlaşmak
46. Müslümanların Gayrimüslimlere Karşı Davranışları
47. İslâm’da Kadının Yeri
48. Evlilik - İslâm’da Aile
49. Aile
50. Çok Eşlilik
51. Ticaret
52. Allah Korkusu
53. Allah’ın Hükümleriyle Manevî ve Ahlâkî Tatmin
54. Ölümü Hatırlamak
55. Müslümanların Fakirlere Yaptığı Yardım - Sadaka
56. Tövbe
57. Haram - Yasak Olan Şeyler
58. Ölçülü Yiyecek ve İçecek

59. Alkollü İçecekler ve Kullanımı
60. Kumar
61. Zina
62. Yalan
63. İkiyüzlülük
64. Hased
65. Kibir
66. Yalan Yere Yemin
67. Gıybet ve Söz Taşımak (Kovuculuk)
68. Hırsızlık
69. Dilenmek

11. Sınıf Kur'an-ı Kerim Dersinin Müfredatı:[245]

1. Kur'an-ı Kerim'in 21. sayfasından El – A'raf suresinin sonuna kadar
2. Tecvid kurallarını öğrenmek
3. Ezber:
4. Ed – Duhâ suresinden El-Hümezeh suresine kadar
5. Yâsîn suresinin ilk üç sayfası
6. Bakara suresi 152-157 ve 183-186
7. Âl-i İmrân suresi 189-194

11. Sınıf Akaid Dersinin Müfredatı:[246]

1. Ahiret
2. Sem'iyât ve Gaybiyât
3. Ruh ve Hayatın Evreleri
4. Kabir Hayatı - Berzah
5. Kabir Hayatı
6. Sorgulama
7. Kabirde Mukâfat ve Ceza

[245]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 9.
[246]Muharrem Ternava, *Akaidi 2* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2019), 215-217.

8. Ahiret Gününe İman Etmek
9. Kıyamet Alâmetleri
10. Kıyametin Küçük Alâmetleri
11. Kıyametin Büyük Alâmetleri
12. Kıyamet - Yıkım Anı
13. Diriliş
14. Toplanma Günü
15. Hesap Günü - Allah'ın Huzurunda Hesap Vermek
16. Hesap Gününün Anları
17. Cennet, Tanımı ve Ona Olan İnanç
18. Cehennem, Tanımı ve Ona Olan İnanç
19. Cinlerin Dünyası
20. Kaza ve Kader
21. Doğru İnancı Yok Eden Şeyler
22. İnançsızlık - Küfür
23. Tekfir - Dinden Çıkma Suçlaması
24. Şirk - Çoktanrıcılık
25. Nifak - İkiyüzlülük
26. Günah ve Günahkârlar
27. Günahın İman Üzerindeki Etkisi - İnanç
28. İnancın Bileşenleri
29. Toplama ve Çıkarma
30. Doğru İnancı Sapmalardan Korumak

11. Sınıf Hadis İlmi Dersinin Müfredatı:[247]

1. Hadis İlmi ve Terminolojisi
2. Terimler - Hadisin Tanımları
3. Kudsî Hadis
4. Hadislerin Bağlamlarına Göre Tasnifi
5. Hadis Bölümleri ve Tasnifleri

[247]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 33-36.

6. Mütevâtir Hadis (Çoklu Aktarım)
7. Ehad Hadis (Tek Ravi)
8. Hasen Hadis (Değerli)
9. Zayıf Hadis
10. Zayıf Hadis İle Çalışma (Amel Etme) Hakkında Düşünceler
11. Mevzu Hadis - (Uydurma)
12. Hadis Ravileri ve Hadis Ravilerinin Şartları
13. Hadisleri Kabul ve Nakletme Yolu
14. Hadisçilerin Unvanları
15. Hadis Öğrenmek İçin İlk Ekollerin Tanıtımı
16. Hadis Öğrenmek ve Geliştirmek
17. Hadis Yazımının Başlangıcı
18. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Hadis Yazma Çabaları
19. Tabiîn Döneminde Yazı
20. Hadislerin Yazılması İçin Ömer Bin Abduaziz'in Emri
21. Etbai-Tabi'in Etba-i Tâbiîn Zamanında Hadis Yazımı
22. Seçkin Müsnedler
23. Altı Doğru Kitap
24. Hz. Muhammed'in Hadislerinin Diğer Derlemeleri ve Türleri
25. Hadis Kitaplarının Değerlerine Göre Sıralaması
26. Hadis Râvilerinin Nesli
27. İlk Nesil
28. Ebu Hureyre (r.a.)
29. Abdullah Bin Ömer (r.a.)
30. Enes Bin Mâlik (r.a.)
31. Ayşe (r.a.)
32. Tâbiîn Nesli
33. Said Bin Müseyyeb
34. Nafia Bin Hürmez
35. İbni Shihab ez-Zuhrî
36. İmam Ebû Hanife
37. Etba-i Tâbiîn Nesli
38. İmam Mâlik Bin Enes

39. İmam Eş-Şafiî
40. Süfyan es-Sevrî
41. Süfyan Bin Uyeyne

11. Sınıf İslam Tarihi Dersinin Müfredatı:[248]

1. Muhammed (a.s.) Biyografisine Giriş
2. Genel Olarak Muhammed (a.s.)'ın Hayatı ve Olayları

2.4.3. XII. Sınıf Müfredatı

12. Sınıf Fıkh Dersinin Müfredatı:[249]

1. Genel Olarak Evlilik Hükümleri
2. İslâm'da Kadının Yeri
3. Gayri Müslimlerde Kadının Yeri ve Muamelesi
4. İslâm'ın Haram Saydığı Evlilikler
5. İslâm'a Göre Nişan
6. Evlilik - İslam'da Tanımı, Faydaları ve Hikmetleri
7. Evlilik Şartları
8. Mehir - Çeyiz ve Hükümleri
9. Evlilik Yasakları
10. Dinler Arası Evlilikler
11. Çok Eşlilik
12. Aile Planlaması
13. Tüp Bebek
14. Çocukların Evlât Edinilmesi
15. Boşanma Bölümü
16. Boşanma ve Hükümleri
17. Yasal Boşanma Şekli
18. Boşanma Türleri
19. Boşanmak Anlamına Gelen İfadeler

[248]Samir B. Ahmeti, *Historia Për Klasën e 11* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2020), 7-10.
[249]Ekrem Maqedonci – Driton Arifi, *Fikhu 3 – Dispozitat Mbi Marrëdhëniet Ndërnjerezore* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2016), 297-304.

20. İslâm Alimlerinin İhtilaf Ettikleri Boşanmalar
21. Anlaşmalı Boşanma
22. Zıhar
23. Zina Nedeniyle Karşılıklı Lânet (Lian)
24. Evliliğin Feshi
25. Mahkeme Kararı İle Boşanma
26. Kadının Kocasından Ayrıldıktan Sonraki Bekleme Süresi (İddet)
27. Zorunlu Tedârik ve Bakım (Nafaka)
28. Çocuklara ve Kendilerine Bakamayacak Durumda Olanlara Bakmak (Hadane)
29. Kişiler Arası İlişkileri Düzenleyen Hükümler Bölümü (Muamelât)
30. Satışlar ve Oranları
31. Faiz ve Hükümleri
32. Sigorta ve Çeşitleri
33. İslamîŞeriata Göre Hayvan Kesmek
34. İslamî Şeriatta Gıdalar ve Normları
35. İslam Hukukunda Giyim ve Süslenme Hükümleri
36. Vasiyet
37. İslam Ceza Hukuku Bölümü
38. İslam Hukukuna Göre Ceza Hukuku
39. Zinanın Cezası
40. Ahlâkî İftira İçin Ceza Hukuku
41. Hırsızlığa Karşı Ceza Hukuku
42. Sarhoş Edici İçkiler İçin Ceza Hukuku
43. İrtidata Karşı Ceza Hukuku
44. İslâm Hukukunda Öldürme ve Kategorileri
45. Kısas ve Hükümleri
46. Dört İmamın Hayatı ve Mezhebi
47. İmam Ebû Hanife ve Ekolü
48. İmam Mâlik, Hayatı ve Hukuk Okulu
49. İmam Muhammed Bin İdris eş-Sâfiî ve Hukuk Okulu
50. İmam Ahmed Bin Hanbel ve Hukuk Okulu

12. Sınıf Kur'an-ı Kerim Dersinin Müfredatı:[250]

1. El-Enfal Suresinden En-Nas Suresine Kadar Okuma
2. Tecvid Kurallarını Öğrenmek
3. Ezber:
4. Fecr Suresi
5. Beled Suresi
6. Şems Suresi
7. Leyl Suresi
8. Yâsîn Suresinin Son Üç Sayfası
9. Bakara Suresi 197-203 ve 284-286
10. Haşr Suresi 18-24

12. Sınıf Usûl-ü Fıkh Dersinin Müfredatı:[251]

1. Usûl-ü Fıkıh İlmi, Mefhumu ve Fıkıh İlminden Farkı
2. Usûl İlminin Doğuşu
3. Usûl-ü Fıkıh Çalışma Yöntemleri
4. İslâmîŞeriat Hükümlerinin Kaynakları-Argümanları
5. Kuran - Şeriat Normlarının Temeli
6. Normlar - Kuran'da Yer Alan Hükümler
7. Muhakeme Yolları ve Kur'an Ayetleri İle Normların Açıklama Biçimleri
8. Şeriat Normlarının İkinci Temel Kaynağı Olan Sünnet
9. Kur'an'ın Hükümlerini Tartışmada Sünnetin Rolü Ve Konumu
10. Âlimler Arasında Ahad Hadis-i Şerif İle Amel Şartları Ve Münakaşa Gücü
11. Alimlerin İcma-Fikr Birliği, İslâmîŞeriat Normlarının Üçüncü Temeli
12. Kıyas - Analoji, İslâmîŞeriat Normlarının Dördüncü Temeli
13. Kıyasın Şartları ve Çeşitleri
14. Kur'an'ın Vahyinden Önceki İlâhî Yasalar (İslâmîNormların Tartışmalı Temeli)

[250]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 10.

[251]Flamur Sofiu, *Usuli Fikhu – Bazat dhe Metodologjia e Jurisprudencës Islame* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2019), 227-231.

15. İstishâb - Önceki Yasal Duruma ve Norma Dayalı Yasal Muhakeme
16. İstihsân - Normların Belirlenmesini Gerektiren Bir Argümana Dayalı Özel Yasal Muhakeme
17. İstislâh- İslam Hukukunda Genel Çıkarlar ve Tartışma Gücü
18. Örfî - Örf ve Adet Hukuku
19. Sedd-ü Zerâî - Önleyici Tedbirler, İslâmîHukuk Hükümlerinin Tartışmalı Kaynağı
20. Kanun Koyucu
21. Hüküm - Şeriat Normu, Kavramı ve Usûl-ü Fıkıhtaki Anlamı
22. Şeriat Ücretlendirme Oranlarının Sınıflandırılması
23. Farz ve Vacip Arasındaki Fark
24. Normlar - Ağır Olmayan Şeriat Hükümleri
25. İshtihdad - İslami İlimler Alanında Bağımsız Bilimsel Araştırma ve Müctehidin Şartları
26. Taklid - İslâmîŞeriat Normlarının Düşünce ve Uygulamasında Taklit
27. İslam'da Fetva, Mefhum, Hassasiyet ve Doğruluk Ölçütleri

12. Sınıf Akaid Dersinin Müfredatı:[252]

1. Dinlere Bakış
2. Dine Olan İhtiyaç
3. Animist Dinler (Animizm, Fetişizm)
4. Tarihî - Felsefî Dinler: Zerdüştlük
5. Hinduizm
6. Konfüçyüsçülük
7. Budizm
8. Yeni Dinler ve İdeolojiler
9. Ateizm ve Agnostisizm
10. Yahudilik
11. Hıristiyanlık
12. İslâm ve Özellikleri
13. Kelam Bilimi - (Apolocetik) Özür Dileme

[252]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 25-26.

14. Hiziplerin Yaratılmasının Nedenleri
15. Siyasî Hizipler: Şiîler
16. Şiî Gruplar ve İlkeleri
17. Hâricîler-Hâricî Gruplar ve İlkeleri
18. Mu'tezile-Mu'tezilî Gruplar ve İlkeleri
19. Mürcieciler (Mürciîler)
20. Ehl-iSünnet ve'l-Cemaat
21. Muhaddisler - Gelenekçiler
22. Matüridiyye
23. Eş'arîler
24. Selefîler
25. Vahhâbî
26. Tasavvuf
27. Dervişler - Tarikatlar
28. Kadiyeliler - Ahmediler
29. Babiyeliler – Behâîler

12. Sınıf Tefsir Dersinin Müfredatı:[253]

1. Tefsir İlmi Hakkında Bilgi
2. Tefsirin Tanımı
3. Kur'an Tefsirlerinde Referanslar
4. Kur'an'ın Kur'an İle Tefsiri
5. Peygamber Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Sözlerini (Sünnetini) Yorumlamak.
6. Kur'an'ı Sahabenin Sözleriyle Yorumlamak
7. Tabiîn Sözleriyle Kur'an'ı Yorumlamak
8. Yorumcu Koşulları
9. Tefsir Türleri
10. Kur'an-ı Kerim'den Bazı Ayetleri Yorumlamak
11. el-İstiazanın Tefsiri, Besmele ve Fatiha Suresi
12. Bakara Tefsiri

[253]Jakup Çunaku, *Tefsir – Komentimi i Disa Pjesëve nga Kur'ani Famëlartë* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2020), 231-232.

13. Bakara Suresinin (1-5) Ayetlerinin Tefsiri
14. Bakara Suresi 177. Ayetin Tefsiri
15. Oruç Ayetleri
16. Mâide Suresinin 1-6. Ayetlerinin Tefsiri
17. Enfal Suresi 1-8
18. Ayetlerin Yorumu: (1-9) Llukman Suresi
19. El-Fîl Suresinin Yorumu
20. El-Kureyş Suresinin Tefsiri
21. El-Mâûn Suresinin Tefsiri
22. El-Kevser Suresinin Tefsiri
23. El-Kâfirun Suresinin Tefsiri
24. En-Nasr Suresinin Tefsiri
25. El-Mesed Suresinin Tefsiri
26. El-İhlâs Suresinin Tefsiri
27. El-Felâk Suresinin Tefsiri
28. En-Nâs Suresinin Tefsiri

12. Sınıf Dave - İmamat Dersinin Müfredatı:[254]

1. İslâmî Çağrı ve Bu Bilimin Tanımı
2. Dâvetin Değeri - İslâmî Çağrı
3. İslâmî Çağrının Gerekliliği ve İhtiyacı
4. Dâvet Oranı - İslâmîÇağrı
5. İslâm'da Davetçilerin Kategorileri
6. İslâmî Dâvetin Amaçları
7. Dâvetin Faydaları - İslâmîÇağrı
8. İslâmî Dâvetin Özellikleri
9. İslâmî Çağrının Şartları
10. İslâm'a Davet Eden Kişinin Sahip Olması Gereken Değerler ve Özellikler
11. İslâm'a Davet Edilenler - İslâmîDâvet Perspektifinde Çağrılanlar
12. Menhec – İslâmî Çağrı Programı
13. İslâmî Çağrı Yöntemleri

[254]Jakup Çunaku, *Metodologjia e Thirjes në Islam Dave* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2018), 157-160.

14. İslâmî Dâvetin Araçları

12. Sınıf Felsefe Dersinin Müfredatı:[255]

1. Felsefenin Adı ve Tanımı
2. Felsefî Problemler
3. Felsefe Tarihinin Bölünmesi
4. Müslüman Düşüncesinin Başlangıcı
5. İslâm'ın Başlangıcındaki Mantıksal Düşünme - Son Vahiy
6. Kur'an'ın Doğallığı ve Felsefî Araştırma – Kur'an Felsefeyi Yasaklıyor Mu?
7. Hulefâi Rraşidin Zamanında Felsefe
8. Emevî Devletinde Mantıksal - Felsefî Düşünce
9. Abbasî Devleti ve Mantık-Felsefî İlimlerin Konumu
10. Yunan Felsefesinin Araplara Nasıl Nüfuz Ettiği
11. Gayrimüslim Âlimlerin İslam Felsefesi Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konudaki Tartışmalar
12. İslâm Âlimleri ve Felsefe
13. Felsefeye Karşı Çıkanların Konumu - Ehl-i Sünnet'in Görüşü
14. İlmü'l-Kelam Hakkındaki Görüşleri
15. Gelenekçilerin Felsefe Öğretileri Hakkındaki Görüşleri
16. Felsefe Savunanların Tutumu
17. Felsefenin Faydası ve Dine Hizmeti
18. Felsefî Öğretiler Üzerine İbn Rüşd
19. Gazâlî'nin Felsefe ve Filozoflar Hakkındaki Görüşleri
20. İslâmî Bilgi İle Felsefî Bilgi Arasındaki Fark
21. Doğuda İslâm Felsefesi
22. İspanya'da Felsefi Öğretilerin Nüfuzu
23. İslâm Filozofları
24. El-Kindî
25. Farâbî
26. İbn Sînâ

[255]DÇFA, *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 dhe 12*, 63-65.

27. Avrupa'da İslam Felsefesinin Nüfuzu
28. Gazâlî
29. İbni Rüşd
30. İhvân-ı Safâ
31. Sâdık Kardeşlerin Ansiklopedisi
32. İbn Tufeyl
33. İbn Miskeveyh
34. İbn Bâce
35. İbn Haldun
36. İslâm Filozoflarının Bazı Temel Konulardaki Düşünceleri
37. İslâm Felsefesinin En Önemli Konuları
38. Allah'ın Birliği Üzerine
39. Dünya
40. İnsan

12. Sınıf İslam Tarihi Dersinin Müfredatı:[256]

1. Birinci Bölüm

2. Dört Salih Halife
3. Ebu Bekir Es-Sıddîk (r.a.)
4. Umer İbnu'l-Hattab (r.a.)
5. Osman İbn Affân (r.a.)
6. Ali Bin Ebî Tâlib (r.a.)

İkinci Bölüm

7. EmevîHânedanı 41 - 132 H. / 661 - 750 M.
8. Umer Bin Abdul Aziz
9. Emevîler Devrindeki En Önemli Olaylar ve İslâm'ın Yayılışı

Üçüncü Bölüm

10. Abbâsî Hânedanı 132-656 H. / 750-1258 M.
11. Harunu'r-Reşid
12. Abbasiler Devrinde En Önemli Olaylar ve İslâm'ın Yayılışı

Dördüncü Bölüm

[256]Samir B. Ahmeti, *Historia Për Klasën e 12*, (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2020), 8-10.

13. Haçlı Seferleri
14. Haçlı Seferlerinin Sebepleri ve Amaçları
15. Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Kurtuluşu
16. Haçlı Seferlerinin Sonuçları

Beşinci Bölüm

17. Osmanlılar
18. Sulltan I. Osman
19. Sultan I. Murat ve Kosova Savaşı
20. Sultan I.Murat
21. Kosova Savaşı 1389
22. Osmanlı'nın Kosova'da İslam'ı Yaymak İçin Kullandığı Yöntemler
23. Tarihçilerin Osmanlı'nın İslam'ı Yayma Yöntemlerini Değerlendirmesi

Altıncı Bölüm

24. İliryalılar
25. İlirya Yerleşimleri
26. Dardanyalıların Krallığı
27. Ardianların Krallığı

Yedinci Bölüm

28. Arnavut Topraklarının Roma İşgali
29. Balkanlar'daki Slav İstilaları

Sekizinci Bölüm

30. Arnavut Prizren Birliği
31. Arnavut Prizren Birliğinin Kurulması
32. Berlin Kongresi
33. Arnavut Prizren Birliğinin Geçici Hükümet Kuruluşu

12. Sınıf Hadis Dersinin Müfredatı:[257]

1. 40 Hadisin Yorumu
2. 40 Hadisten Çıkartılan Dersler ve Hikmetler

[257]Fidan Xhelili vd., *Hadith – Dyzet Hadithe të Përzgjedhura për Klasën e 12-të* (Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2012), 5-7.

Sonuç olarak müfredatın din dersleri alanında yeterince zengin olduğu görülmektedir. İlerleyen bölümlerde Alâuddin Medresesi'nin personel yapısı incelenecektir. Bu keşif, bu tür bilgiyi aktarmaktan ve öğrencilerin eğitim deneyimini şekillendirmekten sorumlu kişilere ışık tutacaktır.

2.5. Alâuddin Medresesi'nin Müdürleri

Geçmişten günümüze, Alâuddin Medresesi'nde okul müdürü olarak görev yapmış olan iderecilerin isimleri aşağıda verilmiştir:

1. Ahmet Mustafa
2. Bajram Agani
3. Muharrem Adili
4. Shemsi Salihu
5. Rashit Osmani
6. Sherif Ahmeti
7. Resul Rexhepi
8. Qazim Qazimi
9. Naim Tërnava
10. Ekrem Simnica
11. Bahri Simnica[258]
12. Jakup Çunaku
13. Fadil Hasani

Alauddin Medresesi'nin tarihsel liderliğinin izini süren yukarıda sunulan müdürler listesi, kurumun eğitim yolculuğuna yön veren kendini adamış bireylerin sürekliliğini özetlemektedir. Ahmet Mustafa'dan Fadıl Hasani'ye kadar her isim, okulun tarihinde bir zaman dilimini temsil etmekte ve akademik ve idarî manzarayı şekillendirmekle görevlendirilenlerin kararlılığını ve liderliğini yansıtmaktadır.

2.6. Alâuddin Medresesi'nin Kadrosu

Medresenin kadrosu, kalifiye ve deneyimli öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Medresede ders veren hocalar, İslamî ilimlerin yanı sıra felsefe, sosyoloji, tarih, dil ve edebiyat gibi alanlarda da uzmanlaşmışlardır. Alâuddin Medresesi'nde farklı görevlerde

[258]Medreseja, "Historiku i Shkollës" (Erişim 25 Ekim 2015)

hizmet vermiş olan kişilerin görevleri, görev türleri, eğitim düzeyleri ve eğitimlerine dair bazı bilgiler aşğıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 18: Alâuddin Medresesi'nin Eğitim Kadrosu[259]

No.	Adı Soyadı	Yeterlilik ve kredi	Yüksek Lisans	Ders
				Öğretmen
1	Fadil Hasani	Bağdat Üniversitesi Felsefe Fakültesi. Bölüm: Arap Dili ve Edebiyatı, 4 yıl 240 kredi	Kalkandelen Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Doğu Filolojisi - Arap Dili, Yüksek Lisans, 60 kredi ve Doktora	Müdür
2	Xhavit Qerimi	El-Ezher Üniversitesi, Fakülte "Dinin Temelleri". Bölüm: "Akaid (İnanç) ve Felsefe", AKTS 240, Kahire	Priştine Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Bilimleri Yüksek Lisansı, 60 kredi	Sekreter
3	Xhevdet Rusinovci	Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi.Bölüm: İngiliz Dili ve Edebiyatı, Priştine, Kosova, 240 kredi	(Profesör, Yüksek Lisans), Avusturya Graz Üniversitesi'nde Doktora öğrencisi	İngilizce
4	Samir Ahmeti	Jeraş Üniversitesi, Özel Şeriat Fakültesi, 4 yıl, Ürdün. 240 kredi	Devlet İslam Üniversitesi Ummu Durmar, Sudan'da İslam Tarihi Yüksek Lisans derecesi, 60 kredi	Tarih
5	Valbona Asllani	Suriye Arap Cumhuriyeti "Al-Feth Al-İslamî Enstitüsü"nde "İslamî Fıkıh Mezunu". (Dört yıllık fakülte), 240 kredi		Kur'an
6	Ekrem Maqedonci	El-Ezher Üniversitesi, İslâm Hukuku Fakültesi (Dört Yıllık Fakülte). 240 kredi	Lübnan Trablus'taki Jinan Üniversitesi'nde Yüksek Lisans Derecesi (İslamî Fıkıh), 60 kredi	Fıkıh-İslam Hukuku
7	Ramadan Uka	İslami İlimler Fakültesi, Priştine, Kosova. 4 yıllık fakülte. 240 kredi	Kalkandelen Devlet Üniversitesi, Kuzey Makedonya, Pedagoji Yüksek Lisansı. 60 AKTS	Etik (Ahlak)
8	Gykan Shipkovica	Zerqas Özel Üniversitesi, İslam Hukuku Fakültesi,	Hukuk Felsefesi Doktoru. İslamî	Akaid

[259]Okul müdürü Fadil Hasani'den Alâuddin Medresesi'nin Eğitim Kadrosu listesi istenmiştir. Tarih: 11.12.2022

		İslam Hukuku 240 kredi	İlimler Üniversitesi. Hukuk Amman, Ürdün.	
9	Almedin Ejupi	4 yıllık lisans. İslam Üniversitesi, Medine. Suudî Arabistan. İslamî İlimler, İslam Hukuku Fakültesi. 240 AKTS		Tefsir
10	Mirije Xhoxhaj	İslamî İlimler Fakültesi, Priştine, Kosova. İslamAraştırmaları, 240 AKTS		Tarih
11	Reshat Mexhiti	El-Ezher Üniversitesi, Kamu, İlahiyat Fakültesi, Kur'an İlimleri Bölümü. Kahire, Mısır. 240 AKTS		Kur'an ve Tefsir
12	Flamur Sofiu	İslamî İlimler Fakültesi, Priştine, 240 kredi	İslamî İlimler Yüksek Lisansı, Beyrut, Lübnan. İslâm Araştırmaları Doktoru, Novi Pazar, Sırbistan Cumhuriyeti.	Arapça ve Fıkıh
13	Enes Mazllami	4 yıllık lisans. Medine İslâm Üniversitesi,Suudî Arabistan. İslamî İlimler, İslâm Hukuku Fakültesi. 240 AKTS		Fıkıh-İslam Hukuku
14	Driton Arifi	İslâm Hukuku Fakültesi'nde İslâm Hukuku - İslâm Üniversitesi, Muhammed Bin Saud, Riyad, Suudî Arabistan. 240 kredi	İslâm Hukuku Yüksek Lisansı-Kahire, Mısır, 2013, 60 kredi	Usûl-ü Fıkıh
15	Shahë Memishi	Priştine Üniversitesi Priştine Edebiyatı ve Arnavut Dili, Felsefe Fakültesi, 4 yıl, 240 kredi		Arnavutça
16	Besnik Jaha	Priştine Üniversitesi "Hasan Priştina", Filoloji Fakültesi (240 AKTS), Arnavut Edebiyatı Bölümü,	Arnavut Edebiyatı Yüksek Lisans (60 AKTS) Doktora .	Arnavutça
17	Hatixe Jashanica - Sadriu	"Zarqa Üniversitesi", Şeriat Fakültesi, Özel, Anabilim Dalı: İslamî Fıkıh ve İslam'da Şeriat'ın temelleri), Amman, Ürdün, 240 kredi		Fıkıh-İslam Hukuku
18	Muharrem	Lisans –El-Ezher	Yüksek Lisans -	Akaid

	Tërnava	Üniversitesi, Fakülte "Dinin Temelleri". Bölüm: Akaid (İnanç) ve Felsefe, ECTS 240, Kahire – Mısır.	İşletme, İktisat Fakültesi, Riinvest Koleji, AKTS 60, Priştine, Kosova	
19	Muhammed Dermaku	El-Ezher Devlet Üniversitesi, Şeriat ve Hukuk Fakültesi, İslamî Şeriat Bölümü, dört yıllık, 240 AKTS		Usûl-ü Fıkıh
20	Rrahim Aliu	Birleşik Arap Emirlikleri Devlet Üniversitesi, Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi, "İslamî İlimler", 240 kredi	Ehlü'l-Beyt Üniversitesi, Ürdün, İslamî Fıkıh ve Hukuk Fakültesi, Yüksek Lisans, 60 kredi	Hadis
21	Jakup Çunaku	Temel Din Bilgisi Fakültesi - Al-Ez'har Devlet Üniversitesi 240 kredi	Ürdün'de Ehlü'l-Beyt Üniversitesi,İslamî Fıkıh ve Hukuk Bilimleri Fakültesi'nden Yüksek Lisans mezunu.	Arnavutça
22	Mustaf Hajdari	Şeriat ve Hukuk Fakültesi, İslamî Şeriat Bölümü, dört yıllık, 240 AKTS, Medine Devlet İslam Üniversitesi, Suudî Arabistan		Kur'an
23	Shkelzen Hoxha	Lisans"İslamî Meslek Fakültesi" Trablus Libya, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, dört yıl, 240 kredi		Arapça
24	Hysni Beka	Lisans İslam Dave Fakültesi, Kamu, Trablus Libya, Bölüm Arap Dili ve Edebiyatı, dört yıl, 240 kredi		Arapça
25	Kujtim Jashanica	Şeriat Fakültesi, Usûlü'd-Dîn (Din Temelleri) Bölümü, Ürdün Üniversitesi - Amman, Ürdün. Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Dalı, Ün. Bayrağı - Amman, Ürdün.	Temel İlimler Fakültesi, Tefsir Dalında Yüksek Lisans, Dünya Fakültesi Islamic Sciences(İslâmî İlimler) - Amman, Ürdün	Arapça
26	AdnanSimnica	Dinin Temelleri (Usûlü'd-Dîn) Fakültesi, Bölüm Tefsir. El-Ezher Üniversitesi, Kahire, Mısır.		Kur'an İlimleri

		240 kredi		
27	Ahmet Rama	Dinin Temelleri (Usûlü'd-Dîn) Fakültesi, Bölüm Tefsir. El-Ezher Üniversitesi, Kahire, Mısır. 240 kredi		
28	Bahri Simnica	4 yıllık Lisans. Medine İslam Üniversitesi. Kamu, Suudî Arabistan İslâmî İlimler, İslam Hukuku Fakültesi. 240 AKTS		Kur'an
29	Shemsi Rrahimi	Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi.Bölüm: Oryantalism, Kamu, 240 kredi.		Türkçe
30	Shefqet Krasniqi	Ürdün Halk Üniversitesi, Filoloji Fakültesi.Bölüm: Arap Dili ve Edebiyatı, 4 yıl, 240 kredi		
31	Sumeje Hashani	El-Kasimî Üniversitesi, Filoloji Dalı.Bölüm: Arap Dili ve Edebiyatı, 4 yıl, 240 kredi		Arapça
32	Selatin Mehani	Zarqa Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, Özel. Bölüm: İslâmî Fıkıh, Amman, Ürdün, 240 kredi	İslâmî İlimler Üniversitesi, İslâm Fıkhının Temelleri, İslâmî İlimler Yüksek Lisansı, 60 kredi, İslâm Bilimleri Doktoru	Eğitimci
33	Pajazit Tërnava	Jarash Üniversitesi (Xeresh) - Ürdün, Şeriat Fakültesi - İslâmiî Fıkıh	"Victory" Koleji Priştine, Uluslararası Politika ve Diplomasi Yüksek Lisansı, 60 kredi	
34	Gani Mehmeti	Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi. Bölüm: Oryentalism, 4 yıl, 240 kredi		Eğitimci
35	Muhamed Stublla	Uluslararası İslâmî İlimler Üniversitesi, Dinin Temelleri (Usûlü'd-Dîn) Fakültesi, 4 yıl, 240 kredi	Uluslararası Bilimler Üniversitesi, Dinin Temelleri (Usûlü'd-Dîn) Fakültesi, Hadis Bilimleri, Yüksek Lisans, 60 kredi	Eğitimci
36	Ilaz Avdiu	Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi. Bölüm: Oryentalism, 4 yıl, 240		Eğitimci

		kredi		
37	Fetah Bekolli	Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi. Bölüm: Oryentalism, 4 yıl, 240 kredi		Eğitimci

Bu bölümde, Alâuddin Medresesi'nin Kadrosu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Aşağıda Priştine İslamî Araştırmalar (İlâhiyat) Fakültesi ele alınacaktır. Bunun yanı sıra, Priştine İslamî Araştırmalar (İlâhiyat) Fakültesi'nin dört yıllık müfredatına göz atılacaktır.

2.7. Priştine İslamî Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi)

Priştine İslamî Araştırmalar (İlâhiyat) Fakültesi, Kosova İslâm Birliği'nin 443/92 nolu kararı ile Aralık 1992 yılında 'Fakulteti i Studimeve Islame - Priştine' ismi ile kurulup faaliyete başlamıştır ve eğitimi Arnavutça gerçekleşmektedir.[260] Burada belirtilmesi gereken bir diğer bilgi ise 1997 yılında aynı şekilde Makedonya'da da İlâhiyat Fakültesinin açılıp faaliyete başlamış olmasıdır.[261]

Priştine İslamî Araştırmalar Fakültesinin amacı, İslam dini bilimlerinin eğitimi konusunda bölgenin boşluklarını doldurmaktır. Fakültenin öğrenci potansiyeli genellikle Balkan ülkelerinden yani Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Makedonya, Sırbistan'da yaşayan Arnavutlardan oluşmaktadır. Fakültenin hocaları ise genellikle Priştine Üniversitesinin akademisyenlerinin yanı sıra başka ülkelerde İlâhiyat Fakültesini bitirmiş kişilerden de oluşmaktadır.[262]

Priştine İslamî Araştırmalar Fakültesi, her ne kadar Türkiye'deki İlâhiyat Fakülteleri seviyesinde olmasa da bölge için hayati öneme sahiptir. Bu açıdan fakülte, bölgedeki Arnavutların geleceği açısından Arnavut kimliğinin korunup millî ile dinî kimliklerin varlığını sürdürmesi yönünden çok büyük öneme sahiptir.[263] Fakültenin eğitim süresi 4 yıl olup ders programı aşağıdaki gibidir.[264]

[260]Fakulteti i Studimeve Islame në Prishtinë, "Historiku" (Erişim: 23 Ekim 2015)
[261]Muhammed Aruçi, "Balkanlar'da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri", *Din ve Hayat 3,* (2009), 56.
[262]Fakulteti i Studimeve Islame në Prishtinë, "Historiku" (Erişim: 23 Ekim 2015)
[263]Rexhep Elezaj, "FSI, Vatër e Pashuar e Dijes dhe Kulturës Fetare", *BİK, Bashkësia Islame e Kosovës* (17 Ekim 2014).
[264]FSI, Fakulteti i Studimeve Islame, "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2011/12" (Erişim 05 Ekim 2014)

2.7.1. I. Sınıf Ders Programı

Aşağıdaki tabloda I. Sınıf ders müfredatı yer almaktadır.[265]

Tablo 19: I. Sınıf Ders Müfredatı

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	14:00 - 14:45	X	12:15 - 13:45	X
02	Kur'an İlimlerine Giriş	X	X	10:30 - 12:00	X
03	Akaid	12:30 - 14:00	X	X	X
04	Hadis İlmine Giriş	X	09:00 - 10:20	X	X
05	Fıkıh (ibadât)	9:00 - 10:30	X	X	X
06	Arapça	10:30 - 12:00	X	X	10:30 - 12:00
07	İslam Hukuku Tarihi	X	12:30 - 14:00	14:00 - 15:30	X
08	Arnavutça	X	10:30 - 12:00	09:00 - 09:45	X
09	İngilizce	X	X	X	09:00 - 10:30

Tablo 19'da görüldüğü gibi, I sınıfta Kur'an, Akaid, Hadis, Fıkıh, Arapça, Arnavutça ve İngilizce olmak üzere dersler öğretilmektedir. Bu dersler, İlahiyat Fakültesinde okuyan öğrenciler için dinin temellerini oluşturmaktadır.

2.7.2. II. Sınıf Ders Programı

Aşağıdaki tabloda II. Sınıf ders müfredatı yer almaktadır.[266]

Tablo 20: II. Sınıf Ders Müfredatı

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	X	09:30 - 10:15	X	10:30 - 12:00
02	Tefsir	X	12:30 - 14:00	X	X
03	Akaid	10:30 - 12:00	X	X	X
04	Hadis	X	10:30 - 12:00	X	X
05	Fıkıh (Aile Hukuku)	X	X	X	09:00 - 10:30
06	Arapça	09:00 - 10:30	X	09:00 - 10:30	X

[265]FSI, Fakulteti i Studimeve Islame, "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2010/11" (Erişim 05 Ekim 2014).
[266]FSI, Fakulteti i Studimeve Islame, "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2010/11" (Erişim 05 Ekim 2014).

07	Sîre	X	X	12:00 - 13:30	X
08	Usûl-ü Fıkh	X	X	X	12:30 - 13:15
09	İngilizce	X	X	10:30 - 12:00	X

Tablo 20'de görüldüğü üzere, 1. Sınıftaki müfredata benzer dersler öğretilmektedir. Bu dersler, haftanın dört günü verilmektedir.

2.7.3. III. Sınıf Ders Programı

Aşağıdaki tabloda III. Sınıf ders müfredatı yer almaktadır.[267] Kur'an ve Akaid derslerinin yanında Arnavut Edebiyatı, İslam Felsefesi, Türkçe ve Osmanlıca gibi dersler de öğretilmektedir. Bu dersler, haftanın dört günü boyunca işlenmektedir.

Tablo 21: III. Sınıf Ders Müfredatı

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	X	09:00 - 10:20	X	X
02	Klasik ve Modern Tefsirler	X	X	X	13:30 - 15:00
03	Akaid	X	X	X	10:30 - 12:00
04	Hadis	X	10:40 - 12:00	X	X
05	Fıkıh (Medeni Hukuk)	X	X	12:30 - 14:00	X
06	Arapça	10:30 - 12:00	X	X	09:00 - 10:30 Pratik
07	Arnavut Edebiyatı	X	X	10:30 - 12:00	X
08	İslam Felsefesi	09:00 - 10:30	X	X	X
09	İngilizce	X	X	09:00 - 10:30	X
10	Türkçe *(Seçmeli)*	X	13:00 - 14:30	X	X
10	Osmanlıca *(Seçmeli)*	X	X	X	X

Aşağıda IV. sınıf ders müfredatı ele alınmaktadır.[268]

2.7.4. IV. Sınıf Ders Programı

Tablo 22: IV. Sınıf Ders Müfredatı

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	X	10:30 - 12:00	X	X

[267]FSI, Fakulteti i Studimeve Islame, "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2010/11" (Erişim 05 Ekim 2014).
[268]FSI, Fakulteti i Studimeve Islame, "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2010/11" (Erişim 05 Ekim 2014).

02	Tefsir	12:30 - 14:00	X	X	X
03	Akaid	X	X	12:30 - 14:00	X
04	Hadis	X	12:30 - 14:00	X	X
05	Fıkıh (Cezâ Hukuku)	X	09:00 - 10:30	X	X
06	Arapça	09:00 - 10:30	X	X	10:30 - 12:00
					Pratik
07	Dinler Tarihi *(Seçmeli)*	X	X	10:00 - 10:45	X
08	İslam Felsefesi	10:30 - 12:00	X	X	X
09	Din Psikolojisi *(Seçmeli)*	X	X	X	09:00 - 10:30
10	Da've	X	X	09:00 - 09:45	X
11	İslam Medeniyeti	X	X	X	12:30 - 14:00
12	Araştırma Metotları	X	X	14:00 - 15:30	X

Bu bölümde, Kosova'da resmî din eğitimi veren medreselerin tarihi ve gelişimi ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Alâuddin Medresesi'nin geçmişte ve günümüzdeki müfredatı, öğretim kadrosu ve müdürleri de incelenmiştir. Ayrıca, Priştine İslamî Araştırmalar Fakültesi'nin ders programları da bölümde yer almaktadır. Tüm bu bilgilerle, Kosova'da İslamî eğitim alanında yapılan çalışmalar hakkında genel bir fikir verilmeye çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde Alâuddin Medresesi mezunları ile yapılan araştırmaya bu bu konudaki verilere yer verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALÂUDDİN MEDRESESİ MEZUNLARININ MEDRESEYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE MEMNUNİYET DURUMU

Bu bölümde, Alâuddin Medresesi mezunlarının hayata atıldıktan sonra medreseden aldıkları eğitimle hayata bakışları, medrese, programları ve eğitim kadrosu hakkındaki görüşleri ve aldıkları eğitimden memnuniyet durumu ile ilgili yapılan nitel araştırmaya ve araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir. Öncelikle, araştırmaya katılanların sosyo-demografik özellikleri incelenmiştir. Ardından, nitel araştırma kapsamında derinlenmesine görüşme yöntemi kullanılarak elde edilen cevapların analizi yapılmıştır.

Araştırma kapsamında aşağıda belirtilen yapılandırılmış görüşmede yer alan beş ana soru sorulmuştur:

1. Alâuddîn Medresesi'nde aldığınız eğitimi genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? (Yeterli/yetersiz gibi…) Eksik veya yetersiz bulduğunuz yönleri var mıdır? Açıklar mısınız?
2. Mesleğinizdeki başarı açısından medresede aldığınız eğitimin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Mesleğinizi yaparken, medrese eğitiminizden kaynaklı yeterli görmediğiniz/eksik gördüğünüz noktalar var mı? Varsa nelerdir?
3. Medresede eğitim veren hocalarınızın yeterince faydalı olduklarını düşünüyor musunuz? Hocalarla ilgili eksik gördüğünüz/eksik bulduğunuz hususlar var mıydı? Açıklayınız.
4. Medrese programında yer almadığı halde, yer almasını düşündüğünüz ders/ler var mıdır (şu ders/ler de programda yer alsa iyi ve yararlı olur diye düşündüğünüz ders veya konu/lar var mıdır)? Açıklar mısınız?
5. Alâuddîn Medresesi'nden mezun olmak, size nasıl bir duygu sağlıyor? (Güven, güvensizlik, mutluluk, mutsuzluk gibi…). Medresede okumuş olmaktan mutlu ve memnun musunuz?

Tablo 23: Mülâkat Yapılanların/Katılımcıların Demografik Yapısı

Kod	Yaş	Medeni Durum	Eğitim	Medrese	Mezuniyet	Meslek	İş Deneyimi (yıl)	Gelir (€)
Kişi 1	43	Evli	Lisans	Prizren	1998	İmam	7	0-300
Kişi 2	36	Evli	Lisans	Prizren	2005	Diğer	10	601-900
Kişi 3	37	Evli	Y. Lisans	Prizren	2004	Avukat	2	601-900
Kişi 4	51	Evli	Y. Lisans	Priştine	1993	İmam	4	301-600
Kişi 5	47	Evli	Doktora	Priştine	1993	Öğretmen	14	301-600
Kişi 6	33	Evli	Doktora	Priştine	2009	İB İdari*	4	601-900
Kişi 7	37	Evli	Y. Lisans	Prizren	2004	Diğer*	10	601-900
Kişi 8	34	Evli	Lise	Gilan	2009	Diğer	0,5	1200+
Kişi 9	37	Evli	Y. Lisans	Prizren	2004	İB İdari*	8	601-900
Kişi 10	37	Evli	Doktora	Prizren	2004	Üni. Hoca	6	601-900
Kişi 11	37	Evli	Y. Lisans	Priştine	2003	İmam	2	301-600
Kişi 12	39	Evli	Lisans	Prizren	2003	İmam	12	601-900
Kişi 13	39	Evli	Doktora	Prizren	2002	Akademis.	9	601-900
Kişi 14	34	Evli	Lisans	Gilan	2008	İlaç Sektörü	4	1200+
Kişi 15	47	Evli	Lisans	Priştine	1994	İmam	18	301-600
Kişi 16	46	Evli	Lisans	Priştine	1995	İmam	28	601-900
Kişi 17	45	Evli	Y. Lisans	Priştine	1996	İB İdari*	20	601-900
Kişi 18	45	Evli	Lisans	Priştine	1995	İB İdari*	24	301-600
Kişi 19	53	Evli	Lisans	Priştine	1989	İmam	26	601-900
Kişi 20	40	Evli	Y. Lisans	Prizren	2003	İB İdari*	15	601-900
Kişi 21	67	Evli	Lisans	Priştine	1976	Emekli	45	0-300

** İslam Birliği'nde idari personel *Diğer – TDV'de Kıdemli Uzman*

Tablo 23, görüşme yapılan araştırma katılımcılarına ilişkin demografik verileri özetlemektedir. Alâuddîn Medresesi mezunu toplam 21 kişi ile medrese hakkındaki düşünce ve tutumları hakkında görüşme yapılmıştır. Demografik veriler arasında cinsiyet, medeni durum, mevcut eğitim düzeyi, medreseden mezuniyet yılı, meslek, iş tecrübesi süresi (yıl olarak) ve aylık gelirleri bulunmaktadır.

Görüşmeye katılanların yaşları 33-67 arasında değişmektedir. Tüm katılımcılar evlidir. Medrese mezunlarının çoğu en azından lisans eğitimini tamamlamıştır. Medreseden mezuniyet yılları 1976-2009 yılları arasında değişmektedir. Medrese mezunları, İslam Birliği altında imamlık, idari personel, akademisyenlik, hukukçuluk gibi mesleklerde çalışmaktadırlar. İş tecrübesi süreleri, 0,5 ile 45 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca, aylık gelirleri, en düşükten en yükseğe doğru değişmektedir.

3.1. Nitel Araştırmadan Elde Edilen Verilerin İçerik Analizinin Sonuçları

İlerleyen bölümlerde medrese mezunlarıyla yapılan görüşmeler içerik analizi yöntemiyle kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Başlangıçta, her görüşme titizlikle

kodlanmış, ardından bireysel inceleme yapılmış ve inceleme süreci sırasında daha fazla dikkat gösterilmiştir. Görüşülen kişilere yöneltilen sorular ve bu sorulara katılımcılar tarafından verilen yanıtlar, titiz bir incelemeye tabi tutulmuş ve bu görüşmelerden elde edilen bulgular, aşağıda ayrıntılarıyla anlatıldığı şekilde değerlendirilmiştir.

1. Alâuddîn Medresesi'nde aldığınız eğitimi genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? (Yeterli/yetersiz gibi…) Eksik veya yetersiz bulduğunuz yönleri var mıdır? Açıklar mısınız?

Bu soru, Alâuddîn Medresesi mezunlarının, kurum tarafından verilen eğitimin kalitesine ilişkin değerlendirmeci bakış açılarını sunmayı amaçlamaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, mezunların büyük çoğunluğunun Alâuddîn Medresesi'nde uygulanan öğretimin içeriği ve metod boyutunun övgüye değer bir düzeyde ve memnuniyet verici olduğu inancına sahip oldukları görülmektedir. Medrese mezunları, kolektif olarak, Alâuddîn Medresesi'nin, özellikle bilgi birikimini, bilgi edinimini ve eğitimsel ilerlemeyi teşvik etme konusundaki kararlılığı açısından, Kosova'nın eğitim manzarasında önemli bir konuma sahip olduğu algısını desteklemektedir. Sonuç olarak Alâuddîn Medresesi, eğitimin beşiği olarak kabul edilen, gelecek nesillerin hem inançlarına, hem de milletin daha geniş çıkarlarına hizmet etme kapasitelerini beslemek amacıyla gelecek nesillerin entelektüel temellerini şekillendirmede etkili olan saygıdeğer bir kurum olarak algılanmaktadır. Alâuddîn Medresesi mezunlarına, çeşitli alanlarda daha ileri akademik çalışmalar yapma ayrıcalığının tanınması ve böylece eğitim ufuklarının geliştirilmesine yönelik katkı dikkat çekicidir.

Bununla birlikte, medresenin ilk yıllarının daha yüksek bir kalite kademesi ve daha yüksek bir pedagojik ciddiyet derecesi ile karakterize edildiğini ileri sürerek eski mezunların bakış açıları farklılaşmaktadır. Birçok mezun, bu erken dönemde müfredatın daha sıkı bir yapı sergilediğini ve eğitim faaliyetlerinin Cumartesi günleri de dahil olmak üzere hafta sonlarına kadar uzandığını ifade etmektedirler. Bu yoğunlaştırılmış eğitim rejimi, o dönemin mezunlarının Kosova camilerinde imam rolünü etkili bir şekilde üstlenmeleri için gerekli yeterlilikle donatılmasında etkili olarak algılanmaktadır. Bu perspektifi aydınlatan temsili yorumlardan bir seçki aşağıdaki gibidir:

"*Öğretim kalitesi genel olarak iyiydi, bugünden daha iyi. Ben böyle düşünüyorum çünkü medresenin açılışının ilk yıllarıydı ve o dönemde hocaların iradesi çok büyüktü*." (Kişi 1, mezuniyet yılı: 1998, medrese şubesi: Prizren).

"Hiç şüphe yok ki dersler kaliteliydi, eğiticiydi, dini ve milli geleceğe motive ediciydi, diğer okullardan farklıydı çünkü 1987-1993 medresede öğrenci olduğum dönemde ve öncesinde yurt vardı ve çok iyi koşullar vardı." (Kişi 4, mezuniyet yılı: 1993, medrese şubesi: Priştine).

"*Yeterli ve çok önemli. İslam dininin irşadı için önemli kadrolar çıkaran ve hizmet edebilecek seviyede çıkarmayı önemli ölçüde başarmıştır. O zamanki şartlara rağmen her şey çok güzel ve düzenliydi*." (Kişi 10, mezuniyet yılı: 2004, medrese şubesi: Prizren).

"*Genel itibariyle medresede aldığım eğitimin yeterli olduğunu düşünüyorum. Arapça ve Temel İslam bilimlerindeki müfredat derslerimiz çok yoğundu ve alanında uzman hocalar tarafından işlenirdi. Arapça seviyemi Türkiye'de U.Ü. İlahiyat Fakültesinde okurken farkettim."* (Kişi 11, mezuniyet yılı: 2003, medrese şubesi: Priştine).

Nitekim görüşme yapılan kişilerin söylemlerinde "kalite" kavramının ön plana çıkması dikkat çekicidir. Aşağıda, görüşme yapılan kişiler tarafından medreselerdeki eğitim kalitesinin tanımlayıcıları olarak tekrar tekrar dile getirilen, göze çarpan nitelikleri özetleyen tablo şeklinde bir sentez sunulmaktadır.

Tablo 24: Alâuddîn Medresesi'ndeki Eğitim Kalitesini Anlatmak Için en Sık Kullanılan Niteliklerden Bazıları

Bahsedilen kelimeler	**Kaç kez**
Kalite	6
İyi	3
Yeterli	2
Yüksek	2

Ayrıca mezunlar, söylemleri sırasında medresedeki eğitim hizmetlerinin kalitesini tasvir etmek için yukarıda belirtilen terimlerin ötesine geçen bir sözlük kullanmışlardır. Bu genişletilmiş kelime dağarcığı, kurumla ilgili ciddiyeti ve örnek başarıları ifade eden "en ciddi okul" ve "Kosova'daki en başarılı kurum" gibi ifadeleri kapsamaktadır. Ek olarak, bu

mezunlar tarafından dikkat çekici bir şekilde tanınan eğitim ortamının temel bir özelliğini ifade eden "disiplin" kavramı belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Mezunlar, Alâuddîn Medresesi'nden mezun olmanın derin bir benzersizlik duygusuyla karakterize edilen farklı bir duyguya yol açtığını iddia etmektedirler. Bu duygu, medresede okudukları süre içerisinde aktarılan bilgilerin kalıcı faydasına bağlanmaktadır. Mezunlar, Alâuddîn Medresesi'ndeki eğitim yolculuklarından elde edilen derslerin, hayatları boyunca değerli ve uygulanabilir olarak somut ve kalıcı bir etki yaratmaya devam ettiğini iddia etmektedirler:

> "*İlk olarak şunu ifade etmem lazım, Alâuddîn Medresesi mezunu olmak bir ayrıcalıkmış. Zaman geçtikçe orda almış olduğumuz eğitim de şimdi işimize giriyor*." (Kişi 9, mezuniyet yılı: 2004).

> "*Alâuddîn Medresesi'nin mezunu olmak çok büyük bir şans*." (Kişi 14, mezuniyet yılı: 2008).

> "*4 yıl içerisinde aldığımız bilgiler ve öğrendiğimiz din veya diğer konulardaki bilgilerden, bügün de hala faydalanıyoruz. Fazlası varsa eksik yoktu."* (Kişi 8, mezuniyet yılı: 2009).

Mezunların dile getirdiği olumlu yönleri ve belirlenen sınırlamaları kapsayan kısa bir genel bakış oluşturacak olursak, bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

Olumlu Yönler:

1. **Örnek Pedagojik Kalite ve Dinî Hazırlık:** Görüşülen kişiler arasında, Medrese'de verilen derslerin niteliksel doğasına önemli ölçüde övgü atfeden güçlü bir fikir birliği ortaya çıkmaktadır. Bu öğretilerin dini ve bilimsel hazırlık açısından son derece faydalı olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Medrese, eğitimcilerin, öğrencilerini müthiş bir bilgi derinliğine ulaşmaları için yetiştirme konusunda sürekli olarak sarsılmaz bir bağlılık ve gayret gösterdikleri kutsal bir kurum olarak takdir toplamaktadır. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Alauddin Medresesi, Kosova'nın en iyi okullarından biridir. Yıllardır Kosova'nın en başarılı okulu ilan edilmektedir. Tüm bu başarıları, kaliteli bir eğitim sistemi, donanımlı bir personel ve güzel binasına sahip*

olmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Kelâm, Ahlâk, Tecvid, Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi dinî dersler ve Arnavutça, Türkçe, İngilizce, Matematik, Kimya, Fizik, Coğrafya ve Edebiyat gibi siyasal ve sözel derslerle öğrencilerini hem manevî, hem de bilimsel açıdan yetiştirmektedir". (Kişi 6).

2. **Dinî İlimlerin Kalıcı Önemi:** Öğrencilerin çoğunluğu, Medrese sınırları içerisinde alınan din eğitiminin ve ilminin önemini övmektedir. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Alâuddîn Medresesi'ndeki eğitimim yeterli olduğunu söyleyebilirim. Bu medrese genellikle kapsamlı bir müfredat ve nitelikli öğretim kadrosu ile bilinir. Eğitim sürecinde öğrencilere ilgili dinî konular, Kur'an-ı Kerim, Arapça, Fıkıh, Tefsir gibi alanlarda derinlemesine bilgi sunulur. Bu sayede öğrenciler, dinî bilgi ve kültürlerini geliştirme fırsatı bulurlar*." (Kişi 13). Duyguları, eğitim yolculuklarının temel bileşenleri olarak kabul edilen Kur'an ve Hadis de dahil olmak üzere dinî disiplinlerde temel bilgileri veren bir kuruma olan bağlılıklarından kaynaklanan derin bir gurur duygusuyla yankılanmaktadır.
3. **Dinî ve Toplumsal Bağların Güçlendirilmesi:** Görüşülen bazı kişiler, eğitim süreleri boyunca hakim olan siyasî ortamdan ve güçlü topluluk ağlarından söz ederek, bu faktörlerin öğretimin yüksek kalitesine katkıda bulunduğunu öne sürmektedirler. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Ayrıca siyasî nedenler de rol oynamış ve o dönemdeki Sırp işgali nedeniyle Kosovalı müslümanlar birbirlerine daha fazla bağlıydı*." (Kişi 1). Bu dış dinamikler, hem öğrenciler, hem de eğitimciler arasında dinî eğitim ve hazırlık alanına yönelik sarsılmaz bağlılığı teşvik etmede etkili olarak algılanmaktadır.
4. **Eğitimcilerin ve İmamların Yetiştirilmesindeki Rolü:** Geçmişten gelen mezunlar, medresenin temel misyonunun toplumlarına hizmet edecek hocalar ve dinî liderler yetiştirmek olduğuna dair sağlam bir inanca sahiptirler. Öğretmenlerin ve imamların yetiştirilmesine yapılan bu farklı vurgu, eğitimin övgüye değer kalitesine önemli ölçüde katkıda bulunan ve eski öğrenciler arasında yaygın takdir toplayan tanımlayıcı bir özellik olarak vurgulanmaktadır. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Öğrenciler, medreseden mezun olur olmaz imam olarak*

çalışmaya devam edebiliyorlardı. Bunun örnekleri çok, zira Medrese müfredatının imamlığa hazırlamaya yönelik olduğunu diyebiliriz." (Kişi 7).

5. **Medrese Eğitiminin Meslekî Etkisi:** Mezunlar, medrese eğitiminin sonraki kariyer gidişatları üzerindeki derin etkisini kanıtlamışlardır. Medresedeki eğitim temellerinin, imamlık rolü hariç, mezuniyet sonrası çeşitli meslekî uğraşlarda başarıyı kolaylaştırmada çok önemli olduğunu iddia etmektedirler. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Medresede aldığımız ders ve eğitim, hem ilmî, hem de dinî açıdan üst düzeyde olup, meslekî gelişimimiz için sağlam bir temel oluşturmaktadır*." (Kişi 5).

Eksiklikler ve Zayıf Yönler:

1. **Bilimsel Disiplinlere Tercihli Vurgu:** Görüşmeye katılanların bir alt grubu, din eğitiminin övgüye değer kalitesine rağmen, bilimsel konulara daha fazla odaklanmanın zorunlu olduğu fikrini aktarmaktadır. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Dinî derslerin yanında bilimsel derslere biraz daha önem verilmeliydi*." (Kişi 2). Bu perspektif, ileride ortaya çıkan çeşitli eğitimsel zorluklara yönelik güçlendirilmiş hazırlığın artan öneminin tanınmasıyla desteklenmektedir.
2. **Dinî Pedagojiye Pragmatik Bir Yaklaşım Çağrısı:** Görüşülen kişilerin belirli bir grubu, din derslerinde daha pragmatik bir yönelime yönelik bir eğilim ifade etmiştir. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Dinî dersler, sadece teoride değil pratikte de gösterilmelidir. Meselâ, namazı ayrıntılarıyla iyi anlaması için her öğrencinin hocanın önünde namazın nasıl kılındığını göstermek faydalı olurdu. Çünkü bir medrese öğrencisinin namazı en üst seviyede anlaması gerekiyor ki başkalarına öğretebilsin*." (Kişi 2). Onların savunuculuğu, eğitim sürecinin ayrılmaz yönleri olarak namaz ritüelleri ve dinî geleneklerin daha net bir şekilde anlaşılması dahil olmak üzere pratik dinî uygulamaları birleştiren bir müfredat yaklaşımı arzusunu kapsamaktadır.
3. **Çağdaş Yaşama Uyum Hazırlığı:** Kosova savaşı sonrası ve politik dönüşümlerle karakterize edilen çağdaş gerçekler ışığında, öğrencilerin

isteklerinin geliştiği bazıları tarafından kabul edilmektedir. İmam veya din alimleri olarak rol üstlenmenin geleneksel cazibesi azaltmakta ve eğitim hedeflerinde bir değişime yol açmaktadır. Mezunların çoğu, artık dinî bilimin ötesinde alternatif meslekler peşinde koşmaktadırlar. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*O zamandaki öğrenciler, öğretmenler tarafından imam ve davetçi olmaları için eğitilir ve hazırlanırdı. Hemen hemen hiçbir öğrencinin medreseyi bitirip başka bir eğitim alanına gitmeye niyeti yoktu. Üzüntüyle söylüyorum, bugün savaş sonrası birçok öğrencide davetçi-hoca ruhu yok ve onların amacı medreseden sonra hocanınkinden farklı yönlerde devam etmek*." (Kişi 1).

4. **Gerekli Kişisel Dindarlık:** Görüşülen kişilerin bir alt kümesi, dinî mesleklere olan eğilimlerine rağmen, kişisel dindarlığın geliştirilmesinin zaman zaman daha az belirgin olduğunu gözlemlemektedir. Bu gözlem, kurumsal dinî coşku ile bireysel ibadet uygulamaları arasındaki potansiyel eşitsizliklerin altını çizmekte ve mezuniyet sonrası dinî ibadetleri potansiyel olarak etkilemektedir. Mesela, bir katılımcı, bunu şöyle dile getirmektedir: "*Mesela, bazı öğrenciler medrese dışında namaz kılmazdı*" (Kişi 6).
5. **Altyapı ve Bütünsel Gelişim:** Görüşülen birçok kişi, özellikle Gilan şubesi bağlamında, Medrese içinde kapsamlı altyapı ve tamamlayıcı faaliyetlerin eksikliğine dikkat çekmektedirler. Fiziksel imkanlar, spor olanakları ve daha geniş sosyal katılım faaliyetlerindeki eksiklikler, dikkat edilmesi gereken alanlar olarak gösterilmektedir. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Eksiklere gelince Medrese çok küçüktü*. *Yani normal sınıfılar dışında herhangi başka bir mekan yoktu. Spor salonu veya belirli aktiviteler organize etme imkanları çok kısıtlıydı. Namazları bile okul girişinde kılıyorduk*." (Kişi 14).
6. **Gelişen Kurumsal Odak ve Yapı:** Görüşülen kişilerden oluşan bir grup, Medrese içindeki gelişen odak ve yapısal değişikliklerle ilgili endişelerini dile getirmektedirler. Daha önceki yinelemelerin aksine, bu değişiklikler katılımcılar arasında müzakereyi ve endişeyi teşvik ederek, kurumsal vurgudaki değişimlerin incelikli bir şekilde incelenmesi ihtiyacını vurgulamaktadırlar. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir:

"*Her eğitim kurumunda olduğu gibi, Medresede de yapılması gerekenler vardır. Alâuddin Medresesinin yılların ilerlemesiyle değişime uğradığını da görmekteyiz. İlk yıllara nazaran Medrese'deki dinî eğitim azalmakta, diğer derslere daha da önem verilmektedir. Bu aslında iyi bir başarı, fakat dinî derslerin ve temel İslamî bilgilerin zayıf kalması, bizi üzen bir meseledir*." (Kişi 9).

Bu açıkça ifade edilen zayıflıkların karmaşık ağına rağmen, Medrese'nin istikrarlı bir şekilde övgüye değer bir eğitim standardı sunduğu ve öğrencilerinin dinî ve entelektüel olgunlaşması üzerinde son derece olumlu bir etki yarattığı yaygın olarak kabul edilmektedir.

2. Mesleğinizdeki başarı açısından medresede aldığınız eğitimin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Mesleğinizi yaparken, medrese eğitiminizden kaynaklı yeterli görmediğiniz/eksik gördüğünüz noktalar var mı? Varsa nelerdir?

Görüşmeye katılanların çoğunluğu, medresede verilen eğitime, özellikle İslamî ilimler ve dinî hizmetler alanlarında, kendi meslekleri için bir temel taşı olarak gördükleri eğitime önemli bir değer atfetmektedir. Medrese eğitimi, öğrencilere temel bilgileri kazandıran, dinî metinleri yetkin bir şekilde anlamalarını ve yorumlamalarını sağlayan, aynı zamanda şahsiyetlerinde güvenilirlik ahlâkını geliştiren bir eğitim olarak algılanmaktadır. Katılımcıların konuya dair ifadelerinden bazı örnekler şöyledir:

"*Medrese sadece dinî alanında değil, her alanda büyük katkısı vardır; çünkü diğer okulların sunmadığı temel yönünü, yani, güvenilir bir şahsiyetin oluşturulmasını – güvenilirliğini geliştirir*." (Kişi 2, meslek: diğer).

"*Medrese'de aldığım eğitimle gerçekten çok büyük başarı elde ettiğimi belirtmek istiyorum. Samimiyetle söyleyebilirim ki, medresede aldığım eğitimle önüm bir hayli açılmıştı. Çünkü en temel şeyleri medresede öğrenmiştim. Bu da benim gelecekteki eğitimimi epey kolaylaştırmıştı. Bu kolaylığı en çok lisansa başladığımda farketmeye başlamıştım; zira medresede aldığım eğitimle lisansta çok az zorlanmıştım diyebilirim*." (Kişi 10, meslek: üniversitede öğretim görevlisi).

"Medrese'de zamanında aldığım çok verimli eğitimden dolayı fakülte'yi bitirmekte hiç de zorlanmadım. Medrese bünyesi Türkiye'deki İmam Hatip'e çok benziyorsa dahi kalite açısından çok daha yüksek olduğunu düsünüyorum. Bursa'da okurken İmam Hatip mezunlarıyla bazen kıyaslıyorduk, özellikle din derslerinde Medrese mezunlarının çok daha üstün olduğunu tespit etmiştik." (Kişi 14, meslek: ilaç sektörü).

Katılımcıların bir alt grubu, medrese eğitiminin mesleklerinin doğasında olan temel görevleri yerine getirmek için tatmin edici olduğu görüşünü benimsemektedir. Bununla birlikte, aynı zamanda çağdaş koşulların zorunluluklarına ve gerekliliklerine hitap edecek iyileştirmeler ve uyarlamaları da savunmaktadır. Meselâ, bir katılımcı şöyle demektedir:

"*... medrese eğitimi tek başına yeterli olmayabilir. Örneğin, modern çağın teknoloji, iletişim veya yönetim becerileri gibi alanlarda daha spesifik bilgi ve yeteneklere ihtiyaç duyulabilir. Bunu maalesef Medrese sağlayamadı ...*" (Kişi 7, eğitim: Yüksek Lisans, meslek: TDV'de kıdemli uzman).

Çeşitli değerlendirmeler arasında, Medresede edinilen eğitim temelinin, hukuk mesleği gibi çeşitli toplumsal mesleklerin sürdürülmesi için gerekli bilgi genişliğini kapsamayabileceğinin belirtilmesi dikkate değerdir. Bir katılımcının bunu şöyle dile getirmiştir:

"*... bugün icra ettiğim mesleğe gelince, tabii ki avukatlık mesleği ile ilgili bilgi eksikliklerim vardı....*" (Kişi 3, meslek: avukat).

Yanıtlarında, görüşülen bazı kişiler, medrese eğitiminin inkâr edilemez şekilde faydalı olduğu, ancak eğitim çerçevesini çağdaş ihtiyaçlarla uyumlu hale getirmek için gerekli iyileştirmelerin zorunlu olduğu görüşünde birleşmektedirler. Önerilen bu geliştirmeler, öğrencileri günümüzün dinamik ortamında etkili iletişim ve kamuya sunum zorluklarının üstesinden gelmek için gerekli becerilerle donatmayı amaçlamaktadır.

Kayda değer bir endişe unsuru, özellikle derin Kur'an çalışmaları yapmak isteyenler için Arapça dil yeterliliğinde algılanan eksikliktir. Çeşitli yanıtlar, öğrencileri modern meslekî arayışlara hazırlamayı amaçlayan, sosyal bilimler, matematik, yabancı diller ve meslekî çalışmalar da dahil olmak üzere daha geniş bir konu yelpazesini kapsayan

genişletilmiş bir müfredatın gerekliliğinin altını çizmektedir. Bununla ilgili bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

> "*... Belki de daha nitelikli bir eğitim için Arapça dilinin (hatta Türkçe'nin de) geliştirilmesi gerekiyor* ..." (Kişi 4, meslek: imam).
>
> "*Kur'an'a ve Arapça'ya daha fazla önem ve özen gösterilmelidir*." (Kişi 5, meslek: öğretmen).
>
> "*... Arapça ve güzel Kur'an okumayı daha da iyi öğrenebilseydim*." (Kişi 9, meslek: IB'de idari personel).
>
> "*Örneğin, Kur'an okumayı öğreniyorsunuz, ama tecvidle ya da tam profesyonelce değil*." (Kişi 12, meslek: imam).
>
> "*... Ama çağdaş dinî ihtiyaçlara cevap vermek için yüksek eğitime de ihtiyaç vardır. Dinî alandaki dersleri yeterli bulurken, yabancı dil, matematik ve diğer bilimsel dersler konusunda biraz da önem verilmeliydi*." (Kişi 21, meslek: emekli).

Genel olarak, katılımcılar, medrese eğitiminin kendi meslekleri üzerindeki olumlu etkisine ilişkin yaygın bir görüş bildirmektedir. Ancak onların düşünceleri, dinî temellerin korunması ile çağdaş taleplerin karşılanması arasında hassas bir denge kuran uyarlamalar ve geliştirmelerin zorunluluğu konusunda bir fikir birliği ile iç içe geçmiş durumdadır.

Görüşülen tüm kişilerin verdiği yanıtların titizlikle analiz edilmesinin ardından, yanıtlayanların ifade ettiği hem ortak, hem de farklı unsurlarını vurgulayan aşağıdaki gibi bir sentez ortaya çıkmaktadır.

Ortak Unsurlar:

1. **Dinî Temellerin Korunması:** Görüşülen kişiler arasında hakim olan fikir birliği, medrese eğitiminin kendilerini özellikle İslamî ilim ve dinî hizmetler alanlarındaki meslekî uğraşlar için donatmaya yetecek kadar sağlam olduğu yönündeki değerlendirmelerinin altını çizmektedir. Bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*... medresede aldığım eğitimi mesleğimdeki başarı açısından yeterli buluyorum. Medrese eğitimi, temel İslam bilgilerini, Kur'an, Arapça, Fıkıh, Hadis ve ilgili diğer konuları*

kapsayan bir eğitim sağlar. Bu temel bilgileri mesleğimi yaparken başarılı bir şekilde uygulayabiliyorum. Genel olarak, medrese eğitimi mesleğimdeki başarıya katkıda bulunmuş ve bana iyi bir temel sağlamıştır." (Kişi 13). Bu bakış açısı, medresenin dinî temelleri güçlendiren bir eğitim ortamı oluşturma ve böylece İslamî çalışmalar ve dinî hizmet dinamikleri hakkında kapsamlı bir anlayış kazandırma konusundaki etkililiğinin altını çizmektedir.

2. **Ahlâkî Yeteneğin Değerlendirilmesi:** Aynı zamanda, görüşülen kişiler, ahlâkî yeterliklerin değerlendirilmesine de büyük önem vermektedir. Medrese müfredatına dinî destek ve İslamî ahlâkın aşılanması, güvenilir ve ahlâkî açıdan sağlam kişiliklerin yetiştirilmesinde çok önemli olarak değerlendirilmektedir. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*... çünkü diğer okulların sunmadığı temel yönünü, yani, güvenilir bir şahsiyetin oluşturulmasını – güvenilirliğini geliştirir*" (Kişi 2). Bu etik boyut, din hizmeti rollerini üstlenenler için vazgeçilmez bir yön olarak algılanmakta ve din eğitimi ile karakter oluşumu arasındaki simbiyotik ilişkinin daha da altını çizmektedir.
3. **Yükseköğretimin Zorlukları ve Meslekî Başarıya Etkisi:** Görüşülen bazı kişiler özellikle medrese eğitiminin çok yönlü dinamiklerine ışık tutmaktadırlar. Faydasını kabul ederken aynı zamanda içsel sınırlamaların varlığını da içtenlikle kabul etmektedirler. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Ancak, mesleklerin gereksinimleri farklı olabilir ve bazı meslekler için medrese eğitimi tek başına yeterli olmayabilir.*" (Kişi 16). Onlara göre bu eğitim, mezunları din bilimi alanının ötesindeki uğraşlar için donatma konusunda yetersiz kalabilmektedir. Sonuç olarak, medrese eğitiminin bütünsel meslekî başarıya ulaşmadaki etkinliği, geleneksel din eğitimi ile çağdaş mesleklerin talepleri arasındaki içsel gerilimlerin giderek daha fazla fark edilebilir hale gelmesiyle birlikte incelemeye tabidir. Bu incelikli bakış açısı, kapsamlı eğitimsel hazırlık sağlamak için bu zorlukların ele alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Farklı Unsurlar:

1. **Arapça Dil Yeterliliği:** Görüşülen kişilerin bakış açılarındaki fark edilebilir farklılıklar, Medrese müfredatında aşılanan Arapça dil yeterliliği etrafında dönmektedir. Görüşülen kişilerin birçoğu, Arapça dil öğretiminde algılanan yetersizlikleri vurgulamakta ve bu eğitimin, özellikle imam veya din adamı rolleri olmak üzere öğrencilerin meslekî gereksinimleri açısından yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: "*Medresede eksik olarak gördüğüm asıl nokta, ileride bu dinin imamı veya alimi olmak isteyen bir talebeye Arapça'nın çok zayıf öğretilmesidir*..." (Kişi 1). Bu yetersizlik, bazılarını tamamlayıcı özel ders veya ileri eğitim yolları aramaya itmiştir; bu, meslekî ihtiyaçların karşılanmasında güçlü dil yeterliliğinin zorunlu doğasının bir göstergesidir.
2. **Gelişen Eğitim Ortamının Etkisi:** Görüşülen kişilerin dikkate değer bir alt kümesi, eğitim içeriğinin daha geniş bir disiplin yelpazesini kapsayacak şekilde çeşitlendirilmesinin önemini dile getirmektedir. Sosyal bilimleri, yabancı dilleri, matematiği ve çeşitli bilimsel konuları entegre etmenin zorunluluğu, modern çağın gerekliliklerinin giderek daha fazla kabul edildiğini yansıtarak vurgulanmaktadır. Mesela, bir katılımcı bu konuda şöyle demektedir: *"... modern çağın teknoloji, iletişim veya yönetim becerileri gibi alanlarda daha spesifik bilgi ve yeteneklere ihtiyaç duyulabilir. Bunu maalesef Medrese sağlayamadı*." (Kişi 7). Bu vurgu, geleneksel dinî çalışmaların ötesine geçen daha kapsamlı ve çeşitlendirilmiş bir eğitim çerçevesine olan ihtiyacın altını çizmektedir.
3. **İletişim ve Sunum Yetkinliği:** Görüşülen kişilerin topluluk önünde etkili konuşma ve hitabet becerileriyle ilgili zorlukları, özellikle dinî lider olarak üstlenilen roller bağlamında samimi bir şekilde paylaşmaları sonucunda farklı bir tema ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlama, iletişim ve sunum unsurlarının, medrese müfredatında geliştirilen temel dinî becerilerden tartışmasız ayrı, farklı bir alan oluşturduğunu ima etmektedir. Bu tanımlama, yalnızca doktrinsel bilgiyi değil, aynı zamanda müstakbel dinî vasiler için etkili iletişim biçimlerini de kapsayan bütünsel eğitimin önemini vurgulamaktadır.

Görüşülen kişilerle yapılan görüşmelerin bütünsel bir değerlendirmesinde, gözle görülür bir fikir birliği ortaya çıkmaktadır: Medrese, İslam dini ve din kültüründe temel bilgilerin temel kaynağı olarak çok önemli bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte, bu kolektif düşünce, Medrese'nin eğitim çerçevesini çağdaş zorunluluklarla daha uyumlu hale getirmek için belirli uyarlamaların ve geliştirmelerin zorunlu olduğu yönündeki hakim düşünceyi aktarmaktadır. Önerilen bu değişiklikler, öğrencilerine daha kapsamlı ve çok yönlü bir eğitim sağlamayı, böylece modern çağın çok yönlü taleplerini karşılamaya hazırlıklı olmalarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

3. Medresede eğitim veren hocalarınızın yeterince faydalı olduklarını düşünüyor musunuz? Hocalarla ilgili eksik gördüğünüz/eksik bulduğunuz hususlar var mıydı? Açıklayınız.

Katılımcılardan gelen yanıtlar medresedeki eğitimcilerin rolleri ve niteliklerine ilişkin incelikli bir bakış açısı sunmaktadır. Çeşitli yanıtlar içerisinde, kısa ve öz bir şekilde aşağıdaki şekilde özetlenebilecek önemli temalar ortaya çıkmaktadir:

Medresedeki eğitimcilere, hem meslekî, hem de ahlâkî boyutları içeren kapsamlı hazırlıkları nedeniyle büyük saygı duyulmaktadır. Mezunlar, sürekli olarak Medrese öğretmenlerine olan büyük saygılarını dile getirerek, onların bir medrese öğretmeninin rolüne özgü çok yönlü sorumlulukları yerine getirmek için gerekli olan meslekî zekâya ve ahlâkî dürüstlüğe sahip olma konusundaki yeteneklerinin altını çizmektedirler. Bu ikili hazırlığın fark edilebilir etkisi, verilen eğitimin kalitesinde ve öğrencilerin daha sonra elde ettiği akademik başarıda açıkça ortaya çıkmaktadır. Konuşmaların çoğunluğu, Medrese öğretmenlerinin kapsamlı meslekî ve ahlâkî temellerinin eğitim ortamını önemli ölçüde artırdığı iddiasını yankı uyandıracak şekilde doğrulamaktadır. Bu konudaki bazı görüşler şöyledir:

> "*... bu görev için hem meslekî, hem de ahlâkî eğitimleri var ...*" (Kişi 1, mezuniyet yılı: 1998).
>
> "*Okul hayatımızda hem meslekî, hem de ahlâkî yönden çok iyi hocalarımız vardı ve onlardan çok istifade ettik.*" (Kişi 3, mezuniyet yılı: 2004).
>
> "*Medresede eğitim veren hocaların hemen hemen hepsi iyi bir eğitim almış ve kendilerini iyi yetiştirmişlerdir*." (Kişi 6, mezuniyet yılı: 2009).

"*Hocalarımdan yeterince istifade ettiğimi düşünüyorum. Özellikle görgü açısından*." (Kişi 11, mezuniyet yılı: 2003).

"*Öğretmenlerin hem meslekî, hem de insanî yönden iyi yetiştirilmiş, ahlâkı ve eğitimi yüksek olduğunu düşünüyorum. Onlar bir meseldi!*" (Kişi 16, mezuniyet yılı: 1995).

"*Meslek ve pedagojik performans açısından hocalarımız en yüksek seviyedeydiler*." (Kişi 21, mezuniyet yılı: 1976).

Müfredat yapısının ve öğretim saatlerinin miktarının, öğretmenlerin öğrencileri daha derin bir eğitimsel etkileşime dahil etme kapasitesi üzerindeki gözle görülür etkisi ile ilgili tartışmalar da yinelenen bir konudur. Bu söylemdeki olumsal bir bakış açısı, müfredatın dayattığı kısıtlamaların, öğrenciler için hem geçerli, hem de ilgi çekici bir öğrenme deneyiminin geliştirilmesine engel olarak algılandığını öne sürmektedir. Bu perspektif, müfredat sınırlamalarının pedagojik ortamı şekillendirmede oynadığı önemli rolün altını çizmekte ve potansiyel olarak daha dinamik ve ilgi çekici bir eğitimsel karşılaşmanın kapsamını sınırlamaktadır.

Bu kısıtlayıcı dinamiklerin, Medrese'nin Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi altında ortaöğretim çerçevesine entegre edilmesiyle daha da belirginleşmesi dikkat çekicidir. Bu kurumsal uyum, medreseleri standartlaştırılmış müfredat talimatlarıyla yönetilen daha geniş bir eğitim çerçevesi içinde konumlandırdığı için müfredat kısıtlamalarıyla ilgili zorlukları daha da artırmaktadır. Sonuç olarak, bu tartışmalar, müfredat yapıları, pedagojik esneklik ve medresenin genel eğitim manzarası içindeki kurumsal konumu arasındaki karmaşık etkileşime ışık tutmaktadır.

Bazı yanıtlar içerisinde, meritokratik mekanizmalar ve pedagojik hazırlık yoluyla öğretmenlerin niteliklerinin geliştirilmesine belirgin bir vurgu yapılmıştır. Kapsamlı bir dinî bilgi deposuna sahip olmanın yanı sıra, anlayışlı bir grup, eğitimcilerin bilgiyi yayma ve sınıf sınırlarının ötesinde bağımsız bir okuma kültürünü teşvik etme konusunda daha proaktif bir rol benimsemeleri gerektiğini öne sürmektedir. Bu perspektifin merkezinde, öğretmen-öğrenci etkileşimine atfedilen önemli rol yer almakta; burada eğitimciler, entelektüel açıdan teşvik edici bir ortamın geliştirilmesinde önemli katalizörler olarak görülmektedir. Bu amaçla, eğitimcilerin usta iletişim becerileri sergilemeleri ve öğrencilere bireyselleştirilmiş destek ve rehberlik sağlama konusunda bilgili olmaları, böylece dinamik

ve karşılıklı olarak zenginleştirici bir eğitim ilişkisini beslemeleri beklenmektedir. Konuyla ilgili bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

> "*... ama yine de, öğretim görevlilerinin seçimi, çeşitli testler yoluyla liyakat esasına dayalı olmalıdır. Öğretmenlerin performansı sürekli olarak ölçülsün (öğrencilerin konuya ne kadar hakim olduklarını değerlendirmek için)*." (Kişi 2, mezuniyet yılı: 2005).

> "*Hocaların eksikleri olarak gördüğüm hususlar, öğrencilerin ders dışında kitap okumalarını yeterince teşvik etmemesi ve dört yıl içerisinde öğrencilerin yeteneklerini kavrayıp onları medrese sonrası okuyabilecekleri bölümler konusunda bilgilendirmemesidir*." (Kişi 6, mezuniyet yılı: 2009).

Katılımcıların bir alt kümesi, öğretmenlerinin uyguladığı ahlâkî ve kişisel etkiye önemli bir ağırlık vermekte ve onları, sorumlulukları altındaki öğrenciler için olumlu rol model örnekleri olarak hizmet etmeye teşvik etmektedir. Bu vurgu, eğitimcilerin yalnızca bilgi sağlayıcıları olarak değil, aynı zamanda öğrencilerin karakterinin bütünsel gelişimine katkıda bulunan mentorlar (danışmanlar) olarak daha geniş rolünün altını çizmektedir.

Dikkat çekici bir şekilde, yurt dışında öğrenim gören öğretmenlerin deneyimleri, öğrencilerin eğitim yolculuklarını destekleyen ve onların daha da gelişmesini teşvik eden önemli bir faktör olarak yankı bulmaktadır. Uluslararası eğitim deneyimlerinden elde edilen bilgi ve deneyimler, Medrese'deki eğitim ortamını zenginleştirmede, dolayısıyla öğrencilerin akademik gelişimini ve daha geniş entelektüel ufuklarını kolaylaştırmada etkili olarak algılanmaktadır. Buna dair bazı görüşler şöyledir:

> "*Hocalarımın hepsi yurtdışında mezun olmaları (çoğu el-Ezher Üniversitesi mezunu) bizi sürekli yurtdışında eğitim görmemizi teşvik ederlerdi. Yurtdışı eğitim imkanları, ayrıcalıkları, karşılayabileceğimiz zorluk ve sıkıntılardan sürekli bahsederlerdi. Bu tür konuşmalarla bizleri sürekli cesaretlendirirlerdi*." (Kişi 11, mezuniyet yılı: 2003).

> "*Diğer liselerde Yüksek Lisans mezunu hocalar hemen hemen hiç yokken Medresede dinî kadroların çoğu Yüksek Lisans veya Doktora mezunlari idi. Eğitim açısından hepsi her biri kendi dersinde diğerinden daha iyiydi. Bir çoğu üniversitelerde de aynı zamanda eğitim veriyorlardi. Hocalarımızın çoğu*

yurtdışı üniversitelerde okuduğu için öğretim yöntemleri de birbirinden farklıydı. Bu da eğitimimize zenginlik katıyordu. Diğer derslerin hocaları da çok büyük bir titizlikle seçiliyordu, her biri okulun en iyilerndendi." (Kişi 14, mezuniyet yılı: 2008).

Bütünsel bir değerlendirmede, katılımcıların Medrese öğretmenlerinin kalitesine derin bir takdir duydukları ve aynı zamanda iyileştirmeler ve artırılmış pedagojik hazırlık için yapıcı önerilerde bulundukları açıkça ortaya çıkmaktadır. Özetle, hakim görüş, medrese öğretmenlerinin derin bilgileri ve doğuştan gelen nitelikleri nedeniyle saygın oldukları yönündedir. Ancak bu takdire, özellikle müfredat kullanımı, pedagojik hazırlık ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin kalitesi ile ilgili alanlardaki gelişme potansiyelinin tanınması da eşlik etmektedir.

Bu eğitimci kadrosu, yüksek akademik başarıları ve öğrencilerinin gelişimini destekleme konusundaki kararlı bağlılıklarıyla öne çıkmaktadır. Onların profesyonel bağlılıkları, bilgiyi aktarma ve gelecek nesil bilim adamlarının ve dinî liderlerin karakterini şekillendirme konusundaki vicdanî çabalarında açıkça görülmektedir.

Görüşmeye katılanlar, medrese öğretmenlerinin güçlü ve zayıf yönlerini dile getirmektedirler. Aşağıda katılımcılar tarafından belirlenen önemli noktaların kısa bir özeti yer almaktadır.

Güçlü Yönler:

1. **Meslekî ve Ahlâkî Hazırlık:** Katılımcıların çoğunluğu arasındaki fikir birliği, medrese öğretmenlerinin olağanüstü hazırlıkları ve derin dinî zekâlarıyla karakterize edilen dikkate değer nitelikleri üzerinde birleşmektedir. Bu eğitimciler, oybirliğiyle, öğrencilerin yüksek ahlâkî standartlara bağlılığını ve derin dinî bilgi arayışını beslemede önemli bir etkiye sahip olan ahlâk ve etiğin mükemmel örnekleri olarak kabul edilmektedir. Akademik uzmanlık ile ahlâkî rehberlik arasındaki simbiyotik etkileşim, öğrencilerinin sadece zekâsını değil, aynı zamanda karakterini de şekillendiren mentorlar olarak rollerinin altını çizmektedir. Entelektüel cesaret ve ahlâkî doğruluğun bu birleşimi, medrese eğitiminin temel taşı olarak hizmet eder ve bütünsel öğrenci gelişimini kolaylaştırmak

için eğitimsel ve etik boyutların sinerjik olarak birleştiği bir ortamı teşvik eder.

2. **Dinî Bilgi:** Görüşmeye katılanlar, Medrese öğretmenlerinin sergilediği dinî bilginin övgüye değer derinliği konusunda aynı fikirdedir. Bu görüşbirliği, eğitimcilerin derin dinî bilgeliğin koruyucuları olarak kolektif olarak tanınmasını yansıtmakta olup, sadece takdiri değil, aynı zamanda İslamî bilimlerin geniş alanı içindeki benzersiz uzmanlıkları nedeniyle de derin bir saygıyı hak etmektedir. Dinî bilgilerinin genişliği ve derinliği, dinî ilkeler, kutsal yazılar ve geleneklere ilişkin kapsamlı ve incelikli anlayışların aktarılmasındaki vazgeçilmez rollerinin altını çizmektedir. Uzmanlıkları salt pedagojinin ötesine uzanmakta; öğrenciler arasında derin bir otorite ve güven duygusu yaratmakta, medrese eğitim ortamındaki önemli konumlarını güçlendirmektedir.
3. **Öğrenci-Öğretmen Etkileşiminin Teşvik Edilmesi:** Katılımcı bakış açıları dizisi içerisinde, öğretmenlerin öğrenci-öğretmen etkileşimini proaktif bir şekilde desteklemesini vurgulayan fark edilebilir sesler yankılanmaktadır. Etkili iletişim metodolojilerinin ustaca kullanılmasıyla, bu eğitimciler dinamik bir pedagojik ortamın geliştirilmesinde etkili olarak algılanmaktadır. Etkileşime yapılan bu vurgu, geleneksel didaktik eğitim paradigmasını aşarak, bilginin yayılmasının dinamik diyaloglar, aktif katılım ve karşılıklı fikir alışverişi ile karakterize edildiği zenginleştirici bir eğitim deneyimiyle sonuçlanmaktadır. Öğretmen-öğrenci ilişkisinin kasıtlı olarak geliştirilmesi, pedagojik etkililiğin önemli bir yönünü temsil etmekte ve bilgi aktarımının tek yönlü bir süreç değil, öğrencilerin kendi öğrenme yolculuklarına aktif olarak katılmalarını sağlayan işbirliğine dayalı bir çaba olmasını sağlmaktadır.
4. **Öğrencilerin İlhamı ve Teşvik Edilmesi:** Katılımcılar, kişisel deneyimlerinden yola çıkarak, medrese öğretmenlerinin öğrenciler için ilham kaynağı ve teşvik kanalı olarak oynadığı vazgeçilmez rolü birlik olarak onaylamaktadır. Bu eğitimciler, öğrenciler arasında bilgi ve ahlâkî doğruluk yolunda ilerlemeye yönelik ateşli bir arzuyu ateşleyen katalizör kaynaklar olarak hizmet ederler. Etkileri geleneksel öğretim alanlarının ötesine uzanmakta, öğrencilerin ruhuna nüfuz etmekte ve onlara derin bir

amaç ve adanmışlık duygusu aşılamaktadır. Öğretmenler, eylemleri, sözleri ve örnek yaşamlarıyla, aktardıkları değer ve erdemlerin yaşayan örnekleri olarak hizmet etmektedirler. Pedagojik uygulama ile ahlâkî karakter arasındaki bu rezonans, mentorluklarına aşkın bir boyut aşılayarak öğrencilerinin yaşamları üzerinde derin ve kalıcı bir etki yaratmaktadır.

Zayıf Yönler:

1. **Müfredat ve Zaman Kısıtlamaları:** Katılımcıların bir kısmı, Medrese öğretmenlerinin müfredat yapısının getirdiği kısıtlamalar ve ders saatlerinin sınırlılığı ile boğuştuğunu vurgulamaktadır. Bu sınırlamalar, eğitimcilerin, bireysel öğrencilerin benzersiz ihtiyaçları ve eğilimleriyle uyumlu, daha özel ve kişiselleştirilmiş bir pedagojik yaklaşım geliştirmelerini engelleyen engeller olarak görülmektedir. Müfredatın katılığı ve zamansal kısıtlamalar, daha uyumlu ve öğrenci merkezli bir eğitim deneyiminin gelişimini potansiyel olarak engelleyen dikkate değer engeller olarak ortaya çıkmaktadır.
2. **Pedagojik Hazırlık Eksikliği:** Medrese öğretmenleri arasında genel olarak yüksek düzeyde pedagojik yeterlilik olduğu konusunda hakim bir fikir birliği olmasına rağmen, bazı eğitimcilerin gerekli pedagojik hazırlığa sahip olmayabileceği ve etkili eğitmenler olmak için gerekli eğitimi alamamış olabileceği yönünde de bir fikir birliği vardır. Pedagojik hazırlıktaki bu eksiklik, öğrencilerin eğitimsel gelişimini tam olarak destekleme konusundaki etkililiklerini tehlikeye atabilecek potansiyel bir engel olarak görülmektedir. Kapsamlı pedagojik temelin yokluğu, öğretim metodolojilerini ve becerilerini güçlendirmek ve öğrenci desteğini optimize etmek için sürekli mesleki gelişimin gerekliliğinin altını çizmektedir.
3. **Sınırlı Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi:** Medrese öğretmenlerinin öğrencilerle ilişkilerinde zaman zaman katı ve mesafeli bir tavır sergiledikleri, bazı katılımcılar tarafından ortaya atılmıştır. Bu yaklaşılabilirlik eksikliği ve güçlü öğretmen-öğrenci etkileşiminin eksikliği, öğrencilerin eğitim yolculuklarında kendilerini kopuk ve

desteksiz hissetmelerine neden olabilecek zayıf bir nokta olarak tanımlanmaktadır. Bireyselleştirilmiş rehberliğin ve kişiselleştirilmiş katılımın yokluğu, eğitim ortamında kayda değer bir zorluk olarak ortaya çıkmaktadır.

4. **Öğretme Yöntemi Çeşitliliğinin Eksikliği:** Görüşülen kişilerin seçici bir alt kümesi, öğretmenlerin yurt içinde edindiği bilginin etkisinin, istemeden de olsa öğretim metodolojilerinde bir homojenliğe yol açabileceğini ileri sürmektedir. Bu homojenliğin potansiyel olarak öğretim yaklaşımlarının çeşitliliğini sınırlayabileceği ve dolayısıyla öğrenme deneyiminin genel kalitesini etkileyebileceği iddia edilmektedir. Pedagojik çeşitlilik arzusu, eğitimcilerin, öğrencilerin çok yönlü öğrenme ihtiyaçlarını karşılayan, zengin ve dinamik bir eğitim ortamı sağlayan yenilikçi yöntemleri sürekli keşfetme ihtiyacının altını çizmektedir.

Özetle, mezunlar arasında medrese öğretmenleriyle ilgili bakış açılarında bazı farklılıklar olsa da, bazı kalıcı güçlü ve zayıf yönler ortaya çıkmaktadır. Dikkate değer güçlü yönler, öğretmenler tarafından sergilenen derin dinî bilgiyi, etkili öğrenci-öğretmen etkileşimini teşvik etmedeki ustalığını ve ahlâk ve etiğin örnekleri olarak rollerini kapsamaktadır. Bunun tersine, tespit edilen zayıflıklar, müfredat ve zaman kısıtlamalarının getirdiği sınırlamalar, pedagojik hazırlıktaki yetersizlikler, öğretmen-öğrenci etkileşimindeki eksiklikler ve öğretim yöntemlerinde potansiyel çeşitlilik eksikliği ile ilgilidir. Bu incelikli değerlendirmeler, medrese eğitiminin çok yönlü doğasının ve onun güçlü yönleri ile iyileştirilmesi gereken alanlar arasındaki karmaşık etkileşimin altını çizmektedir.

4. Medrese programında yer almadığı halde, yer almasını düşündüğünüz ders/ler var mıdır (şu ders/ler de programda yer alsa iyi ve yararlı olur diye düşündüğünüz ders veya konu/lar var mıdır)? Açıklar mısınız?

Medrese mezunlarının müfredata ilişkin yanıtları, mevcut öğretim yapısına ilişkin farklı görüş ve niyetleri ortaya koymaktadır. Özellikle, bu perspektiflerin zamansal boyuttan etkilendiği görülmekte ve mezuniyet yılına bağlı olarak farklılıklar gözlenmektedir. Eğitim deneyimleri ve gelişen bakış açıları arasındaki bu etkileşim,

medrese eğitiminin dinamik doğasını ve zaman içinde değişen ihtiyaçlara uyum sağlama kapasitesini vurgulamaktadır.

Eğitimlerini daha önceki yıllarda tamamlayan mezunlar, medrese müfredatında temel dinî derslerin önceliğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte, bu grup arasında yinelenen bir duygu, matematik, fizik ve kimya gibi diğer bilimsel disiplinlerin yokluğu algısıdır. Genellikle kapsamlı bir eğitim çerçevesinin temel bileşenleri olarak kabul edilen bu dersler, müfredatta bariz bir şekilde yer almamaktadır. Sonuç olarak, bazı mezunlar bu bilimsel disiplinlerin dahil edilmesini savunarak, öğrencilere dinî çalışmaların ötesine geçen çok yönlü ve bütünsel bir eğitim sağlamak için bunları hayatî önemde görmektedirler.

Bununla birlikte, bu grup içinde, müfredatın dinî olmayan ilave derslerle zenginleştirilmesinin, din eğitimine olan odağı sulandırabileceğini ileri süren karşıt bir bakış açısı da mevcuttur. Bu perspektif, dinî özün korunmasını savunmakta ve seküler derslerin dahil edilmesinin, öğrenciler arasında dinî bilgiyi aktarma ve dinî bağlılığı teşvik etme yönündeki genel hedeften uzaklaşabileceği endişesini ifade etmektedirler. Konuyla ilgili bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

> *"... Bunlardan matematik, kimya, fizik vs dersleri yoktu hatırladığım kadarıyla. Bu dersler muhtemelen öğrenciye bu ilimler hakkında genel bir fikir vermektedir, ancak öte yandan bunlar yüzünden bazı dinî konuların kaldırıldığı veya saat sayısının artırıldığı temel dinî derslerin pahasına gelmektedir. Ben buna karşıyım. Medrese, yüksek profilli bir meslek okulu olarak kalsın istiyorum. Öğrenciler, öğleden sonra yurtta bazı dersler alarak yukarıda belirtilen bilimlerin temellerini öğrenerek genel bir vizyona sahip olabilirler. Temel kaideleri, İslamî davetin nasıl yapılacağını öğrenmek veya Kur'an'ı hafıza etmek pahasına altı ay sonra unutacak periyodik sistemi ezberleyerek zaman kaybetmesine gerek yoktur*." (Kişi 1, mezuniyet yılı: 1998).

Bu bakış açılarının birleşmesi, medrese eğitimcilerinin ve yöneticilerinin müfredatın kompozisyonunu belirlerken kurmaları gereken hassas dengeyi vurgulamaktadır. Din eğitiminin temel ilkelerini korurken çağdaş eğitim taleplerini karşılamanın zorluğunun altını çizmektedir.

Müfredata ilişkin bakış açılarındaki farklılıklar öğretim metodolojisine de uzanmaktadır. Daha önceki yıllardan mezun olanlar, iletişim becerilerine ve beşeri bilimlere daha fazla vurgu yaparak öğretim metodolojilerinde bir değişikliği savunmaktadırlar. Bu yönlere daha fazla odaklanmanın, etkili iletişimi ve kişilerarası etkileşimi kolaylaştıran becerileri geliştirerek öğrencileri çağdaş dünyanın daha geniş zorluklarına daha iyi hazırlayacağını iddia etmektedirler.

Tersine, daha yeni mezun olanlar müfredatı modern dünyanın gerekliliklerine uygun hale getirecek şekilde uyarlamanın zorunluluğunu vurgulamaktadırlar. Teknoloji ve dijital becerilerle ilgili derslerin dahil edilmesinin, öğrencileri bilgi çağının karmaşıklıklarıyla başa çıkmaya hazırlamada çok önemli olduğunu iddia etmektedirler. Bu perspektif, dijital okuryazarlığın ve teknolojik yeterliliklerin öğrencilerin giderek birbirine bağlı ve teknoloji odaklı küresel bir toplumda başarılı olmaları için vazgeçilmez kabul edildiği, gelişen eğitim ortamının altını çizmektedir. Bu konuda katılımcılardan alınan bazı görüşler şöyledir:

> "*Programlama ve önemli uygulamalar, güncel dünya trendlerine dayalı olarak zorunlu veya seçmeli dersler olarak dahil edilmelidir*." (Kişi 2, mezuniyet yılı: 2005).

> "*Tabii, medrese programında yer almayan ancak eklenmesi düşünülebilecek dersler veya konular olabilir. Bunlar kişisel görüşlerim olacak şekilde aşağıda sıralanmıştır:*" (Kişi 7, mezuniyet yılı: 2004):

1. *İletişim becerileri: İletişim becerileri, modern dünyada çok önemli hale gelmiştir. Medrese öğrencilerine iletişim becerileri, etkili sunum yapma, yazılı ve sözlü iletişim, dinleyici becerileri gibi alanlarda eğitim sağlanabilir. Bu, öğrencilerin diğer insanlarla daha iyi etkileşimde bulunmalarını ve mesajlarını daha etkili bir şekilde iletmelerini sağlar.*
2. *Dijital okuryazarlık ve teknoloji kullanımı: Günümüzde teknoloji hızla gelişiyor ve dijital okuryazarlık önemli bir beceri haline geliyor. Medrese programına dijital okuryazarlık ve teknoloji kullanımını içeren dersler eklenerek öğrencilerin dijital dünyaya uyum sağlamaları ve bilgi çağında etkin bir şekilde çalışabilmeleri desteklenebilir.*

3. *İslam tarihi ve kültürü: Medrese eğitimi genellikle İslam ilimleri ve dinî metinlere odaklanırken, İslam tarihine ve kültürüne daha fazla odaklanılabilir. İslam tarihini anlamak, öğrencilere İslam'ın yayılması, medeniyetlerin etkileşimi ve İslam'ın farklı coğrafyalarda nasıl geliştiği gibi konularda geniş bir perspektif sunar.*

İslam tarihi ve kültürü, sanat ve tamamlayıcı bilim konularını kapsayan derslerin birleştirilmesi, medrese müfredatı içerisinde öğrencilerin bilgi ve becerilerini çeşitlendirmeye yönelik ortak bir çabayı yansıtmaktadır. Bu eklemeler, çok yönlü bir eğitimin, çeşitli alanlarda başarılı olma kapasitesine sahip çok yönlü bireyler yetiştirmek için bir katalizör görevi görebileceğinin kabul edilmesiyle desteklenmektedir.

Din eğitiminin temel desteği her ne kadar en üst düzeyde kalsa da, bu uyarlamalar farklı alanlarda bilgili liderler yetiştirmeyi amaçlayan tamamlayıcı unsurlar olarak tasavvur edilemtekdir. Medrese, eğitimin kapsamını daha geniş bir konu yelpazesini kapsayacak şekilde genişleterek, öğrencileri yalnızca derin dinî bilgilerle değil, aynı zamanda kendi alanlarında lider olarak başarılı olmaları için gereken çok disiplinli zekâyla da donatmayı amaçlamaktadır. Bu stratejik yaklaşım, karmaşık ve dinamik modern dünyada etkili bir şekilde gezinmek ve başarılı olmak için entelektüel çok yönlülüğe ve bilgi birikimine sahip mezunlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Daha sonraki mezunlar tarafından yapılan öneriler, medrese eğitiminin çağdaş gerçeklere uyarlanması, müfredatı geliştirmek için teknolojiden ve çağdaş bilimsel bilgiden yararlanma zorunluluğunun altını çizmektedir. Önerileri, öğrencilerin İslam tarihini ve kültürünü küresel bir çerçeve içinde bağlamsallaştırmalarını sağlamak için tasarlanmış bir dizi dersi kapsamaktadır. Dahası, öğrencilere çalışma dünyasının karmaşıklıklarıyla başa çıkmalarını sağlayacak sağlam ve pragmatik bir meslekî eğitim sağlamanın önemine dair gözle görülür bir vurgu vardır.

Bu kapsayıcı söylemde "Medresenin dinî kimliğini ve temel değerlerini korurken çağdaşlaştırma arzusu" ortak bir istek ortaya çıkmaktadır. Bireysel bakış açıları ve nesiller arası farklılıkların, tarihsel bağlamdan ve daha geniş toplumsal gelişmelerden derinden etkilendiği ve din eğitimi algısını şekillendirdiği ortaya çıkmaktadır.

Yıllara ve nesillere yayılan bu diyalog, medresenin derin dinî bilgiyi çağdaş hayatın gereklilikleri ile uyumlu bir şekilde sentezleyen bir kurum olarak gelişimine katkıda

bulunmaktadır. Din eğitiminin dinamik doğasının ve toplumun gelişen ihtiyaçlarına uygun ve duyarlı kalma kapasitesinin altını çizmektedir.

Aşağıda, müfredatta eksik olduğu tespit edilen dersler, 2000 yılı öncesi ve sonrası mezun ayrımına göre kategorize edilmiştir.

2000 yılı öncesi mezunlarına göre:

1. Coğrafya
2. Da'ıve
3. Dinler tarihi
4. Fizik
5. İslam'ın gelişi ile ilgili çalışmalar
6. Kimya
7. Pedagoji
8. Psikoloji

2000 yılı sonrası mezunlarına göre:

1. Dijital bilgi ve teknoloji kullanımı
2. Din eğitimi
3. Din psikolojisi
4. Din sosyolojisi
5. Dinler tarihi
6. Edebiyat
7. Figüratif sanatlar
8. İletişim becerileri
9. İslam tarihi ve kültürü
10. Kur'an okunuşu
11. Mezhepler tarihi
12. Osmanlı tarihi
13. Osmanlıca
14. Programlama
15. Tasavvuf

2000 yılından sonra eğitimini tamamlayan mezunların önerdiği derslerin birçoğunun günümüzün çağdaş müfredatında yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Bu soruya ilişkin yanıtların analizi özetlendiğinde, yanıt verenler arasındaki fikir birliği ve farklılık alanlarına göre bir kategorizasyonun tanımlanabileceği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ortak Yönler

Medrese mezunlarının Medrese programı hakkında dile getirdikleri ortak düşünce ve temenniler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. **Dinî Vurgu:** Medrese mezunlarının çoğunluğu arasında hakim olan fikir birliği, dinî derslerin müfredatta tutulmasının büyük öneminin altını çizmektedir. Bu kolektif bakış açısı, Medrese'nin pedagojik ahlâkının temel bir bileşeni olarak din eğitiminin korunmasına yönelik kararlı bağlılığı yansıtmaktadır. Mezunlar, bu dinî derslerin yalnızca öğrencilerin manevî ve teolojik zekâsını güçlendirmeye hizmet etmediği, aynı zamanda onlara İslamî gelenekler ve ilkeler hakkında derin bir anlayış kazandırdığı inancındadırlar. Dolayısıyla din eğitiminin dahil edilmesi, inançlarına derinden bağlı ve İslam'ın doktrinsel yönleri konusunda bilgili bireylerin yetiştirilmesinde çok önemli kabul edilmektedir.
2. **Meslekî Yönelim:** Medrese mezunların çoğu, bilimsel derslerin medrese müfredatına dahil edilmesine ve meslekî derslerin tamamlanmasına belirgin bir vurgu yapmaktadırlar. Profesyonelleşmeye yönelik bu belirgin odaklanma, öğrencileri gelecekteki meslekleriyle ilgili pratik beceriler ve yeterliliklerle donatmanın çok önemli olduğunun kabul edilmesiyle vurgulanmaktadır. Medrese mezunları, bilimsel ve profesyonel disiplinlerle zenginleştirilmiş bir müfredatın, öğrencilerin yalnızca iş dünyasının taleplerine karşı hazırlıklı olmalarını geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda çağdaş profesyonel ortamların karmaşıklıkları ile baş etme kapasitelerini de güçlendirdiğini iddia etmektedir. Böyle bir yönelimin öğrencilere dinî alanları aşan çok yönlü bir beceri seti kazandırdığını ileri sürmektedirler.
3. **Teknolojik Yeterlilik:** Kendilerinden öncekilerin aksine, daha yeni yıllarda mezun olanlar, teknoloji ve dijital becerilere yönelik derslerin

dahil edilmesi konusunda zorlayıcı bir ihtiyaç olduğunu dile getirmektedirler. Ortaya çıkan bu bakış açısı, hızlı teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile karakterize edilen bilgi çağının dinamiklerine uyum sağlama zorunluluğunun altını ikna edici bir şekilde vurglamaktadır. Bu bağlamda, teknolojik okuryazarlık yalnızca avantajlı değil, aynı zamanda çağdaş zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkabilmek için vazgeçilmez olarak kabul edilmektedir. Mezunlar, dijital araç ve teknolojilerde yeterlilik kazandıran bir müfredatı savunmakta ve böylece öğrencilerin dijital çağın potansiyel tuzaklarını aşarken dijital çağın avantajlarından yararlanacak şekilde donanımlı olmalarını sağlamaktadır.

4. **Kültürel ve Tarihsel Zenginleştirme:** Daha sonraki mezunlar tarafından ileri sürülen ilgi çekici bir öneri, İslam'ın tarihî ve kültürel boyutlarını derinlemesine inceleyen derslerin başlatılmasını içermektedir. Bu tavsiye, İslam mirasına dair bütünsel ve kapsamlı bir anlayış kazandırma yönündeki daha geniş bir amaç çerçevesinde yer almaktadır. Böyle bir müfredat sadece doktrin ve teolojik yönleri değil, aynı zamanda İslam tarihinin zengin dokusunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını ve İslam'ın toplumlar ve medeniyetler üzerindeki daha geniş kültürel etkisini de kapsayacaktır. Mezunlar, bu boyutları kapsayan zenginleştirilmiş bir müfredatın öğrencilere inançları hakkında daha incelikli ve çok boyutlu bir bakış açısı sunarak İslam'ın tarihî, kültürel ve medeniyetsel öneminin daha derin bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırdığı fikrini savunmaktadırlar.

Farklı Yönler

Medrese mezunlarının mezuniyet dönemlerine (2000 yılı öncesi veya sonrası mezun olmaya) bağlı olarak Medrese programı hakkında dile getirdikleri farklı düşünce ve temenniler de olmuştur. Bunlar, aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. **Pedagojik Evrim:** Daha önceki dönemlerde mezun olanlar, öğretim metodolojilerinde dönüştürücü bir değişimi savunmaktadırlar. Onların vurgusu, gelişen eğitim ortamına uyum sağlamak için pedagojik yaklaşımların yeniden kalibre edilmesinde yatmaktadır. Bu yeniden kalibrasyon, etkili iletişimi, dijital okuryazarlığı ve toplumla aktif katılımı teşvik eden pedagojik tekniklere daha fazla odaklanmayı gerektirmektedir.

Temelde, bu erken mezunlar, öğrencileri modern dünyanın talep ettiği becerilerle donatmaya yardımcı olan çağdaş öğretim yöntemlerinin benimsenmesinin zorunlu olduğunu öne sürmektedirler. Öngörülen pedagojik dönüşüm, medrese eğitiminin dinamik bir toplumun taleplerine uygun ve duyarlı kalmasını sağlama taahhüdüyle desteklenmektedir.

2. **İletişim ve Edebî Yeterlilik:** Bu bakış açısına zıt olarak, daha yakın yıllarda mezun olanlar, iletişim ve edebî becerileri geliştirmek için tasarlanmış bir dizi dersi kapsayan incelikli bir yaklaşım önermektedir. Bu önerinin altında yatan mantık, öğrencileri etkili etkileşimi ve ikna edici sunumu sürdürmek için gerekli eğitim altyapısıyla güçlendirmektir. Etkili iletişimin ve edebî hünerin öneminin altı çizilmektedir; çünkü bunlar, çağdaş toplumun karmaşıklıklarını etkili bir şekilde yönlendirmek isteyen mezunlar için vazgeçilmez nitelikler olarak kabul edilmektedir.
3. **Bilimsel-Fen Bilgilerinin Birleştirilmesi:** Daha sonraki mezunlardan gelen dikkat çekici önerilerden bir diğeri de, medrese müfredatına bilimsel ve tabiat derslerinin dahil edilmesi yönündedir. Bu dersler, medrese eğitimine, öğrencilerin bilgi genişliğini artıran değerli katkılar olarak kabul edilmektedir. Bilimsel ve doğal bilginin öneminin kabulü, müfredatı modernleştirmeye ve geleneksel dinî eğitim ile çağdaş bilginin daha geniş ufukları arasındaki boşluğu doldurmaya yönelik ortak çabanın altını çizmektedir.
4. **Gelenek ile Moderliğin Uyumlaştırılması:** Yanıtların analizi, geleneksel İslamî değerlerin korunması ile gelişen toplumsal ihtiyaçların karşılanması arasında uyumlu bir denge kurmaya yönelik ortak bir çabayı fark edilebilir bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu incelikli bakış açısı, mezunlar arasında dinî öğretilerin kalıcı öneminin kolektif olarak tanınmasını yansıtmaktadır. Aynı zamanda toplumun çağdaş gereksinimlerini karşılama konusundaki sarsılmaz bağlılığın altını çizmektedir. Erken mezunlar, medrese eğitimini karakterize eden mevcut dinî derinliği korumaya niyetliyken, daha sonra mezun olan meslektaşları sağlam bir meslekî temel kazandırarak zamanın zorluklarının üstesinden gelmeyi hedeflemektedirler. Esasen, hakim olan duygu, geleneği modernitenin zorunluluklarıyla uyumlu hale getirmek ve

böylece medrese eğitiminin canlılığının ve yankısının devam etmesini sağlamaktır.

Mezunların bakış açılarının kapsamlı bir incelemesinde fark edilebilir bir konu ortaya çıkmaktadır: Çağdaş toplumun gereklilikleri ile dinî geleneğin temel ilkeleri arasında algılanan bir eşitsizlik. Bu eşitsizliğe, aradaki açığı kapatmayı ve öğrencilere daha çok yönlü ve daha uygun bir eğitim sunmayı amaçlayan bir dizi öneri eşlik etmektedir. Önerilen değişiklikler, yeni derslerin dahil edilmesini ve yenilikçi öğretim metodolojilerinin benimsenmesini kapsamakta; bunların tümü, daha zengin ve daha uygun bir eğitim deneyimi sunma genel amacını taşımaktadır. En önemlisi, bu çağdaş evrimin, Medrese eğitiminin temelini oluşturan derin dinî değerleri korumaya yönelik kalıcı bağlılıkla uyumlu bir şekilde bir arada var olacağı tasavvur edilemektedir.

Mezunlar tarafından ileri sürülen tavsiyeler, medresenin kapsamlı vizyonu ve gelecekteki hedefleri ile dikkatli bir şekilde müzakere edilmesi ve uyum sağlanması çağrısında bulunan, uyum konusunda incelikli bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Değişimin gerekli olduğu kabul edilirken, medresenin temel misyonuna sadık kalınarak savunulmaktadır. Gelenek ve modernlik arasındaki bu çok yönlü diyalogda nihaî amaç, medrese eğitiminin hem öğrencilerinin, hem de daha geniş anlamda toplumun sürekli gelişen ihtiyaçlarını karşılamaya hazır, dinamik ve hayatî bir güç olarak kalmasını sağlamaktır.

5. Alâuddîn Medresesi'nden mezun olmak, size nasıl bir duygu sağlıyor? (Güven, güvensizlik, mutluluk, mutsuzluk gibi…). Medresede okumuş olmaktan mutlu ve memnun musunuz?

Bu soruya verilen cevaplar üzerinde kapsamlı bir değerlendirme yapıldığında, Alâuddin Medresesi'nin kuruluşundan son mezunlarına kadar mezun olan öğrencilerin, medresedeki eğitimlerini başarıyla tamamlamanın mutluluğunu ve gururunu hep birlikte dile getirdikleri görülmektedir. Medrese, her mezun için ayrı bir gurur, tatmin ve derin bir güvenlik duygusu vererek hayatlarında dönüştürücü bir rol oynamıştır. Medresenin koridorlarında dolaşanlar arasında hakim olan duygu, genel mutluluk duygusudur; ancak bu duyguların incelikli yönleri, her mezunun benzersiz ve bireysel deneyimleriyle şekillenen farklılık gösterebilmektedir.

Alâuddîn Medresesi'nden mezun olan kişiler, İslamî ilimler alanındaki başarılarından dolayı derin bir mutluluk ve memnuniyet yaymaktadırlar. Kimliklerinin ve yaşam amacının kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştıran kurumun bünyesinde barındırdığı dinî meslek ve misyona büyük saygı duymaktadırlar. Bu eğitici yolculuk, onları hayatın karmaşıklıkları ve sıkıntılarıyla başa çıkma konusunda derin bir hazırlık duygusuyla donatmakta, böylece köklü bir güvenlik ve bilgelik duygusunu beslemektedir.

Mezunlar ayrıca daha geniş bir İslam topluluğuyla derin bir bağlantı duygusu ifade ederek, onun hizmetine gerçek bir bağlılığı desteklemektedirler. Bu taahhüt, toplumun geneline yapıcı katkılarda bulunmaya ve diğer bireylere yardım sağlamaya yönelik derin bir motivasyonla desteklenmektedir. Medrese eğitiminin silinmez etkisi, hem akademik, hem de dinî bilginin geliştirilmesinde yankı bulmaktadır ve mezunların geleceğin çeşitli zorlukları ve fırsatlarıyla yüzleşmelerinin temelini atmaktadır.

Alâuddîn Medresesi mezunlarından alınan yanıtlar toplu olarak bir dizi duygu ve hissi kapsamaktadır. Bu yanıtlarda Medrese'nin bir parçası olma ayrıcalığına duyulan derin şükran duygusu açıkça görülmektedir. Konuyla ilgili olarak katılımcılardan alınan bazı görüş ve değerlendirmeler şöyledir:

> "*Yıllar ve yıllar içinde değişen politikalar ne olursa olsun, bu okulla gurur duymaya ve kendimi ona borçlu hissetmeye devam edeceğim. Şartlar ve koşullar ne olursa olsun medreseyi dünyadaki hiçbir okulun yerine koymam*." (Kişi 1).

> "Annem *öldüğünde, Allah rahmet eylesin, medresede üçüncü sınıftaydım ve 12 çocuktan dokuzuncu olan beni kendisine yakın olmaya ve ona Kur'an okumaya davet etti. Bu, medreseden memnun olmak ve gurur duymak için yeterlidir diye düşünüyorum. Daha sonra diğer aile üyelerinin de vefat ve gömül törenlerini yönettim. Bir imam olarak size din adamı muamelesi yapılır ve saygılar mertebesindedir. Tabii, Allah'ın elçilerinin mirasının kendi zorlukları da vardır*..." (Kişi 4).

> "*Allah'ıma yeterli şükürler sunamam. Bin kere geri gidebilirsem, yine de medreseyi seçip giderdim*." (Kişi 8).

> "*Ben buna şöyle bir pencereden bakıyorum. Bu kutsal okulda herkese okumak nasip olmaz. Gerçekten medrese diğer okullara asla benzemez, dersleri kolay*

değil, bunun için orada okumak hem zor, hem de herkese Allah nasip etmez diye düşünüyorum. Bundan dolayı ben medreseden mezun olduğuma çok mutluyum." (Kişi 10).

"*Alâuddîn medresesi'nin mezunu olmak bana göre bir ayrıcalıktır. Kosova'da 1 Medrese 3 şube vardır. Orayı kazananların hepsi seçik öğrencilerdi. Allah'a hamd olsun! Medrese bir gurur, güven ve mutluluk kaynağıdır. Şuan başka meslekte çalışıyor olsam da Medrese'de okumuş olmam beni her zaman hem mutlu, hem de memnun etmiştir*." (Kişi 14).

Bu yanıtlardan öne çıkan hakim fikir birliği, mezunlar arasında yankılanan derin gurur duygusudur. Bu gurur, hayatlarında derin anlam taşıyan bir dönüm noktası olan Medrese'deki zorlu akademik yolculuğunu tamamlama başarısının derinlerine dayanmaktadır. Bu, bir katılımcının şu dokunaklı iddiasının örneklediği gibi, çok sayıda mezun ifadesinde tekrar tekrar ifade edilen bir duygudur: "*Çok gururluyum ve ölene kadar da böyle hissetmeye devam edeceğim* (Kişi 1)."

Bu elle tutulur gurur sadece geçici bir duygu değil, aynı zamanda derin bir sorumluluk duygusuyla da iç içe geçmiş durumdadır. Mezunlar, hem edindikleri bilgi zenginliğine, hem de eğitimcilere ve danışman olarak hizmet edenlere karşı görevlerinin bilincindedirler. Bu gurur ve sorumluluk ikiliği, Medrese deneyimlerinin kalıcı etkisinin ve dönüştürücü doğasının altını çizmektedir.

Medrese eğitiminin derin etkisine ve kapsayıcı önemine dair güçlü bir inanç, mezunların yanıtlarına yansımaktadır. Medrese içindeki eğitim yolculuklarının, İslam inancına ve kültürel kimliklerine ilişkin temel bilgilerin edinilmesinde vazgeçilmez bir kanal görevi gördüğünü kesin olarak kanıtlamaktadır. Bu eğitim, aydınlanmaya, yaşamın amacının ve dinî değerlerin ilkelerinin derinlemesine anlaşılmasına giden dönüştürücü bir yol olarak algılanmaktadır.

Bu sarsılmaz inanç, "*Medrese eğitimi, benim İslam ilimleri ve dinî bilgi alanındaki derinlemesine bilgimi geliştirdi ve manevî olarak büyük bir tatmin sağladı*. (Kişi 7)", "*Medrese eğitimi, benim İslam ilimleri ve dinî bilgi alanındaki derinlemesine bilgimi geliştirdi ve manevi olarak büyük bir tatmin sağladı*. (Kişi 13)" gibi yanıtlarla güzel bir şekilde aktarılmaktadır. Bu referanslar, mezunların medrese eğitimine, yaşamlarını hem

manevî, hem de entelektüel olarak zenginleştiren dönüştürücü bir güç olarak duydukları derin güveni vurglamaktadır.

Medrese mezunlarının ifadelerinde mutluluk ve memnuniyet duyguları ön plana çıkmaktadır. Medresenin ortamında derin dinî ve akademik bilgi edinme fırsatını elde etmenin sevincini ve memnuniyetini hemen kabul etmektedirler. Bu duygu, kapsamlı öğrenme yolculukları boyunca bilgeliklerini ve rehberliklerini aktaran bilgili ve kendini adamış eğitimcilere yönelik derin bir şükran ve tatmin duygusuyla desteklenmektedir.

Bu mezunlar için Medresenin yolu aydınlatıcı ve zenginleştirici bir yol olarak ortaya çıkmıştır. Bu sadece bilginin edinilmesini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda seçtikleri yolda derin bir güvenlik duygusu da yaratmıştır. Mutluluk, şükran ve derin tatmin duygusunun bu birleşimi, Medrese deneyimlerinin dönüştürücü ve aydınlatıcı doğasının altını çizmektedir. Buna dair bazı katılımcı görüşleri dikkat çekicidir:

> "*Medresenin en iyi seçim olduğunu düşünüyorum. "Ben kimim? Neden varız? Varlığımızın anlamı nedir?" sorularına cevap veren veya bu sorulara zemin hazırlayan tek okul*." (Kişi 2).

> "*Medresede okuduğum için hayatın her anında çok mutluyum, çok memnunum*." (Kişi 3).

> "*Mutlu ve gururluyum. Hayatın her aşamasında huzur ve güven sağlayan bir okul*." (Kişi 5).

Mezunların tepkileri, bireysel duygularının ötesinde, medrese eğitiminin daha geniş toplumsal sonuçlarına da ışık tutmaktadır. Mezunlar, dinî birliği ve toplumsal ilerlemeyi teşvik etme konusunda kararlı bir bağlılıkla yönlendirilen, vicdanlı toplum liderleri rolünü üstlenmeye hazırlanmış eğitim yolculuklarından çıkarmaktadırlar. Onlara göre medrese, bir eğitim kurumunun sınırlarını aşmakta; onları toplumlarında olumlu değişiklikler yaratmayı amaçlayan hizmet ve işbirlikçi çabalara katılmaya çağıran dönüştürücü bir yoldur.

Bu perspektif, medresenin gelecekteki liderler için bir hazırlık merkezi olarak üstlendiği önemli rolün altını çizmektedir. Bu liderler, yalnızca derin bir dinî bilgi birikimine sahip olmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumlarına karşı da büyük bir sorumluluk duygusu taşımaktadırlar. Onların kolektif arzusu, daha geniş toplumsal doku

içinde anlamlı ilerlemeyi teşvik etmeye çabalayan olumlu toplumsal değişimin aracıları olmaktır. Bu konuda dile getirilen bazı düşünceler şöyledir:

> "*Medrese eğitimi, benim düşünce yapımı derinleştirdi, içsel bir yolculuk sağladı ve insanlara hizmet etme ve topluma katkıda bulunma arzumu daha da güçlendirdi*." (Kişi 7).

> "*Her şeyden önce bir insan sorumluluğumu hatırlatıp diğer tarafta insanlara bu misyonla nasıl faydalı olabilirim hissiyatyını bizlere öğretiyor*!" (Kişi 12).

Özetle mezunların Medreseyi tamamlamanın mutluluğunu dile getirirken en sık kullandıkları nitelikler şunlardır:

1. Mutlu (14 kez bahsedildi)
2. Memnun (10 kez bahsedildi)
3. Gururlu (9 kez bahsedildi)
4. Şükür (3 kez bahsedildi)
5. Ayrıcalıklı (3 kez bahsedildi)

Mezunlar, yukarıda belirtilen niteliklere ek olarak, Medreseyi tamamlamanın getirdiği mutluluğu ifade etmek için çeşitli başka tanımlayıcılar da kullanmışlardır. Bunlar şunları içerir:

1. Ömür Boyu Medrese'ye Borçlu
2. En İyi Seçim
3. Sevinç Duygusu
4. Artan Özgüven ve Güvenlik
5. Saygı
6. En İyi Eğitim
7. Hayatın Zorluklarına Hazırlık
8. İlim ve Ruh Açısından Zenginleşme
9. Kosova'nın En Güvenilir Okulu
10. Başarı Duygusu
11. Derin Bir Aidiyet Duygusu
12. Kimlik
13. Heyecan

Bu farklı ifadeler, medreseyi tamamlamanın mezunlarında yarattığı derin tatmin ve doyumun çok yönlü boyutlarını toplu olarak kapsamaktadır. Bu nitelikler, toplu olarak, mezunların eğitimlerini tamamladıktan sonraki duygularını kapsayan zengin bir duygu ve değerlendirme yelpazesini yansıtmaktadır. Bu ifadelerden aşağıdakiler de dahil olmak üzere çeşitli temel unsurlar ortaya çıkmaktadır:

1. **Dinî Gurur ve Takdir:** Mezunlar, akademik başarılarından dolayı derin bir gurur ve takdir duygusu ifade etmektedirler. İslamî bilgi alanındaki başarılarından derin bir tatmin yaşamakta ve toplum içindeki rollerinin öneminin farkına varmaktadırlar. Örneğin bir mezun, "*Çok gururluyum ve ölene kadar da böyle hissetmeye devam edeceğim*" şeklinde bunu ifade etmiştir. (Kişi 1).
2. **Bilgi ve Dinî Misyon:** Görüşülen kişiler arasında hakim olan duygu, medresenin dinî misyonlarını beslemedeki rolünün kabul edilmesidir. Yaşamlarının amacı ve toplum içindeki sorumlulukları hakkında daha derin bir anlayışa sahip oldukları için kendilerini ayrıcalıklı hissetmektedirler.

   Bir görüşmecinin ifade ettiği gibi, "*Medrese şu soruların cevabını veren tek okuldur: Ben kimim? Neden varız? Varlığımızın misyonu nedir*?" (Kişi 2).
3. **Güvenlik ve Topluma Katkı:** Mezunlar inançlarından kaynaklanan derin bir güvenlik duygusu yaşamaktadırlar. Topluma katkıda bulunma ve İslam toplumuna hizmet etme konusunda güçlü bir kararlılık ifade etmektedirler. Bu motivasyon, başkalarının yaşamları üzerinde olumlu bir etki yaratma arzusunu harekete geçirmektedir.

   Mezunlardan biri, "*Medreseden mezun olmak, aidiyet ve kimliğe sahip olmaktır. Medreseden mezun olmak, olgun ve hayatın zorluklarına hazır olmak demektir*." (Kişi 17).

   Bir diğeri, "*Bu eğitimi gelecekteki faaliyetlerimde kullanarak, topluma ve İslam toplumuna hizmet etmek için daha da motive oldum*." (Kişi 7).
4. **Dinî Kimlik:** Mezunlar, İslam toplumuyla derin bir bağ kurmakta ve eğitimlerini tamamladıktan sonra dinî kimliklerinin önemini vurgulamaktadırlar.

> Bir mezunun ifadesiyle, "*Alâuddîn Medresesi'nde okuyup öğrenci olduğum için çok mutlu ve gururluyum. Bunlar, hayatımın en mutlu ve en unutulmaz yıllarıydı*." (Kişi 16).

Bu duygular topluca, medrese eğitiminin mezunlar üzerindeki derin etkisini yansıtmakta; dinî gurur, yüksek amaç duygusu, toplumsal iyileşmeye bağlılık ve dinî kimlikleriyle güçlendirilmiş bağlantının bir karışımını içermektedir. Bu doğrudan alıntılar, Alâuddîn Medresesi mezunlarının mezuniyetlerinin ardından İslam toplumuna ve toplumuna hizmet etme konusunda belirgin bir gurur, onur ve derin bir sorumluluk duygusuna sahip olduklarını açıkça göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, Kosova'daki Alâuddin Medresesi'nin kapsamlı bir incelemesini yapmaktır. Çalışmanın birinci bölümünde, Kosova'da din eğitiminin tarihi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Kosova, din eğitimi konusunda zengin bir geçmişe sahip olan tarihî bir yerdir. Kosova'da Osmanlı dönemi, eğitim ve din eğitimi için önemli bir dönemdir. Priştine, Mitroviçe, Vuçitern, Gilan, Preşeva, Prizren, İpek ve Yakova gibi birçok şehirde din eğitimi verilmiştir. Osmanlı sonrası dönemde, Kosova'da eğitim ve din eğitimi farklı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde, eğitim sistemleri ve müfredatları değiştirilmiş ve din eğitimi daha da sıkıntılı bir döneme girmiştir; hatta bir zamanlar tamamen yasaklanmıştır. Kosova'da câmiler, din eğitimi konusunda bu dönemde önemli bir rol oynamıştır. Câmiler, Kosova'da eğitim ve din eğitimi için merkezî yerler olmuşlardır.

Çalışmanın ikinci bölümünde genel olarak din eğitimi veren medreseler ve Alâuddin Medresesi hakkındaki literatür taramasına yer verilmiştir. Osmanlı döneminde Kosova'nın her şehrinde resmî eğitim veren medreseler kurulmuştur. Medreseler, din eğitimi konusunda önemli bir yere sahip olmuş ve günümüze de olmaya devam etmiştir. Kosova'da resmî din eğitimi veren en önemli kurumlardan biri Alâuddin Medresesi'dir. Bu bölümde, Alâuddin Medresesi'nin 2012 yılına kadar ve 2012 yılından sonra değişen müfredatı sıra ile verilmiştir. Bugün halâ faaliyetine devam eden Alâuddin Medresesi, Kosova'nın din eğitimi alanındaki köklü geçmişini yansıtmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, medrese mezunları ile yapılan nitel araştırmaya yer verilmiştir. Kosova'da bulunan Alâuddin Medresesi mezunları ile ilgili bugüne kadar herhangi bir araştırma yapılmadığından, bu çalışmada mezunların Alâuddin medresesi hakkında düşüncelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, Alâuddin Medresesi'nden mezun olan 21 kişinin deneyimleri ve bakış açıları hakkında değerli bilgiler edinmek için özenle hazırlanmış beş soruyu kapsayan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşım onların medrese eğitimleriyle ilgili duygu ve düşüncelerinin kapsamlı bir şekilde araştırılmasını kolaylaştırmıştır. Görüşmeler, medrese eğitiminin mezunlar üzerindeki dönüştürücü etkisinin daha derinlemesine anlaşılmasına imkan tanıyan zengin ve kapsamlı bir veri seti sağlamıştır.

İlk soruyla ilgili olarak, Alâuddin Medresesi'nin sağladığı eğitim kalitesinin mezunları tarafından dile getirilen değerlendirmeleri, hem övgüyü, hem de iyileştirilmesi gereken alanları yansıtan bir dizi perspektif ortaya koymuştur. Bu bölümde, Medrese'nin güçlü ve zayıf yönlerine dair içgörü sağlamak için bu perspektifler tartışılmaktadır.

Alâuddin Medresesi mezunları, toplum olarak, kurumun eğitimde mükemmeliyete olan kalıcı katkısının kanıtı niteliğindedir. Mezunlar arasında hakim olan duygu, Medrese'de öğrenimlerini tamamlamış olmanın gururu ve memnuniyetini yansıtmaktadır. Mezunlar, Alâuddin Medresesi'ni Kosova coğrafyasında kurulmuş olan prestijli bir eğitim kurumu olarak ve aynı zamanda oradan mezun olmayı bir ayrıcalık ve onur olarak algılamaktadırlar. Öğretim kalitesi ve eğitimcilerin kararlılığı sürekli olarak övülmekte ve kurumda kullanılan pedagojik uygulamaların övgüye değer standardı vurgulanmaktadır.

Alâuddin Medresesi'ndeki eğitim içeriği ve metodolojileri, dinî ve skolastik hazırlığı teşvik etmede yaygın olarak etkili kabul edilmektedir. Mezunlar, kurumun özellikle Kur'an ve Hadis gibi disiplinlerde derin dinî bilgi sağlamadaki rolünü büyük takdirle ifade etmektedirler. Din eğitimiyle ilgili bu yoğunlaşma, medresenin misyonunun merkezinde görülmekte ve öğrencilerinin entelektüel temellerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca medresenin eğitimci ve imam yetiştirilmesine sağladığı katkı da önemli bir güç olarak kabul edilemtekdir. Mezunlar, sürekli olarak medrese eğitiminin sonraki meslekî gidişatları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Alâuddin Medresesi'nden aldıkları eğitim temellerini, çeşitli meslekî uğraşlarda başarıya ulaşmada çok önemli bir faktör olarak görmektedirler. Ancak bu etkinin imamlık rollerinin ötesine uzandığını, alınan eğitimin çok yönlülüğünü vurguladığını belirtmek önemlidir.

Alâuddin Medresesi, eğitim kalitesiyle övgü toplarken, mezunların sesleri de dikkat edilmesi gereken konulara ışık tutmaktadır:

Katılımcıların bir alt grubu, din eğitimin sağlam olmasına rağmen bilimsel derslere daha fazla odaklanılması gerektiğini öne sürmektedirler. Bu bakış açısı, öğrencilerin gelişen ihtiyaçlarının ve çok yönlü hazırlığın öneminin anlaşılmasının altını çizmektedir. Bazı mezunlar, pratik dinî uygulamaları eğitim sürecinin ayrılmaz bileşenleri olarak vurgulayarak, dinî pedagojiye daha pragmatik bir yaklaşımı savunmaktadırlar. Bu bakış açısı bütünsel dinî gelişim arzusuyla uyumludur.

Öğrencilerin değişen isteklerinin kabul edilmesi, çağdaş gerçeklerle uyumlu bir eğitim yaklaşımını gerektirmektedir. Mezunlar, geleneksel dinî mesleklerin ötesinde, uyarlanabilir eğitim hedeflerine duyulan ihtiyacı vurgulayarak çeşitli kariyer yolları izlemektedirler. Dinî mesleklere rağmen, kişisel dindarlığın geliştirilmesinin her zaman kurumsal dinî coşkuyla uyumlu olmayabileceği belirtilmektedir. Bu gözlem, bireysel dinî ibadetlerin önemini ve bunun kurumsal eğitimle olan ilişkisini vurgulamaktadır.

Mezunların birçoğu, medresedeki fiziksel altyapı ve tamamlayıcı faaliyetlerdeki eksikliklerle ilgili endişelerini dile getirmektedirler. Kapsamlı imkanların, spor olanaklarının ve daha geniş sosyal katılım faaliyetlerinin bulunmaması, dikkat gerektiren bir alan olarak belirtilmektedir. Medresenin odağındaki gelişmeler ve yapısal değişiklikler bazı mezunlar arasında endişeye yol açmıştır. Bu değişiklikler, kurumun temel misyonu ve değerleriyle uyumlu olduğundan emin olmak için ayrıntılı bir incelemeyi gerektirir.

İkinci soruya gelince, Alâuddin Medresesi mezunlarının verdiği yanıtlar, özellikle İslamî ilimler ve dinî hizmetler alanlarında aldıkları eğitime derin bir takdir duyduklarını ortaya koymaktadır. Mezunlar ezici bir çoğunlukla medrese eğitiminin kariyerlerini şekillendirmede oynadığı temel rolü kabul etmektedir. Dinî metinleri anlama ve yorumlama konusundaki ustalıklarını, kişiliklerindeki güvenirlik ve güvenilirliğin gelişmesini medresenin verdiği eğitime bağlamaktadırlar. Bu duygu, medrese eğitiminin mesleklerindeki başarının temel taşını oluşturduğu görüşünü yansıtmaktadır.

Mezunların bakış açısının dikkate değer bir yönü, medreseden mezun olduktan sonra yaptıkları meslek çeşitliliğidir. Birçoğu İslamî çalışmalar ve dinî hizmetlerle ilgili yolları seçerken, diğerleri akademi, ilaç endüstrisi ve hukuk meslekleri gibi alanlara yönelmiştir. Bu çeşitlilik, mezunlarını çeşitli meslekî uğraşlara uygulanabilir bilgi ve becerilerle donatan Medrese tarafından sağlanan eğitimin çok yönlülüğünün altını çizmektedir.

Medrese eğitimi hakkındaki olumlu görüşlerine rağmen, katılımcıların bir alt grubu, çağdaş koşulların gerekliliklerini karşılamak için uyarlamalara ihtiyaç duyulduğunu kabul etmektedir. Medresede alınan eğitimin belirli meslekler için, özellikle de teknoloji, iletişim ve yönetim gibi modern alanlardaki bilgi birikimini kapsamayabileceğini kabul etmektedirler. Bu bakış açısı, meslekî taleplerin gelişen doğasını ve eğitim kurumlarının bu değişimlere ayak uydurma gerekliliğini vurgulamaktadır.

Görüşülen kişiler, ayrıca medrese eğitiminde eksiklik algıladıkları alanlara ilişkin spesifik bilgiler de sunmaktadırlar. Öne çıkan endişelerden biri, özellikle derin Kur'an çalışmaları yapmak isteyenler için Arapça dilindeki yeterlilikle ilgilidir. Mezunlar, mesleklerinin taleplerini karşılamak için gelişmiş Arapça dil eğitimi ihtiyacını ifade etmektedir. Bir diğer yaygın öneri ise, müfredatın sosyal bilimler, matematik, yabancı diller ve meslekî çalışmalar da dahil olmak üzere daha geniş bir konu yelpazesini kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Mezunlar, bu çeşitliliğin öğrencileri modern profesyonel arayışlara daha iyi hazırlayacağına ve onları daha kapsamlı bir beceri seti ile donatacağına inanmaktadırlar.

Konuşmalardan ortaya çıkan farklı bir konu, özellikle dinî lider rollerini üstlenenler için etkili iletişim ve sunum becerilerinin önemidir. Mezunlar, topluluk önünde konuşma ve hitab etme ile ilgili zorlukları içtenlikle paylaşmaktadırlar. Bu, yalnızca doktrinsel bilgiyi değil, aynı zamanda etkili iletişim ve sunum yeterliliklerinin geliştirilmesini de içeren daha bütünsel bir eğitim yaklaşımına olan ihtiyacın altını çizmektedir.

Özetle, Alâuddin Medresesi mezunlarından gelen yanıtlar, kurumun kariyerlerini ve karakterlerini şekillendirmedeki rolüne duyulan derin takdiri yansıtmaktadır. Ancak aynı zamanda kurumun temel değerlerini ve dinî temellerini korurken çağdaş ihtiyaçlara uyum sağlamanın önemini de vurgulamaktadır. Önerilen iyileştirmeler, gelenek ile modern çağın talepleri arasında hassas bir denge kurmayı ve mezunların mesleklerinin çok yönlü zorluklarına karşı hazırlıklı olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu içgörüler, medrese eğitiminin devam eden gelişimi için değerli bir geri bildirim olarak hizmet etmekte ve medrese eğitiminin gelişen meslekî fırsatlar ortamıyla daha uyumlu hale getirilmesini sağlamaktadır.

Üçüncü soruyla ilgili olarak, görüşmeye katılanlar, medresedeki eğitimcilerin rolleri ve nitelikleri hakkında ayrıntılı bir bakış açısı sunarak onların hem güçlü yönlerine, hem de geliştirilmesi gereken alanlarına ışık tutmaktadırlar. Yanıtlarda en çok dile getirilen konulardan biri de Medrese öğretmenlerine duyulan derin saygı ve hayranlıktır. Mezunlar sürekli olarak bu öğretmenlerin sadece meslekî açıdan iyi hazırlanmış olmakla kalmayıp aynı zamanda kusursuz bir ahlakî karaktere sahip olduklarını kabul etmektedirler. Öğrencilerine yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda değerleri ve ahlâkı aşılayan rol modelleri olarak görülmektedir. Hem ilim, hem de ahlâk açısından bu ikili

hazırlık, medrese müderrisliğinin çok yönlü sorumluluklarını yerine getirebilmesi açısından elzem kabul edilmektedir.

Müfredat yapısının ve öğretim saatlerinin sayısının öğretmenlerin etkililiği üzerindeki etkisi tartışmalarda tekrarlanan bir konudur. Bazı katılımcılar, müfredatın getirdiği kısıtlamaların öğretmenlerin daha ilgi çekici ve kişiselleştirilmiş bir eğitim deneyimi sağlama yeteneğini sınırladığı yönündeki endişelerini dile getirdiler. Müfredatın katılığı ve zaman kısıtlamaları, eğitime dinamik ve öğrenci merkezli bir yaklaşım oluşturmanın önünde engel olarak görülmektedir. Medrese'nin daha geniş eğitim çerçevesine entegre edilmesinin konuyu daha da karmaşık hale getirdiği belirtilmektedir.

Katılımcıların bir alt kümesi, meritokratik mekanizmalar ve pedagojik hazırlık yoluyla öğretmenlerin niteliklerinin arttırılması ihtiyacını vurgulamaktadır. Eğitimcilerin sınıfın ötesinde bağımsız okumayı teşvik etme ve öğrencilere bireyselleştirilmiş rehberlik sağlama konusunda daha proaktif bir rol oynamaları gerektiğini öne sürmektedirler. Öğretmen-öğrenci etkileşiminin kalitesi, entelektüel açıdan canlandırıcı bir ortamın teşvik edilmesinde çok önemli görülmektedir. Bu bakış açısı, sürekli öğretmen gelişiminin ve dinamik bir eğitim ilişkisinin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Birçok katılımcı, Medrese öğretmenlerinin öğrencileri üzerinde uyguladığı ahlâkî ve kişisel etkinin altını çizmektedir. Bu eğitimciler, öğrencilerin karakterinin bütünsel gelişimine katkıda bulunan mentorlar olarak görülmektedir. Öğrencileri bilgi ve ahlâkî dürüstlük peşinde koşmaya teşvik etmekte ve ilham vermektedirler. Öğretmenlerin etkisi, sınıfın ötesine uzanmakta ve öğrencilerinin yaşamlarına ve değerlerine nüfuz etmektedir. Yurt dışında öğrenim gören öğretmenlerin deneyimlerinin medresedeki eğitim ortamını zenginleştirdiği vurgulanmaktadır. Uluslararası eğitim deneyimlerine maruz kalma, öğrencilerin ufuklarını genişletmede ve akademik gelişimlerini kolaylaştırmada etkili olarak görülmektedir. Yurt dışında eğitim almış öğretmenler, Medresedeki genel eğitim kalitesini artıran içgörü ve bakış açılarını beraberinde getirmektedirler.

Medrese öğretmenlerine derin bir takdir duyulurken, katılımcılar, iyileştirmeye ihtiyaç duyulan alanları da tespit etmektedirler. Katı müfredat yapısı ve sınırlı eğitim saatleri, öğretmenlerin daha özel ve ilgi çekici bir eğitim deneyimi sağlama becerisini engelleyen kısıtlamalar olarak görülmektedir. Katılımcılar, müfredattaki esnekliğin ve daha

fazla ders saatinin daha dinamik bir pedagojik yaklaşıma yol açabileceğini öne sürmektedirler.

Öğretmenlerin çoğu son derece bilgili olsa da, bazıları etkili eğitmenler olmak için gereken pedagojik hazırlıktan yoksun olabilmektedir. Sürekli meslekî gelişim, öğretim metodolojilerini ve öğrenci desteğini optimize etmek için gerekli görülmektedir. Katılımcıların bir alt grubu, bazı öğretmenlerin mesafeli tavırlarıyla ilgili endişelerini dile getirerek öğretmen-öğrenci etkileşiminin sınırlı olmasına yol açtığını dile getirmektedir. Yaklaşılabilirlik ve bireyselleştirilmiş rehberlik, öğrenci başarısı için gerekli görülmektedir.

Katılımcılar, yurtdışında edinilen bilgilerin etkisinin öğretim yöntemlerinde homojenliğe yol açabileceğini öne sürmektedirler. Öğrencilerin çeşitli öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak ve daha dinamik bir eğitim ortamı yaratmak için öğretim yaklaşımlarında çeşitlilik çağrısında bulunmaktadırlar.

Sonuç olarak, tartışmalar Medrese öğretmenlerinin bilgi, ahlâkî karakter ve öğrenciler üzerindeki etkileri açısından güçlü yönlerini vurgulayarak çok yönlü bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı zamanda müfredat esnekliği, pedagojik hazırlık, öğretmen-öğrenci etkileşimi ve öğretim yöntemlerindeki çeşitlilik gibi iyileştirmeden yararlanabilecek alanlara ışık tutmaktadır. Bu içgörüler, öğretim kalitesini ve öğrencilerin bütünsel gelişimini daha da artırmak amacıyla Medrese eğitiminin devam eden gelişimi için değerli bir geri bildirim görevi görmektedir.

Dördüncü soruya gelince, medrese mezunlarının müfredata ilişkin yanıtları, mevcut öğretim yapısına ilişkin çeşitli görüş ve niyetleri vurgulamaktadır. Bu bakış açıları zamansal boyuttan etkilenmektedir ve mezuniyet yılına göre farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu zamansal etki, medrese eğitiminin dinamik doğasını ve zaman içinde değişen taleplere uyum sağlama kapasitesini vurgulamaktadır.

Eğitimlerini daha önceki yıllarda tamamlayan mezunlar, medrese müfredatında temel dinî derslerin öneminin altını çizmektedirler. Öğrencilere İslamî bilgi konusunda güçlü bir temel sağlayan bu dersleri çok önemli görmektedirler. Ancak bu grup arasında matematik, fizik ve kimya gibi bilimsel disiplinlerin müfredatta yer almadığını vurgulayan bir düşünce vardır. Öğrencilere dinî çalışmaların ötesinde çok yönlü ve bütünsel bir eğitim sunmak için bu derslerin hayatî önem taşıdığını savunmaktadırlar. Bu gruptan bazı

mezunlar, müfredata bilimsel derslerin dahil edilmesini önermekte; ancak bunun din eğitimine olan ilgiyi zayıflatabileceği yönündeki endişelerini dile getirmektedirler. Dinî özün korunmasını savunmaktadırlar ve laik derslerin eklenmesinin, dinî bilgiyi aktarma ve dinî bağlılığı teşvik etme şeklindeki temel hedeften uzaklaşabileceğinden endişe etmektedirler.

Daha yeni yıllardaki mezunlar, müfredatın modern dünyanın talep ve ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Teknoloji ve dijital becerilerle ilgili derslerin, öğrencileri bilgi çağının karmaşıklıklarıyla başa çıkmaya hazırlamak için çok önemli olduğunu savunmaktadırlar. Bu perspektif, dijital okuryazarlığın ve teknolojik yeterliliklerin öğrencilerin giderek birbirine bağlı ve teknoloji odaklı küresel bir toplumda başarılı olmaları için vazgeçilmez kabul edildiği gelişen eğitim ortamının altını çizmektedir. Mezunlar, iletişim becerileri, dijital okuryazarlık, teknoloji kullanımı, İslam tarihi ve kültürü ve daha birçok alanda kurslar önermektedirler. Bu derslerin, öğrencilere hem dinî bilgiye dayanan, hem de çağdaş gerçeklere uyum sağlayan çok yönlü bir eğitim vermek için gerekli olduğunu düşünmektedirler. Daha yeni yıllarda mezun olanlar, aynı zamanda İslam'ın tarihî ve kültürel boyutlarını inceleyen dersler de önermektedirler. İslam tarihini ve kültürel etkisini anlamanın, öğrencilerin inançlarını daha geniş çerçevede takdir etmeleri için gerekli olduğuna inanmaktadırlar.

Genel olarak yanıtlar "Medrese müfredatını dinî kimliğini ve temel değerlerini korurken çağdaşlaştırma arzusu" ortak bir isteği ortaya koymaktadır. Mezunlar, dinî öğretilerin kalıcı öneminin farkındadır, ancak aynı zamanda çağdaş toplumsal gereksinimlerin karşılanması ihtiyacını da kabul etmektedirler.

Hakim olan düşünce, medrese eğitiminin dinamik ve gelişen ihtiyaçlara duyarlı kalmasını sağlayarak geleneği modernitenin zorunluluklarıyla uyumlu hale getirme yönündedir. Bu kapsamlı yaklaşım, medresenin kapsayıcı misyonuyla dikkatli bir şekilde müzakere edilmesini ve uyum sağlanmasını gerektirmektedir. Medrese eğitimcileri ve yöneticileri, din eğitiminin temel ilkelerini korurken, çağdaş eğitim taleplerini karşılama zorluğuyla karşı karşıyadır. Mezunlar tarafından yapılan öneriler, bu zorluğun çok yönlü doğasının ve modern dünyanın karmaşıklıklarına uyum sağlarken dinî özü koruyan bir denge bulmanın gerekliliğinin altını çizmektedir.

Özetle, yanıtlar medrese eğitiminde gelenek ve modernlik arasındaki dinamik diyaloğu yansıtmaktadır. Mezunlar, dinî bilginin öneminin farkındadırlar; ancak aynı zamanda çağdaş derslerin ve yenilikçi öğretim metodolojilerinin dahil edilmesini de savunmaktadırlar. Bu diyalog, medresenin derin dinî bilgiyi toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılama yeteneği ile birleştiren bir kurum olarak gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Son beşinci soruya gelince, Alâuddin Medresesi'nden mezun olmak, mezunlar arasında bir dizi olumlu duygu ve his uyandırmaktadır. Bu duygular kapsamlı bir şekilde değerlendirildiğinde, medrese mezunlarının büyük çoğunluğunun, kuruluşundan son dönemlerine kadar medresedeki eğitimlerini başarıyla tamamlamanın mutluluğunu, gururunu ve memnuniyetini hep birlikte dile getirdiği görülmektedir. Bazı önemli duygusal tepkiler aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

1. Mutluluk: Mezunlar, İslamî ilimler alanındaki başarılarından dolayı sürekli olarak mutluluk ve sevinç ifade etmektedirler. Medresedeki eğitimlerini derin bir mutluluk kaynağı olarak görmektedirler.
2. Gurur: Mezunlar arasında bir gurur duygusu hakimdir. Akademik başarılarından ve Medresenin temsil ettiği dinî görevlerden büyük gurur duymaktadırlar. Eğitimlerini tamamlamak, onlara kimlikleri ve yaşam amaçları konusunda derin bir gurur duygusu aşılamaktadır.
3. Güvenlik: Mezunlar seçtikleri yolda derin bir güvenlik duygusu hissetmektedirler. Medresedeki eğitimlerinin kendilerini hayatın karmaşıklıkları ve zorluklarıyla baş edebilmeleri için gereken bilgi ve değerlerle donattığına inanmaktadırlar.
4. Memnuniyet: Medresede öğrenimlerini tamamlamak, mezunlara derin bir tatmin duygusu sağlamaktadır. Bunu, yaşamlarını hem ruhsal, hem de entelektüel olarak zenginleştiren, dönüştürücü bir yolculuk olarak görmektedirler.
5. Minnettarlık: Mezunlar, Medrese'nin bir parçası olma ayrıcalığı için şükranlarını sunmaktadırlar. Kazandıkları bilgi ve değerler nedeniyle kendilerini kuruma borçlu hissetmektedirler.
6. Sorumluluk Duygusu: Mezunlar gururun yanı sıra sorumluluk duygusunu da kabul etmektedirler. Edindikleri bilgi zenginliğini koruma ve genel olarak topluma hizmet etme görevinin bilincindedirler.

7. Toplumla Bağlantı: Mezunlar, daha geniş toplumla derin bir bağ hissetmektedirler. Eğitimlerini bu topluma olumlu katkıda bulunmanın ve topluma anlamlı katkılar sağlamanın bir yolu olarak görmektedirler.
8. Hizmete Bağlılık: Mezunlar, medrese eğitimlerinin kendilerine aşıladığı misyonla insanlara hizmet etme ve topluma katkıda bulunma konusunda motive olmaktadırlar.

Bu duygular, toplu olarak Medrese deneyiminin dönüştürücü ve zenginleştirici doğasının altını çizmektedir. Mezunlar, eğitimlerini yalnızca akademik bir başarı olarak değil, aynı zamanda daha derin bir manevî anlayışa, bir amaç duygusuna ve kendi toplumlarına ve daha geniş İslam toplumuna hizmet etme kararlılığına giden bir yol olarak görmektedirler. Mutluluk, gurur ve şükran duyguları, derin bir sorumluluk duygusuyla ve inançları ve kimlikleriyle güçlü bir bağla iç içedir.

Çalışmamızın hem Medrese eğitimine, hem de genel manada eğitim faaliyetlerine katkı sağlaması, bu konuda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutması ve öncülük etmesi temennisiyle…

KAYNAKÇA

AA, Anadolu Ajansı. "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Kosova'da Hafızlık İcazet Merasimine Katıldı". Erişim 21 Ekim 2022. https://www.aa.com.tr/tr/gundem /diyanet-isleri-baskani-erbas-kosovada-hafizlik-icazet-merasimine-katildi/2665124

Ağanoğlu, Yıldırım H. *1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca)*. İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000.

Ahmetaj Muhamed. "Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği ve Kurumları". *Balkan Araştırmaları Dergisi* 7/1, (2016), 65-100.

Ahmeti, Bajrush. *Historia Islame 3 – Abasitet*. Priştine: Medreseja "Alâuddin" Prishtine Yayınları, 2002.

Ahmeti, Samir B. *Historia për Klasën e 10*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Prishtine Yayınları, 2020.

Ahmeti, Samir B. *Historia për Klasën e 11*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Prishtine Yayınları, 2014.

Ahmeti, Samir B. *Historia për Klasën e 12*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Prishtine Yayınları,2014.

Akdağ, Mustafa. "Türkiye Tarihinde İçtimaî Buhranlar Serisinden: Medreseli İsyanları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* XI, (1950), 361-387.

Aktepe, Münir. ''Kosova''. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDVİA Yayınları, 2002.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2006.

Aliu, Bahri. "Medreseja ka Fituar Statusin që Meriton". *50-Vjet të Medresese së Mesme "Alâuddin"*. Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003.

Arifi, Driton – Maqedonci, Ekrem. *Fikhu 1 Dispozitat e Namazit*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Yayınları, 2019.

Arifi, Driton – Maqedonci, Ekrem. *Fikhu 2 Dispozitat e Zekatit, Agjërimit dhe Haxhit*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Yayınları, 2015.

Aruçi, Muhammed. "Balkanlar'da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri". *Din ve Hayat* 3, (2009), 56-58.

Aruçi, Muhammed. *Kosova*. Ankara: D.İ.A, T.D.V. Yayınları, 2002.

Asımov, Mücahit. “Kosova Salnâmelerinde Yazıldığına Göre Kosova Vilâyetindeki Mektepler”, *Çevren Dergisi* 30, (1981), 27-37.

Asim, Mücahit. “Kosova Vilâyetinde İptidaiyeler”, *Çevren Dergisi*, 37, (1983), 55-66.

Atsız, Hüseyin Nihal. *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ötüken Neşriyat, 2014.

Avdija Fahri – Domazeti Riad. “Kosova’da İslami Eğitim Araştırması”. *Balkanlarda Din Eğitimi*. Değerler Eğitim Merkezi, 41-58, 2016.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri Yugoslavya*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1981.

Bajçinca, Isa. *Plani dhe Programet (Globale) Mësimore të Medresesë së Mesme “Alâuddin” te Prishtinës*. Priştine: Medreseja e Mesme “Alâuddin” Yayınları, 2007.

Baleta, Abdi. *Kosova: Nga Dejtoni në Rambuje*. Tiranë: Koha Yayınları, 1999.

Balla, Şevket. *Çamerya Sorunu*. İzmir, 2012.

Baş, Numan. *Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Baymak, Osman. *Kosova-Prizren’de Osmanlı Eserleri (Hamit Altıparmak’ın Tüm Bilimsel Çalışmaları)*. Prizren: Balkan Aydınları ve Yazarları, 2001.

Beqirbegoviç, Maxhida. “Objektet Arsimore Fetaro-Islame të Arkitekturës në Kosovë”, *Edukata Islame – Revistë Shkencore Kulturore Islame* 102/2013, (2013), 107-140.

Boja, Rexep. “Medreseja ka Nevojë për Përkrahjen e të Gjithë Juve”. *50-Vjet të Medresesë së Mesme “Alâuddin*, Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës (2003).

Canhasi, Suzan, D. “Osmanlı Hakimiyeti Dönemi’nde Mitroviça’da Türkçe Eğitim”, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 22/3 (Eylül 2014), 1113-1122.

Cevdet, Ahmet. *Târih-i Cevdet*. İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1874..

Çerkezi, Sylejman. “Institucionet më të Larta ta Njohin Medresenë nga Brenda e jo Vetëm si Objekt”. *50-Vjet të Medresesë së Mesme “Alâuddin*, Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës (2003).

Çunaku, Jakup. *Metodologjia e Thirjes në İslam Dave*. Priştine: Medreseja e Mesme “Alâuddin”, 2018.

Çunaku, Jakup. *Tefsir – Komentimi i Disa Pjesëve nga Kur’ani Famëlartë*. Priştine: Medreseja e Mesme “Alâuddin”, 2020.

Danaj, Koço. *Doğal Arnavutluk Platformu*. çev. Sokol Brahaj, İzmir: 2011.

DÇFA. *Kurrikulat Lëndore – Programet Mësimore për Medresenë e Mesme "Alâuddin" – Klasët 10, 11 Dhe 12*. Priştine: Bashkësia Islame e Kosovës, 2019.

Demir, Necati. "Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim ve Öğretim", *Journal of World of Turks* 2/3, (2010) 5-26.

Demiralp, Yekta. *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999.

DİDB, Dış İlişkiler Daire Bakanlığı. "Kosova Hakkında Bilgiler". Erişim 27 Mayıs 2015.

Dünya Türk Birliği. "Kosova Türkleri". Erişim 25 Mayıs 2015. http://dunyaturkbirligi.blogcu.com/kosova-turkleri/2986030

Dünya Türk Birliği. "Tito Dönemi". Erişim 25 Mayıs 2015. http://dunyaturkbirligi.blogcu.com/kosova-turkleri/2986030

Elezaj, Rexhep. "FSI, Vatër e Pashuar e Dijes dhe Kulturës Fetare". *BİK, Bashkësia Islame e Kosovës*. 17 Ekim 2014. https://bislame.net/fsivater/

Fakulteti i Studimeve Islame në Prishtinë. "Historiku". Erişim: 23 Ekim 2015. http://www.fsi-ks.org/index_files/historiku.html

FSI, Fakulteti i Studimeve Islame. "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2010/11". Erişim 05 Ekim 2014. www.fsi-edu.net

FSI, Fakulteti i Studimeve Islame. "Orari Mësimor për Vitin Akademik 2011/12". Erişim 05 Ekim 2014. www.fsi-edu.net

Gorani, Hajrullah. "Medreseja Ishte, Është dhe do të Jetë Shtëpia e Zotit dhe e Kombit". *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin*, Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës (2003).

Gwinn, Robert P. "Kosova". *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*. 19. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1986.

Hair, Joseph H. – Ortinau, David J. – Harrison, Dana E. *Essentials of Marketing Research*. New York: McGraw-Hill, 2021.

Haskuka, Esat. *Ura, Çarshia, Xhamia dhe Lagjia Arasta*. Prizren: Serpo-Pegas Yayınları, 1999.

Ibrahimi, Nexhat. "*Medreseja, Digë e Identitetit Fetar dhe Kombëtar Gjatë Historisë*", Yayımlanmamış Makale, Priştine, 2011.

İHGD, İnsan Hakları Gündemi Derneği. *Kriz Bölgelerinde İnsan Hakları Sorunları: Bosna/Hersek-Kosova-Makedonya*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği,

2008. https://rightsagenda.org/wp-content/uploads/2019/01/201_krizbolgelerindeinsanhaklari.pdf

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi". *Belleten* 64/240 (Ağustos 2000), 541-582. https://doi.org/10.37879/belleten.2000.541

İpşirli, Mehmet. "Medrese", *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* 28. Erişim 20 Nisan 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese#2-osmanli-donemi

İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim – Riyazi ve Tabii İlimler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Cilt, 1997.

Jubani, Beq vd. *Historia e Popullit Shqiptar*. Priştine: Libri Shkollor, 2002.

Karakaya, Enis. "Sinan Paşa Camii". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2019), 508-510. https://islamansiklopedisi.org.tr/sinan-pasa-camii--prizren

Karatay, Osman. *Kosova Kanlı Ova*. İstanbul: İz Yayınları, 1998.

Karpat Kemal. "Balkanlar'da İslam", *Balkanlarda İslam: Miadi Dolmayan Umut* 1, (2016), 93-128.

Kasumi, Haki. *Bashkësitë Fetare në Kosovë*. Priştine: Instituti i Historisë, 1988.

Kiel, Machiel. "Prizren", *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* 34. Erişim 18 Kasım 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/prizren.

Kitapcı, İsmail. *Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Reform Arayışları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Kocaqi-Levanti, Elena. *Planet për Zhdukjen e Shqiptarëve – Si u Krijua Greqia dhe Serbia në Trojet Shqiptare*. Tiranë: Emal Yayınları, 2009.

Kosova Vilâyeti. *Türk Ansiklopedisi*. Ankara: MEB Yayınları, Cilt 22, 1975.

Kosova, Parim. "Medresetë e Prizrenit". *Zëri Islam*. Erişim 28 Eylül 2020. https://www.zeriislam.com/artikulli.php?id=647

Krasniqi, Salajdin. *Prizreni – Udhëtim Nëpër Kohë*, Prizren: Prizren Yayınları, 2002.

Külçe, Süleyman. *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir: Genelkurmay Başkanı, 1944.

KVSR 1311, Def'a 6, Üsküp Matbaa-i Vilâyet, (1893), 1-239.

Lekesiz, Hulusi. *Osmanlı İlmi Zihniyetinde Değişme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,1989.

Maqedonci, Ekrem – Arifi, Driton. *Fikhu–3 – Dispozitat mbi Marrëdheniet Ndërnjerëzore*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Yayınları, 2016.

Medreseja. “Historiku i Shkollës”. Erişim 25 Ekim 2015. http://medreseja.com/kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles

Medreseja. “Mësimdhënësit”. Erişim 22 Nisan 2018.http://medreseja.com/about/prishtin

Medreseja. “Revista Drita e Kur’anit”. Erişim 25 Ekim 2015. http://medreseja.com/Kategoria/revista/

Mehdiu, Feti. “Uroj që Fati i Medresesë Alauddin të mos Pësojë Fatin e Simotrave të Saj të Përparshme”, *50-Vjet të Medresese së Mesme “Alâuddin”,* Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003.

Mustafa, Ergün. “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme*”. Yeni Türkiye* VI/32 (2000), 735-753.

Nenad, Moacacnin, “Diyakova”, *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 9* (Erişim 29 Aralık 2022). https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/9/C09003534.pdf

Neşrî, Mehmed. *Kitab-ı Cihan-Nümâ 1-2*. çev. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

Novosella, Selatin. “Historia e Prishtinës nuk Mund të Shkruhet pa u Shkruar Historia e Shkëlqyer e Kesaj Medreseje”, *50-Vjet të Medresese së Mesme “Alâuddin”,* Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003.

Ortaylı, İlber. “Prizren’de Yaşayan Osmanlı”, *Milliyet*. Erişim 28.06.2022 https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/prizren-de-yasayan-osmanli-1378682

Osmani, Elez. “Filloi Mësimi në Fakultetin e Studimeve Islame në Prishtinë”, *Dituria İslame* 11/44, (Aralık 1992), 4.

Osmani, Rexhep. “Medreseja ka Nevojë për Përkrahjen e të Gjithë Juve”, *50-Vjet të Medresese së Mesme “Alâuddin”,* Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003.

Peshkolli, Fehim vd. *Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi ı Kosovës (1877-1995)*. Priştine: QİK Yayınları, 1997.

Pllana, Nusret, “Medreseja e Mesme “Alâuddin” dhe Personeli i saj për UÇK’në, e Sidomos Prof. Naim Tërnava ka bërë Shumë”, *50-Vjet të Medresese së Mesme “Alâuddin”,* Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003.

Qazim, Qazimi. *Hyrje në Shkencat e Kur’anit*. Priştine: Medreseja e Mesme “Alâuddin” Yayınları, 2006.

QIK (Qendra për Informim e Kosoveë). *Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi i Kosovës*. Priştine: Instituti i Historisë, 1997.

Qosja, Rexhep. "Këtu Kultivohen Vlerat që Janë Masa e Qytetërimit: Toleranca Racore, Etnike e Fetare", *50-Vjet të Medresese së Mesme "Alâuddin"*, Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, 2003.

Recepagiç, Yaşar. Bugünkü Yugoslavya Topraklarından 1912 Yılına Değin Türk Okullarının Gelişimi ve Niteliği. Çevrentoplum, *Bilim, Yazın ve Sanat Dergisi* 14/62 (Kasım-Aralık), 1987.

Recepoğlu, Altay Suroy. *Prizren'de Türk Dönemi Kültür Mirası*, Prizren: Kosova Haber, 2009.

Rexhepi Resul. *E Drejta Martesore Islame*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" Prishtine Yayınları, 1996.

Sadiku, Riza, *Lidhja Kosovare 1949-1999*, Priştine: Ministria e Kulturës, Rinisë, Sportit dhe Çështjeve Jorezidente, 2006;

Sâlnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye, SNMU. 1318. İstanbul 1318 [1902], Matbaa-i Âmire, (3. Sene), 7+ 477 sayfa.

Sami, Şemsuddin. *Kamusü'l-A'lam*, Istanbul: Mihran Matbaası, 1889.

Sarınay, Yusuf. "Geçmişten Günümüze Kosova", *Kök Sosyal Ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Bahar 1999), 151-166.

Simnica, Adnan. *Shkencat e Kur'anit*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2014.

Sofiu, Flamur. *Usuli Fikhu (Bazat dhe Metodologjia e Jurisprudencës Islame)*, Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2019.

Sofuoğlu, Ebubekir – Topsakal Cem. "Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2007), 60-80.

Tahiri, Bedri. "Në 135 Vjetorin e Lindjes së Atdhetarit, Deputetit, Ideologut, Diplomatit dhe Arsimdashësit të Shquar Demokrat e Largpamës, Hasan Prishtina". *Dervina*. Erişim 23 Haziran 2015. http://lajme.dervina.com/archive/ 4963-1818:396/hasan- prishtina.html

Ternava, Muharrem. *Akaidi 1 Bazat e Besimit*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2018.

Ternava, Muharrem. *Akaidi 2*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2019.

Ternava, Naim – Bajçinca, Isa. *Medreseja e Mesme Alaud-Din*. Priştine: Koha Yayınları, 2002.

Ternava, Naim. *50-Vjet të Medresesë së Mesme "Alâuddin"*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" e Prishtinës Yayınları, 2003.

Ternava, Naim. *Bazat e Besimit – Akaidi 1*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alaud-Din Prishtine Yayınları, 1998.

Ternava, Naim. *Fraksionet në Islam, Akaidi 4*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" e Prishtines Yayınları, 2005.

Ternava, Naim. *Morali Islam "Ahlaku 2*, Priştine: Koha Yayınları, 2005.

Ternava, Naim. *Morali Islam Ahlaku*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 2014.

Ternava, Naim. *Pasqyrë e Filozofisë Islame*. Priştine: Medreseja e Mesme "Alâuddin" e Prishtinës Yayınları, 2005.

Ternava, Naim. *Pejgamberia, Njeriu dhe Përgjegjësia Akaidi 3*. Priştine: Koha Yayınları, 1999.

Topsakal, Cem – Koro Bedrettin. *Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim*, Prizren: Bay Yayınları, 2007.

Vahdet. "Kosova ile İlgili Rambouillet Görüşmeleri". Erişim 27 Mayıs 2015. http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0886.html son erişim 27.05.2015

Vırmiça, Raif. "Kosova'da Türk İzleri", *Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi* 1/1 (2002), 8.

Vırmiça, Raif. *Emin Paşa Vakfiyesi*. Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yayınları, 2006.

Vırmiça, Raif. *Osmanlı Mimarî Eserleri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Vırmiça, Raif. *Prizren'de Rotlalar Hâkimiyeti ve Vakfiyesi*. Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yayınları, 2008.

Vickers, Miranda. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. London: Columbia University Press, 1998.

Vokrri, Abdullah. *Shkollat dhe Arsimi në Kosovë Ndërmjet dy Luftërave Botërore (1918-1941)*. Priştine: Biblioteka Pedagogjike Yayınları, 1990.

Xhelili, Fidan vd. *Hadith – Dyzet Hadithe të Përzgjedhura për Klasën e 12-të*. Priştine: Medreseja E Mesme "Alâuddin" - Prishtine Yayınları, 20120.

Yılmaz, Murat. *Kosova Bağımsızlık Yolunda*. İstanbul: İHH İnsani Yayınları, 2005.

Zekaj, Ramiz. *Zhvillimi i Kulturës Islame te Shqiptarët Gjatë Shekullit XX*, Tiranë: Ribotim, 2002.

EK-1: GÖRÜŞME FORMU (TÜRKÇE)

KOSOVA ALÂUDDİN MEDRESESİ MEZUNLARININ MEDRESE İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Bu görüşme formu, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı'nda yapılan doktora çalışması kapsamında hazırlanmıştır ve Alâuddin medresesi mezunlarının Medrese ve medrese eğitimiyle ilgili görüşlerini belirlemeye yöneliktir. Vereceğiniz cevaplar, sadece bilimsel amaçlı olarak değerlendirilecek; kişisel bilgileriniz kesinlikle gizli tutulacak ve başkalarıyla paylaşılmayacaktır. Vereceğiniz doğru cevaplar, doğru sonuçlara ulaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Yardımlarınız için teşekkür ederiz.

Muhadin GASHİ
Doktora Öğrencisi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Demografik Sorular:

Lütfen boş kutuya X koyarak yalnızca bir alternatif seçiniz!

.

1. Cinsiyeti: ☐ 1. Erkek ☐ 2. Kadın

2. Yaşı: …….

3. Medenî durumu: ☐ Bekar ☐ Evli ☐ Diğer ……

4. Eğitim düzeyi:

☐ 1. Medrese (Lise) mezunu

☐ 2. Lisans mezunu

☐ 3. Yüksek Lisans mezunu

☐ 4. Doktora mezunu

☐ 5. Diğer: ……..

5. Medresenin hangi şubesinden mezun olduğu:

☐ 1. Alâuddin Medresesi Priştine Merkez

☐ 2. Alâuddin Medresesi Prizren Şubesi

☐ 3. Alâuddin Medresesi Gilan Şubesi

6. Hangi yılda mezun olduğu: (örneğin 2003): ……

7. İşi (görevi):

☐ 1. İmam

☐ 2. Öğretmen

☐ 3. İslam Birliği'nde idari personel

☐ 4. Diğer: ……

8. Şu an çalıştığı işyerindeki çalışma süresi (kıdem/yıl)?: ……..

9. Aylık geliri nedir?

☐ 1. 0-300 euro

☐ 2. 301-600 euro

☐ 3. 601-900 euro

☐ 4. 901-1200 euro

☐ 5. 1200 euro +

Aşağıdaki sorular Alâuddîn Medresesi'ne yönelik tutumunuzu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Cevaplar açık-uçlu seklindedir! Lütfen dürüstçe ve olabildiğince uzun cevap vermeye çalışınız. Metin eklendikçe kutular otomatik olarak genişlenecektir.

1. Alâuddîn Medresesi'nde aldığınız eğitimi genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? (Yeterli/yetersiz gibi…) Eksik veya yetersiz bulduğunuz yönleri var mıdır? Açıklar mısınız?
Cevap:

2. Mesleğinizdeki başarı açısından medresede aldığınız eğitimin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Mesleğinizi yaparken, medrese eğitiminizden kaynaklı yeterli görmediğiniz/eksik gördüğünüz noktalar var mı? Varsa nelerdir?
Cevap:

3. Medresede eğitim veren hocalarınızın yeterince faydalı olduklarını düşünüyor musunuz? Hocalarla ilgili eksik gördüğünüz/eksik bulduğunuz hususlar var mıydı? Açıklayınız.
Cevap:

4. Medrese programında yer almadığı halde, yer almasını düşündüğünüz ders/ler

var mıdır (şu ders/ler de programda yer alsa iyi ve yararlı olur diye düşündüğünüz ders veya konu/lar var mıdır)? Açıklar mısınız?
Cevap:

5. Alâuddîn Medresesi'nden mezun olmak, size nasıl bir duygu sağlıyor? (Güven, güvensizlik, mutluluk, mutsuzluk gibi…) Medresede okumuş olmaktan mutlu ve memnun musunuz?
Cevap:

EK-2: GÖRÜŞME FORMU (ARNAVUTÇA)

MENDIMET NË LIDHJE ME MEDRESENË NGA TË DIPLOMUARIT E MEDRESESË ALÂUDDIN

Kjo formë e intervistës është përgatitur nga Msc. Muhadin Gashi në kuadër të përfundimit të temës të diplomës në Universitetin Uludag, Instituti i Shkencave Sociale, Drejtimi Edukim Fetar dhe ka për qëllim përkufizimin e mendimeve në lidhje me edukimin në medrese. Përgjigjet e dhëna do të përdoren vetëm për qëllime shkencore, të dhënat personale do të mbeten konfidenciale dhe nuk do të ndahen me të tjerët. Dhënia e përgjigjeve të sakta është e rëndësishme për të nxjerrur përfundime të sakta. Ju faleminderit për ndihmën.

Muhadin GASHİ
Student Doktorate
Universteti Bursa Uludağ
Instituti i Shkencave Sociale

Pyetjet Demografike:

*Ju lutemi, rrethoni vetëm njërën përgjigje duke vendosur një **X** në kutizën e zbrazët.*

1. **Gjinia:** ☐ Mashkull ☐ Femër

2. **Mosha:** …….

3. **Gjendja martesore:** ☐ Beqar/e ☐ I/e martuar ☐ Tjetër ……

4. **Niveli i arsimit:**
   - ☐ 1. I diplomuar nga shkolla e mesme (medreseja)
   - ☐ 2. I diplomuar nga niveli baçelor
   - ☐ 3. I diplomuar nga niveli master
   - ☐ 4. I diplomuar nga niveli doktoratë
   - ☐ 5. Tjetër: ……..

5. **Nga cila paralele e medresesë keni diplomuar?**
   - ☐ 1. Medreseja Qendrore Alâuddin në Prishtinë
   - ☐ 2. Paralelja e Medresesë Alâuddin në Prizren
   - ☐ 3. Paralelja e Medresesë Alâuddin në Gjilan

6. **Në cilin vit keni diplomuar: (për shembull, 2003):** ……

7. **Profesioni i juaj:**

   ☐ 1. Imam

   ☐ 2. Mësimdhënës (Mësues, profesor, etj.)

   ☐ 3. Staf administrativ në Bashkësinë Islame

   ☐ 4. Tjetër: ……

8. **Që sa vite punoni në vendin aktual të punës (psh, 3 vjet)?** …….....

9. **Sa janë të ardhurat tuaja mujore?**

   ☐ 1. 0-300 euro

   ☐ 2. 301-600 euro

   ☐ 3. 601-900 euro

   ☐ 4. 901-1200 euro

   ☐ 5. 1200 euro +

Pyetjet në vazhdim kanë për qëllim të vlerësojnë qëndrimet e juaja ndaj medresesë Alâuddin. Përgjigjet janë të hapura! Ju lutemi, mundohuni të përgjigjeni sa më sinqerisht dhe sa më gjatë që është e mundur. Kutizat do të zgjerohen automatikisht me shtimin e tekstit.

1. Në përgjithësi, si e vlerësoni cilësinë e mësimit që keni marr nga Medreseja Alâuddin? (Cilësore/jo cilësore) Cilat janë dobësitë ose mangësitë që i keni vërejtur? A mund ta shpjegoni?
Përgjigja:

2. A mendoni se arsimi që keni marr nga medreseja është i mjaftueshëm për suksesin në profesionin tuaj? A mendoni se ekzistojnë aspekte të cilat medreseja duhet t'i përmirësojë për të rritur suksesin në profesionin tuaj? Cilat janë pikat e mangëta të cilat i keni vërejtur gjatë praktikimit të profesionit tuaj?
Përgjigja:

3. A mendoni se mësimdhënësit e medresesë janë mjaftueshëm të përgatitur? A ekziston ndonjë çështje në të cilën mësimdhënësit e medresesë kanë mangësi? Shpjegoni!
Përgjigja:

4. A ekziston ndonjë lëndë që nuk ka ekzistuar në programin e medresesë në kohën kur keni studiuar dhe që mendoni se duhet të ishte/jetë (a ekziston ndonjë lëndë ose temë që mendoni se do të ishte e mirëpritur ose e dobishme në qoftë se do të përfshihej në program)? A mund ta shpjegoni?
Përgjigja:

5. Çfarë ndjenje është të diplomosh nga Medreseja Alâuddin (çfarë ndjenja ju ofron

si besim, pasiguri, lumturi, pakënaqësi, etj.). A jeni të lumtur dhe të kënaqur që keni kryer medresenë?
Përgjigja:

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	**Muhadin**		**GASHİ**
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Arnavutça		Boşnakça
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	2001	2005	Alâuddin Medresesi
Lisans	2005	2010	Uludağ Universitesi
Yüksek Lisans	2010	2012	Necmettin Erbakan Universitesi
Doktora	2012	2023	Bursa Uludağ Universitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2014	Devam	T.C. Priştine Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşaviliği – Sözleşmeli Din Görevlisi
Yayınlar:	Gashi, Muhadin – Şanver, Mehmet. "Does Graduating from Madrasa Make it Easier to Cope with Life's Challenges? An Exploratory Study with Madrasa Graduates in Kosovo", *Prizren Social Sciences Journal* 7/1, (2023), 73-78. Gashi, Muhadin. "Kosova'da Resmi Din Eğitimi veren Kurumlar", *Balkan Araştırmaları Dergisi* 4/1, (2013), 69-100.		
İletişim (e-posta):			
Tarih: **İmza:**			